

ENDERUN DERGİSİ

JOURNAL OF ENDERUN

YIL: 2018

Cilt: 2

Sayı : 1

e-ISSN: 2618-592X

- ◆ Yerel Yönetimlerdeki Mali Problemler Üzerine Bir Değerlendirme - 1-8
Ertuğrul HAN
- ◆ İpekyolu Güzergahında Hazar Denizi Bölgesindeki Doğalgaza Genel Genel
Bakış ve Türkiye’de Doğalgaz Regülasyonları - 9-23
Ömer Buğra SÜDÜPAK
- ◆ Harf İnkılâbı Hakkında Görüşler ve Uygulamaya Geçirilmesi - 24-31
Yasin ELÇARPAR
- ◆ Enflasyon ve Faiz İlişkisi Üzerine İslamiyet Açısından Bir Değerlendirme-
Ayşe Nur DESTEBASI 32-37
- ◆ Toplumsalın Alacakaranlığı; Kullanılıp Atılabilirlik Çağında Yeniden
Dirilen Topluluklar - Esmâ TORUN 38-39

<http://dergipark.gov.tr/enderun>

ENDERUN DERGİSİ

JOURNAL OF ENDERUN

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

Yıl:2018 Cilt: 2 Sayı:1

Enderun yılda iki defa çıkan (Mart-Ekim)
ULUSAL HAKEMLİ bir dergidir.

Sürelî Yayının Adı

Enderun Dergisi

Yayının Türü

Ulusal E-Dergi

Yayın Dili

Türkçe

Yayın Sıklığı

Yılda iki kez

Konusu

Sosyal Bilimler

Elektronik Adresi

<http://dergipark.gov.tr/enderun>

Yayıncı

Cihan Usta

Editör

Cihan USTA

Editör Yardımcısı

Çağatay ALAN

Yayın ve Hakem Kurulu

Dr. Ayşe Elif YAZGAN – Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Abdullah BARIŞ - Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Atila KARKACIER - Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Çetin KAPLAN - Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Dilşad GÜZEL – Atatürk Üniversitesi

Dr. Fikret BİRDİŞLİ – Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Gül ŞİMŞEK – Atatürk Üniversitesi

Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ – Bozok Üniversitesi

Dr. Hasan ÖZER – Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Hüseyin TEMİZ – Bozok Üniversitesi

Dr. Murat ÖZDEMİR – Giresun Üniversitesi

Dr. Orhan Veli ALICI – Kamu İç Denetçisi

Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ – Kırklareli Üniversitesi

Dr. Serdar BUDAK – Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Sertan TALAS – Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Veysel YILMAZ – Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Enderun Dergisi

Cilt:2 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 12/10/2017

Kabul Tarihi: 25/02/2018

YEREL YÖNETİMLERDEKİ MALİ PROBLEMLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ertuğrul HAN¹

ÖZ

Yerel yönetimler bazı kamusal hizmetleri yapmakla yükümlü olan belediye, köy ve il özel idarelerinden oluşan kamu tüzel kişilikleridir. Yerel yönetimlerin çok fazla problemi vardır. Bu sorunların en başında ise hizmet üretmek için gerekli olan mali sorundur. Yerel yönetimlerin mali problemleri iki ana başlık altında toplanmıştır. Birincisi mali kaynakların yetersizliğidir. Diğer problem ise var olan kaynakların rasyonel kullanımında yaşanan sıkıntılardır. Son yıllarda yapılan birçok düzenleme bu sorunların ortadan kalkmasını sağlayamamıştır. Yerel yönetimlerin mali sorunları ve bu sorunların çözülebilmesi için yapılması gerekenler bu çalışmada incelenmiştir

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, mali kaynaklar, sorunlar.

AN EVALUATION ON FINANCIAL PROBLEMS IN LOCAL GOVERNMENTS

ABSTRACT

Local governments are public entities consisting of municipalities, villages and provincial special administrations, which are obliged to perform some public services. Local governments have many problems. The most important problem among these is financial difficulties that are required to perform the service. The financial problems of local governments are grouped under two main topics. The first is the inadequacy of financial resources. The other problem is the rational use of existing resource. Many arrangements made in recent years have not been able to make these problems disappear. The financial problems of local governments and requirements in order to solve these problems have been examined in this study.

Keywords: Local governments, financial resources, problems

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, erturulhan@gmail.com

GİRİŞ

İlk yerel yönetim uygulaması olan ‘‘İstanbul Şehremaneti’’nin 1855 yılında kurulmasından itibaren geçen bir buçuk asırdan biraz daha fazla süreye rağmen yerel yönetim anlayışımızda birçok sorun yaşanmaktadır. Yerel yönetimlerde yaşanan sorunların içinde kuşkusuz en önemlisi ve hizmet üretme noktasında hayati öneme sahip olan mali sorunlardır.

Son yıllarda her alanda yaşanan hızlı gelişmeler, yerel yönetimlerde görev paylaşımının yeniden ele alınmasını ve yerel birimlere bırakılan görevlerin, toplumun kalkınmasını ve teknolojik değişimin gerekliliklerini karşılayabilecek bir düzeye getirilmesini gerektirmektedir. Bunun etkin bir biçimde uygulanması için de yerel yönetimlerin mali açıdan sorunlarından arındırılmış, kaynak sıkıntısından uzaklaşmış olması gerekmektedir.

1982 Anayasası'nın 127. maddesinde; yerel yönetimlere görevleri ile doğru orantılı kaynak aktarımının sağlanacağı teminat altına alınmıştır. Burada esasında anayasal zeminde güvence altına alınan yerel yönetimlerin finansmanı, merkezi hükümetin ya da yönetimin sıkıntı içinde olması ve bu yüzden var olan kaynakları merkezileştirmesi sonucunu doğurmuştur, bu yüzden anayasanın bu maddesi fiili olarak geçersiz hale gelmiştir.

1950'li yıllardan başlayan ve son 20 yılda daha da hız kazanan köyden kente göçlerle birlikte, diğer yerel yönetim birimleri olan İl Özel İdarelerine ve köylere oranla belediyelerin önemini arttırırken üzerindeki mali problemleri de altından kalkılmayacak boyutlara ulaştırmıştır. Nüfusun artmasıyla birlikte daha çok insana daha fazla oranda ve çağın gerekliliği olarak da giderek çeşitlenen imkânlar sunmak durumunda olan belediyeler son yıllarda büyük mali sorunlarla baş etmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte merkezi bütçeden sağlanan mali kaynaklar belediyelerin gelir-gider dengesi arasındaki uçurumu gidermede yeterli olmamaktadır. Bunun sonucu olarak da özellikle belediyeler büyük kaynak açığıyla karşı karşıya kalmışlardır.

Yapılan araştırmalarda ve bunların sonucu olarak yapılan değerlendirmelerde yerel yönetimlerin mali sorunlarını iki ana başlık altında değerlendirilebilir.

Kaynak yetersizliği,

Var olan kaynakların rasyonel ve yerinde kullanılmaması.

Bu iki neden doğrultusunda çalışmanın ilk bölümünde yerel yönetimlerinin mali yapısı ve gelir kaynakları ana hatları ile ifade edildikten sonra çalışmanın ikinci bölümünde mali sorunlar ve çözüm önerileri ele alınacaktır.

1.YEREL YÖNETİMLER VE MALİ YAPISI

1.1.Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Gelirleri

Anayasa'nın 8. maddesi: ‘‘Yürütme yetkisi ve görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir’’ demektedir. Bu demektir ki; Merkezden yönetim prensibine uygun olarak, yürütme konusundaki görev ve yetkiler merkezde toplanmaktadır. Böyle bir düzenlemenin sonucu olarak kamu hizmetlerinin merkezi yönetimde yoğunlaşması gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. (7.11.1982 Tarih 2207 sayılı Resmi Gazete)

Anayasanın 127. maddesinde yerel yönetimlerin görev ve yetkilerinin kanunla belirleneceği yer almaktadır. Türkiye’de yerel yönetim birimlerini oluşturan il özel idareleri, büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve köylerin görev ve yetkileri ayrı kanunla düzenlenmiştir. (7.11.1982 Tarih 2207 sayılı Resmi Gazete)

Yerel yönetim kuruluşları üstlenmiş oldukları hizmetleri yerine getirmek için yeterli gelir kaynaklarına sahip olmak durumundadırlar. Bu nokta da merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında hizmet bölüşümü yapıldıktan sonra, gelir kaynaklarının nasıl bölüşüleceği, hangi kaynakların merkezi yönetime, hangi kaynakların yerel yönetimlere bırakılacağı önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Yerel yönetimlere gelir kaynakları sağlanması konusunda benimsenen sistemler her ülkenin siyasi, idari, ekonomik yapısı ve geleneklerine göre farklılık gösterebilmektedir. Ancak kaynakların elde edilmiş biçimi açısından değerlendirildiğinde, yerel yönetimlerin kaynakları genel olarak öz gelirler, transferler ve borçlanma gelirleri olarak sınıflandırmak mümkündür (Arıkboğa 2008:252).

1.1. Öz Gelirler

Öz gelirler, yerel yönetimlerin karar verdikleri kapsam, matrah ve oran gibi tüm yasal düzenlemeleri belirleyebildikleri ve bizzat toplayabildikleri varlığı, miktarı ve kullanımı tümüyle kendilerine ait olan kaynakları ifade etmektedir(Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Yönlendirme Komitesi, 2005: 20). Yerel yönetimlerin öz gelir kaynaklarını genel olarak vergi gelirleri, harçlar, ücretler, cezalar, taşınır ve taşınmaz mal gelirleri şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

1.1.1. Belediyeler

Belediyelerin temel öz gelir kaynakları olarak nitelendirilen vergi (emlak vergisi hariç), harç, harcamalar katılma payı ve ücret gelirleri 1981 tarih ve 2464 sayılı Belediye Kanunu'nda düzenlenmiştir. Buna göre belirlenen vergi gelirleri aşağıdaki bölümlerde listelenecektir.

1.1.1.1. Vergi Gelirleri

Emlak Vergisi: Emlak vergisi, 1985 yılında çıkarılan bir kanunla belediyelere devredilmiştir. Tipik bir yerel yönetim vergisi olan emlak vergisi bina vergisi ve arazi vergisi olarak iki kısımdan oluşur. Bina vergisinin oranı meskenlerde binde 1, diğer binalara da binde 2 nispetinde uygulanmaktadır. Arazi vergisinin oranı arazide binde 1, arsada ise binde 3 olarak uygulanmaktadır. 2004 yılına kadar belediyeler tarafından tahsil edilen emlak vergisinden il özel idarelerine ve büyükşehir belediyelerine pay ayrılmakta iken 7.12.2004 tarihli 5272 sayılı kanun ile bu kurumlara ayrılan paylar kaldırılmış ve 5393 sayılı belediye kanununda da benzer hükümlere yer verilerek bu sisteme devam edilmiştir (Arıkboğa, 2008: 261).

Çevre Temizlik Vergisi: 1993 yılında çıkarılan bir kanunla konulan vergidir. Belediye temizlik hizmetlerinden yararlanan konut ve işyerleri bu vergiye tabidir. Verginin mükellefleri binaları kullananlardır. Konutlara ait. Çevre ve temizlik vergisi su tüketiminin metreküp başına büyükşehirlerde 15Kr diğer yerlerde ise 10 Kr olarak hesaplanır.

İlan ve Reklam Vergisi: Belediye sınırları içinde her türlü her türlü ilan ve reklamı, kendi adına yapan veya yaptıranlardan alınan vergilerdir. Belediye kanununda alt ve üst sınırları gösterilen tarifeye göre alınan ve Belediye meclisinin kanunda gösterilen alt ve üst sınır uyarınca tarife belirleme yetkisi olan vergi şeklindedir.

Eğlence Vergisi: Belediye sınırları içinde eğlence yerlerini işleten gerçek veya tüzel kişilerden alınan vergilerdir.

Haberleşme Vergisi: Belediye sınırları içinde telefon, teleks, faks ve data ücretlerini tahsil eden idareden bu ücretler karşılığında alınan vergilerdir. Bu vergi tahsil edilen ücretler üzerinden yüzde 1 oranında alınır.

Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi: Belediye sınırları içinde elektrik ve havagazı tüketimi yapanlardan bu tüketim karşılığında alınan vergidir. Bu vergi satış bedeli üzerinden Belediye Gelirler Kanununda belirtilen oranlarda alınmaktadır.

Yangın Sigortası Vergisi: Belediye sınırları içinde menkul ve gayrimenkul mallar için yapılan yangın sigortalarından alınan primler üzerinden alınan vergilerdir. Sigorta primi üzerinden yüzde 10 olarak tahsil edilir.

1.1.1.2. Harçlar

Harçlar Belediye Gelirler Kanununda bir gelir kaynağı olarak sayılmıştır. Bu harçlar arasında;

- İşgal Harcı
- Tatil günlerinde çalışma ruhsat Harcı
- Kaynak Suları Harcı
- Tellallık Harcı
- Hayvan Kesimi Muayene ve Denetleme Harcı
- Ölçü ve Tartı Aletleri Muayene Harcı

- Bina İnşaat Harcı
- Kayıt ve Suret Harcı
- İmar ile İlgili Harçlar
- İşyeri Açma İzni Harcı
- Muayene Ruhsat ve Rapor Harcı
- Sağlık Belgesi Harcı

Bu harç gelirlerinin yalnızca tellallık harcı için oran belirlenmiş olup diğer harçlar için kanunda alt ve üst sınırları belirlenmiştir. Belediye yönetimleri sadece iş yeri açma, işgal ve tatil günlerinde çalışma ruhsatı harcının tarifelerini kanunun belirlediği alt ve üst sınırlarda belirleyebilme yetkisine sahipken, diğer harçlarda Bakanlar Kurulunun belirlediği oranlara uymak zorundadır.

1.1.1.3. Harcamalara Katılma Payı

Harcamalara katılma payı yol, su ve kanalizasyon harcamalarına katılma payları olarak üç şekilde alınmaktadır. Harcamalara katılma payları, bir program dâhilinde veya istek üzerine doğrudan doğruya yapılan işlerde yapılan harcamaları karşılamak için kullanılır. Bu paylar bina ve arsalarda vergi değerinin yüzde ikisini geçemez.

1.1.1.4. Ücretler

Belediyelerin başka bir gelir kaynağı olan ücretler Belediye Gelirler Kanunu' unda harç veya harcamalara katılma payı konusu yapılmayan ve ilgililerin isteğine bağlı olarak yapılan hizmetleri kapsar. Tarifeleri belediye tarafından düzenlenir.

1.1.1.5. Diğer Gelirler

Bu gelirler arasında belediye taşınmazlarının kirasından ya da satışından elde edilen gelirler, her türlü teşebbüs ve işletme gelirleri, ceza ve faiz gelirleri belediyelerin öz gelirleri arasında yer alır ve bu gelirleri belediyeler serbestçe harcayabilmektedir.

1.1.2. İl Özel İdareleri

İl özel idareleri sınırlı sayıda ve verimsiz sayılacak gelir kaynaklarına sahiptir. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu' un 42. maddesinde kanunlarla gösterilen vergi, harç, harcamalara katılma payı gelirleri İl Özel İdaresinin gelirleri arasında sayılmasına rağmen bu gelirler sağlanamamıştır. Bu kanunda sayılan, taşınır ve taşınmaz malların kira, satış ve başka türlü değerlendirilmelerinden elde edilecek gelirler, hizmetler karşılığında alınacak ücretler, faiz ve ceza gelirleri ve bağışlar il özel idarelerinin öz gelirlerini oluşturmaktadır. Taşınır ve taşınmaz mal gelirleri bunlar arasında en önemlileridir.

1.1.3. Köyler

Köy yönetimlerinin gelirleri esas itibari ile Köy Kanunu' unda belirtilmiştir. Bunlar imece, salma ve köy parası adı altında toplana çeşitli gelirlerdir (Gökçe, 2006: 193)

1.2. Transferler

1.2.1. Genel Bütçe Vergi Gelirleri Payı

Türkiye' de yerel yönetimlere vergi gelirleri tahsilat toplamı üzerinden bazı vergiler düşüldükten sonra kanunda belirtilen oranda pay ayrılmaktadır. Kullanım amacı belirtilmeden ayrılan bu transferleri bir tür koşulsuz transfer olarak nitelendirebiliriz. 1981 tarih ve 2380 sayılı kanunda bu paylar aylık olarak hesaplanır ve İçişleri Bakanlığından gelen son nüfus sayımına göre belediyelere ve il özel idarelerine dağıtılmaktadır.

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu' nun 17. maddesine göre petrol ve doğalgaz ürünlerine ilişkin ÖTV' nin tamamı, Motorlu Taşıtlar üzerinden alınan ÖTV' nin yüzde 28'i, Kolalı Gazoz, Alkollü İçecekler, Tütün Mamüllerine ilişkin ÖTV' nin yüzde 60'ı ve Özel iletişim vergisinin tamamı genel bütçe gelirlerinden yerel yönetimlere pay ayrılırken kapsam dışı tutulmaktadır.

1.2.2. Diğer Transferler

Türkiye' de yerel yönetimlere genel bütçeden ayrılan paylar dışında da transfer gelirleri bulunmaktadır. Bu transferler koşula bağlı ya da koşulsuz transferler şeklinde olabilmektedir. Maliye

Bakanlığı bütçesine sıkıntıda olan yerel yönetimlere Bakan onayı ile yapılan karşılıksız yardımlar için bütçeye her yıl ödenek konulmaktadır. Yerel yönetimlerin toplam gelirleri arasında önemli bir yere sahip olmamasına karşın, bir proje karşılığı olmaksızın koşulsuz transferler grubuna girer.

1.3. Borçlanma Gelirleri

Türkiye’ de yerel yönetimlere borçlanma imkânı tanınmıştır. Ancak bu borçlanmalar tamamen serbest bırakılmamıştır. Borçlanma ile ilgili hususlar kanunla düzenlenmiştir ve bazı durumlarda merkezi yönetimin vesayeti de söz konusudur. Türkiye’ de yerel yönetimlerin borçlanmalarına ilişkin düzenlemeler temelde 5302 sayılı İl Özel İdare Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’ unda yer almaktadır. Her iki kanun da borçlanma hususunda aynı maddeleri içermektedir. Türkiye’ de yerel yönetimler 1986’ ya kadar genellikle iç kaynaklardan borçlanmakta iken, 1986 yılından itibaren yoğun bir şekilde dış borçlanmaya gitmişlerdir (Güler, 1998: 205-206).

2. YEREL YÖNETİMLERİN MALİ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

2.1. Mali Sorunlar

2.1.1. Kaynak Yetersizliği

Yerel yönetimler üzerlerine düşen görevleri yerine getire bilmek için anayasada da belirtildiği üzere görevleriyle orantılı gelir kaynağına sahip olmaları gerekmektedir. Ancak mevcut duruma bakıldığında kaynak ve görev konusunda sıkıntılı bir tablonun olduğu görülmektedir. Yerel düzeyde ihtiyaçların karşılanmasında asli görevleri bulunan yerel idarelerin kendilerine verilen bu görevleri yerine getirirken karşılaştığı en büyük problem yeterli gelir kaynağına sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. (Güven ve Şimşek, 2018:125). Ülkemizde yerel yönetimlere sağlanan öz gelir kaynakları sınırlı sayıda ve verimsiz kaynaklardan oluşmakta ve yerel yönetimler bu gelirlerle gerekli ihtiyaçları karşılamakta sıkıntı çekmektedirler. Yerel yönetimlerin tahsil edeceği vergiler ve harçlar ve bunların oranları ve tarifeleri kanunda sayılmıştır. Anayasa’ ya göre yerel yönetimlerin bunların dışında vergi ya da harç geliri koyma ya da oranlarını belirleme yetkisi yoktur.

Öz gelirlerin bileşimi incelendiğinde, bu gelir kaynaklarının büyükşehir belediyeleri, belediyeler, il özel idareleri için önem dereceleri farklılık arz etmektedir. Belediyeler gibi vergi ve harç gelirlerine sahip olmayan il özel idareleri için öz gelir kaynakları son derece önemsiz olup toplam gelirler içindeki payı yüzde 16 ile yüzde 23 arasında değişmektedir (Arıkboğa, 2008: 279).

Gelir yetersizliklerinin temel nedeni olarak, nüfusun hızla kentlerde yoğunlaşması ve kentsel gelişmeler karşısında, belediyelerin görev ve sorumluluklarına paralel olarak bir gelir artışının sağlanamamış olması gösterilebilir. 20. yy. başlarındaki kentlerle günümüz kentlerini karşılaştırdığımızda ortaya çıkan değişim, açık olarak görülmektedir (Yüksel, 2004).

Bugün, Türkiye’ de yerel yönetim birimlerinin mali yapılarını karakterize eden temel özellik; gelir kaynaklarının azlığı ve büyük ölçüde merkeze bağılılığıdır. Başka bir ifadeyle yerel yönetim gelirleri sistemi esas olarak merkeze bağımlı bir sistemdir ve yerel yönetimlerin mali özerkliğinden bahsetmek mümkün değildir (Yeter, 1993: 59).

Günümüzde merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında gelir bölüşümü bakımından büyük dengesizlikler göze çarpmaktadır. Verimli gelir kaynakları merkeze, verimsiz olanlar ise yerel yönetimlere bırakılmıştır (Keleş, 1981: 15)

Ülkemizde farklı siyasi çevrelerin tümünün üzerinde mutabık kaldığı konulardan belki de en önemlisi yerel yönetimlerin kaynak bakımından ciddi darboğaz içinde olduğu ve mali yapılarının merkeze bağımlı olmaktan çıkarılıp, öz gelirlerinin artırılması gerektiği hususudur. Ancak şimdiye kadar yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler soruna köklü bir çözüm getirmemiş, hızlı nüfus artışı ve artan kentleşme ile birlikte özellikle belediyeler büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Öz gelirlerinin cılız kaynaklara dayanması nedeniyle de merkezden kaynak talepleri artmıştır (Ulusoy ve Topal, 1997:204)

Artan nüfusla birlikte yerel yönetimlere yüklenen yeni hizmetler, modern endüstriyel gelişmeye karşı çevre koşullarını, halkın yeni ihtiyaçlarına uyan yeni hizmetler sunmak zorunluluğu giderek bu yönetimlerin parasal ihtiyaçlarını giderek artırmaktadır (Tortop, 1986: 50).

Yerel yönetimlerin gelirlerinin az olması yüzünden, devlet mali yardımlar vasıtası ile yerel yönetimleri desteklemek zorunda kalmakta, bu durum ise yerel yönetimlerin bağımsızlığını büyük ölçüde azaltmaktadır (Ulusay, Necil ve Yalçındağ, Selçuk, 1976: 223)

Yetersiz ve merkeze bağımlı gelir sistemi, yerel yönetimlerin tutarlı ve rasyonel bir mali planlama yapmasını imkânsızlaştırmaktadır. Yerel yönetimlerin mali kaynaklarının esas itibari ile yerel topluluktan değil de merkezce sağlanması, hemşerilerin yerel yönetimlere karşı duyarlılığının, sorumluluk duygularının, katılım ve hemşeri bilincinin gelişmesinin, hemşehrilerin yerel yönetimlerin harcamaları ve hizmet üretimi üzerindeki demokratik denetiminin istenen etkinliğe ulaşmasını engellemektedir (TÜSİAD Raporu, 1992: 30).

Mali sistemin merkeze bağımlılığının yanı sıra yerel yönetimlerin mali planlama yapmasını engelleyen diğer bir husus ise merkezden yapılacak yardımların zaman ve miktar bakımından yeterli olmamasıdır. Yerel yönetimlere yardım amacıyla çeşitli bakanlık bütçelerine ayrılan ödenekler keyfi uygulamalara sebebiyet vermektedir (Ulusoy ve Topal, 1997: 205).

Türkiye’ de belediyeler için bir tür koşulsuz transfer niteliği taşıyan genel bütçe gelirlerinin yerel yönetimlerin en önemli mali kaynaklarını oluşturmasıyla merkeze olan bağımlılık sadece mali olmaktan çıkmış ve yerel yönetimin kendi tasarrufunda almak istediği kararları da merkezi yönetim istekleri doğrultusunda karar almaya sevk etme durumuna getirmiştir.

Türkiye’de yerel yönetimlerin gelirlerinde, 1980’den sonra iyileştirme adı altında yapılanlar, merkezi yönetime olan bağımlılığı azaltmamıştır. Yerel mali reform, genel bütçeden daha fazla pay vermek olarak algılanmış, buna karşılık esas gerekli olan öz gelirlerin artırılması konusunda ciddi bir adım atılamamıştır (Sakinç, 1998: 229).

2.1.2. Kaynakların Rasyonel Kullanılmaması

Yerel yönetimlerin gelir kaynaklarının yetersizliği ve büyük ölçüde merkeze bağımlı oluşuyla birlikte, söz konusu kaynakların rasyonel kullanılmaması da önemli sorun teşkil etmektedir (Ulusoy ve Topal, 1997: 204).

Günümüzde daha çok sayıdaki insana, daha çok miktarda ve giderek çeşitlenen kentsel hizmetler sunmak zorunda kalan yerel yöneticilerden daha az kaynakla daha karmaşık ve maliyeti daha yüksek görevleri yerine getirmeleri istenmektedir. Bu bağlamda yerel kaynakların etkin ve verimli bir biçimde kullanılması konusunda yerel yöneticilere büyük sorumluluklar düşmektedir (Emrealp, 1993:2)

Bugünkü idare sistemimizde yerel topluluklar yerel kamu hizmetlerini tayin ve tespit etme, önceliklerini belirleme ve gerçekleştirme konusunda yetkilendirilmemiştir. Tüm yetkiler, başkente toplanmakta, yatırımlar en ince ayrıntılarına kadar merkezden planlanmaktadır. Bu durumun yarattığı savurganlık ve isabetsizlik korkunç boyuttadır (Yazıcıoğlu, 1992: 32-33).

Özellikle seçim arifelerinde mahalli yöneticilerin hiçbir plan ve programa bağlı olmadan sırf halkın gözünü boyamak için yaptığı yatırımlar kaynakların israfına neden olmaktadır. Böylelikle halkın seçeceği yeni idareciler iş başına geldiğinde aşırı borç yüklü bir mali tablo ile karşılaşmaktadırlar. Yapılan harcamalar mahalli ihtiyaçlar ve bunların önceliklerini gözeterek değil, gösterişe yönelik olarak yapılmaktadır. Türk belediyeçilik sisteminin bir özelliği olarak belediye başkanlarının aşırı yetkilerle donatılmaları, başına buyruk hareket etmelerine imkân vermektedir. Dolayısıyla yapılacak harcamalar yerel halkın ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda değil de, belediye başkanlarının şahsi kararları yönünde gerçekleşmektedir (Ulusoy ve Topal, 1997: 207-208).

Yapılan araştırmalarda belediyelerin istenen oranda etkin ve verimli hizmet üretememesinin nedenleri şu başlıkta toplanmaktadır.

- Planlı programlı iş yapma ve birimler arasında eşgüdüm olmaması,
- Ekip çalışması ve etkili iletişim sağlama noksanlığı,
- Yetki ve görev tanıtım ve dağıtım noksanlığı,
- İnsan gücü planlaması ve yetişmiş eleman noksanlığı,
- Bütçe ve mali analiz teknikleri, maliyet muhasebesi ve stok denetim noksanlığı,
- Danışmanlardan etkili şekilde yararlanmama,
- Bilgisayar ve matematiksel kararlardan uzaklık,

- Kırtasiyeciliğin azaltılamaması,
- Proje yönetim teknikleri eksikliği,
- Hizmet içi eğitimin hayata geçirilememesi vb.dir.

Bu yetersizlikler giderildiğinde kaynaklar etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilir (Çelebi, 1994: 15).

Kaynakların etkin kullanımına ilişkin sorunlarından biri de belediyelerin bir istihdam alanı olarak görülmesidir. Bu doğrultuda belediyelerin ihtiyacın çok üstünde ve niteliksiz eleman istihdam etmeye yönelmeleri kaynaklarının büyük bir kısmını personel harcamalarına ayırmak zorunda kalmalarına yol açmaktadır.

Türkiye’ de belediyeler mali kaynaklarının ortalama % 70’ ini personel giderlerine ayırmaktadırlar. Ancak bu kadar önemli ölçüde kaynakların harcandığı insan gücünün, etkin ve verimli bir biçimde kullanıldığını söylemek zordur (Yıldırım, 1993:1).

2.2. Çözüm Önerileri

Başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimlerin en büyük sorunlarından birini teşkil eden kaynak sorununun çözümü, söz konusu yönetimlerin öz gelirlerinin artırılması gerekir. Zira merkeze bağımlı bir mali tablo ile yerel ihtiyaçlarını karşılamak, gelir harcama dengesi her geçen gün daha da kötüye giden genel bütçe çerçevesinde mümkün görünmemektedir. Bu amaca uygun olarak yerel yönetimlere,

- Merkezi yönetimce toplanan belirli vergilere kesir ekleme,
- Kendine ait vergi, harç vb. gelirlerin oran ve miktarını belirleme,

yetkisi tanınmalıdır. Ayrıca yerel yönetimlerin kesir ekleyeceği ya da bizzat toplayacağı vergilerin kolay ve masrafsız olmasına dikkat edilmelidir (Ulusoy ve Topal, 1997: 207-208).

Ancak Ülkemizde, vergilerin çeşidi ve ağırlığı göz önüne alınarak, yeni tür vergi oluşturmaktan çok, merkezi yönetimin mevcut vergilerinden pay aktarılması ve mevcut belediyelerin topladıkları vergi ve harçlar konusunda kalıcı ve reel olarak değerini koruyabilen değişiklikler tercih edilmelidir. Bu amaçla her şeyden önce, belediye vergi ve harçlarının tamamının, maktu değil, nispi olarak belirlenmesi sağlanmalıdır. Özellikle emlak vergilerine ölçü alınan rakamların gerçek bedelleri yansıtmaktan çok uzak olması nedeniyle, gerekli etkinlik sağlanamamaktadır. Oysa ki, yerel ve ulusal kalkınmada emlak vergileri oldukça etkili olabilir (Dye, Richard F. ve Sundberg, Jeffrey O., 1998: 90).

Belediyelerin içinde bulunduğu mali sorunların çözümü ve kent insanının yerel kamusal ihtiyaçlarını karşılamak için gelir kaynaklarının geliştirilmesi ve etkinleştirilmesi konusunda çeşitli alternatifler geliştirerek, bir an evvel uygulamaya koymak kaçınılmaz hale gelmiştir. Kaynakların etkin kullanımı için belediyelerin uyguladıkları, ancak artırılması gereken bir diğer uygulama da özelleştirme olmalıdır. Araç kullanımından su sayaçlarını okumaya, asfaltlama çalışmalarından sokakların temizliğine kadar, birçok yerel kamu hizmetinin özelleştirilmesi belediyelere önemli kaynak sağlamaktadır. Örneğin ihtiyaç duyulan bir aracı, büyük miktarda maliyetlerle satın almaktansa, kiralama yoluyla, küçümsenmeyecek miktarlarda kaynak oluşumu sağlanabilir (Yüksel, 2004).

SONUÇ

Bu çalışma da yerel yönetimlerin gelir kaynakları incelenerek gelir yapısının özelliklerinden kaynaklanan mali sorunlara değinildikten sonra bazı çözüm önerileri ifade edilmiştir. Batılı tarzda yerel yönetim birimlerini Tanzimat’ tan sonra oluşturmaya başlayan Türkiye’ de, demokrasi bilincinin gelişmesine en üst düzeyde katkısı olabilecek yerel yönetimlerin, bu yapıyı geliştirmesi için öncelikle kendi harcamalarını karşılayabilecek bir mali yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bu doğrultuda merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki mali vesayetini asgari düzeye indirilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması hayati önem taşımaktadır.

Mali özerklikten yoksun yerel yönetim yapılarının tam anlamıyla kendi yetki alanlarında özgürce ve merkezdeki siyasi otoriteden bağımsız hareket etmesi imkânsız hale gelmektedir. Yerel yönetimin mantığı ile tamamen ters olan bu yapıda yapılması gerekenlerin en başında merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki vesayetini ortadan kaldırmak için ivedi ve etkin adımlar atılmalıdır.

Yerel yönetimlerin siyasi otoritenin baskısından kurtulmasının ilk ve öncelikli şartı yukarda da belirttiğimiz bağımsız bir mali yapıya kavuşmasından geçer. Bunu sağlamış bir yerel yönetim merkeze bağlı bir anlamda da popülist politikalarından arınıp ellerindeki kaynakları mali güçleri doğrultusunda kullanarak yerine getirilmesi gereken hizmetleri daha sağlıklı biçimde sunabilirler.

KAYNAKÇA

- Arıkboğa, Ü. (2004). Yönetimler Arası Mali İlişkiler, Yaylacık Matbaası. İstanbul.
- Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Yönlendirme Komitesi, (1995). Hizmette Yerellik (Subsidiarite) ilkesinin Tanımı ve Sınırları, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara
- Bozlağan, R. ve Demirkaya Y. (2008). Türkiye’ de Yerel Yönetimler, Nobel Yayını, İstanbul.
- Çelebi, I. (1994), Egevizyon, Esiad Yayını, İzmir.
- Dye, R. F. ve Sundberg, J. O. (1998). “A Model of Tax Increment Financing Adoption Incentives”, Growty&Chance, Vol. 29.
- Emrealp, S. (1993). Belediyelerde Proje Yönetimi, IULA EMME Yayını, İstanbul.
- Orhan, O. ve Bayrakçı, E.(2006). Yerel Yönetim Maliyesi Ders Notları. Konya.
- Güler, B. (1997). Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, Nisan, ss. 20-30.
- Güven A. ve Şimşek, G. (2018), Yerel Yönetimlerin Sosyo Ekonomik Gelişimi Ve Tanıtımı Açısından Film Platolarının Önemi: Midwood Örneği, Sayıştay Dergisi, S.108. ss.123-148.
- Keleş, R. (1981). XII. Iskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, A.Ü. Yayını, s. 15.
- Sakınç, S. (1998). "Vergilendirme Yetkisinin İdarelerarası Tahsisi ve Türkiye Uygulaması", XII. Türkiye Maliye Sempozyumu, Bodrum.
- T.C Resmi Gazete 2207 Sayılı, 7.11.1982.
- Tortop, N. (1996). Yerel Yönetimler Maliyesi, I. B., TODAİE Yayını, Yayın No: 263, Ankara.
- TÜSİAD, Yerel Yönetimler-Sorunlar ve Çözümler, TÜSİAD Raporu, İstanbul, 1992 s.30
- Ulusoy, A., Topal, A.,K. (1997). Yerel Yönetimlerin Mali Sorunları ve Çözüm Önerileri. T. İdare Dergisi, 69, 414,203-209.
- Yazıcıoğlu, R. (1992). Yönetim Sistemimizin Yeniden Düzenlenmesi, Erzincan, , s. 32-33
- Yıldırım, B. F.(1993). Belediyelerde İnsan Kaynağı Yönetimi, IULA EMME Yayını, İstanbul.
- Yüksel, F. (2004). “Türk Belediyeciliğinin Mali Sorunları ve Öneriler”, Mevzuat Dergisi, Yıl 7, Sayı 73.

Enderun Dergisi

Cilt:2 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 16/11/2017

Kabul Tarihi: 19/02/2018

İPEKYOLU GÜZERGÂHINDA HAZAR DENİZİ BÖLGESİNDEKİ DOĞALGAZA GENEL BAKIŞ VE TÜRKİYE'DE DOĞALGAZ REGÜLASYONLARI

Ömer Buğra SÜDÜPAK¹

ÖZ

Bu rapor, öncelikle Hazar Denizi'ndeki kıyı bölgelerinde (Rusya , Azerbaycan , Kazakistan , Türkmenistan ve İran) odaklanan Hazar Bölgesi'ndeki doğalgazı analiz etmektedir . Bu ülkelerin enerji rezerv, üretim, tüketim, ihracat ve ithalat oranları ve birbirleri ile olan ilişkileri ile ilgili analizler yapmakta ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti ile bu havza üzerinde bulunan İpekyolu Ekonomileri arasındaki boru hatları ile ülke içerisindeki regülasyon faaliyetlerine değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Doğalgaz, İpekyolu Enerji Ekonomileri, Doğalgaz Regülasyonları

NATURAL GAS OVERVIEW AND NATURAL GAS REGULATIONS IN TURKEY İPEKYOLU IN THE CASPIAN SEA REGION ROUTE

ABSTRACT

This report analyzes the natural gas in the Caspian region primarily focusing on the coastal regions of the Caspian Sea (Russia, Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan and Iran). These countries' energy reserves, production, consumption, export and import ratios and analysis related to relationships with each other and at the same time the pipeline between the Silk Road Economy located on the basin with the Republic of Turkey refers to the regulation of activities in the country with.

Keywords: Energy, Natural Gas, Silk Road Energy Economies, Natural Gas Regulations

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, mail: b.sudupak@gmail.com

GİRİŞ

Hazar Denizi bölgesi doğal gaz üretim merkezi olarak hızla büyümektedir. Alan, Hazar havzasındaki kara sahalarında önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir. Geleneksel olarak petrol üreten bir bölge olan Hazar Bölgesi'nin doğal gaz üreticisi olarak önemi hızla artmaktadır.

Kaynak: EİA, 2018, Hazar Denizi dünyanın en büyük iç su kütlesi.

Birleşmiş Milletler Global International Waters Assessment (GIWA) 'ya göre Hazar Denizi, dünyanın en büyük endohore (içsu) su kütlesi olup, dünyanın içsu sularının yüzde 40'ından fazlasını içermektedir. Rusya, Azerbaycan, İran, Kazakistan ve Türkmenistan olmak üzere beş kıyı ülkesi vardır. Nehirler de Gürcistan, Ermenistan ve Türkiye'ye üzerinden denizlere akıyor (EIA, 2013).

1.İPEKYOLU GÜZERGÂHINDA HAZAR DENİZİ BÖLGESİNDEKİ DOĞAL GAZA GENEL BAKIŞ

Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra petrol endüstrisinde yabancılara karıştı. Uluslararası petrol şirketleri (IOC), Royal Dutch Shell ve Nobel Brothers Petroleum Company'nin de aralarında bulunduğu Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin en eski kuruluşları ülkenin kalkınmasında destek rolü oynadılar. Azerbaycan, eski Sovyetler Birliği'nde çok sayıda üretim paylaşım anlaşması (PSA) imzaladı. Ülkenin ulusal petrol şirketi olan SOCAR, hemen hemen tüm ülkenin PSA'larında nominal ortak olarak görev yapmaktadır. Ülkenin petrol ve doğal gaz alanlarının çoğuna sahip olan şirket, hem finansal yatırımcılar için 'tek elden satış mağazası' hem de PSA müzakerelerinden ve uygulamasından sorumludur (EIA, 2013).

Kaynak: EIA, 2018

Kazakistan; Kazakistan Hazar bölgesi içinde en fazla mülkiyete sahip varlıklara sahiptir. Kazakistan devlet petrol şirketinin çoğunluk hisselerini satarak petrol sektöründe özelleştirme yaptı. Başlangıçta hükümet, Hazar havzalarında Sovyet üretiminden miras alınan petrol şirketlerini yabancı şirketler devralana kadar denetlemek için bir devlet holding şirketi olan KazMunaiGas'ı kurdu. Azerbaycan hükümeti SOCAR'ı güçlendirdiğinde, Kazakistan hükümeti varlıklarını yabancı şirketlere sattı (EIA, 2013).

Türkmenistan ve Özbekistan, 1992'de bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra, her iki ülke cumhurbaşkanı, petrol kaynaklarını geliştirme hakkının devlete ait olduğunu ve tamamen devlete ait petrol ve doğal gaz şirketleri kurulacağını ileri sürdü. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov sırasıyla doğalgaz ve petrol için Turkmengaz ve Türkmeneft'i kurarken, Özbekistan Devlet Başkanı Karimov iki kaynağı da yönetmek üzere Özbekneftegaz'ı kurdu (EIA, 2013).

İran, Sovyetler Birliği'nin parçası olmayan tek kıyı Hazar ülkesidir. Uluslararası yaptırımların uluslararası katılımı kısıtlı olmasına rağmen, ülke petrol ve doğalgaz sektörünü 1990'ların ortasında yabancı yatırıma açmaya başladı. İran cumhurbaşkanı, Temmuz 2001'de Yüksek Enerji Konseyi başkanlığını enerji sektörünü denetlemek üzere kurdu. Devlete ait İran Milli Petrol Şirketi (NIOC), Petrol Bakanlığı gözetiminde, üretim ve ihracat altyapısını kapsayan petrol projelerinde sorumludur. (EIA, 2013).

2. ENERJİ

2.1. Enerji Talebi

Enerji talebindeki değişimler genelde ülkelerin artan gelir ve artan nüfusun etkisiyle ülkelerin enerji ihtiyacının artması, ülkelerin enerji ihtiyacının büyük çoğunluğunun fosil yakıtlar yoluyla giderilmesi ve fosil yakıtların rezervlerinin durumlarına bağlı olarak değişir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve nüfus artışları enerji talebindeki artışların başlıca sebepleridir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın *Dünya Enerji Görünümü 2016* raporuna göre Hindistan'ın nüfusu ilerleyen dönemlerde Çin'in nüfusunu geride bırakacağı düşünülmektedir. Dünyanın en kalabalık ülkeleri olan Çin ve Hindistan enerji talebinde en çok paya sahip ülkelerdir ("BOTAŞ Enerji Raporu", 2016, s 11).

Tablo 1. Dünya Enerji Talebi (milyon ton petrol eşdeğeri)

	2014	Yeni Politikalar Senaryosu		Mevcut Politikalar Senaryosu		450 Senaryo	
		2025	2040	2025	2040	2025	2040
Kömür	3.926	3.955	4.140	4.361	5.327	3.175	2.000
Petrol	4.266	4.577	4.775	4.751	5.402	4.169	3.326
Doğal Gaz	2.893	3.390	4.313	3.508	4.718	3.292	3.301
Nükleer	662	888	1.181	865	1.032	960	1.590
Hidro	335	420	536	414	515	429	593
Biyoenerji *	1.421	1.633	1.883	1.619	1.834	1.733	2.310
Diğer Yenilenebilir	181	478	1.037	420	809	596	1.759
Toplam	13.684	15.340	17.866	15.937	19.636	14.355	14.878
TBET içindeki fosil yakıt payı (%)	81	78	74	79	79	74	58
CO ₂ Emisyonları (Gt)	32,2	33,6	36,3	36,0	43,7	28,9	18,4

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı, WEO 2016

Dünya Enerji Görünümü 2016 Raporu'nda dünyada enerji talebinin görünümü üç temel küresel senaryo üzerinden analiz edilmektedir. Bu senaryolardan en temeli olan Yeni Politikalar Senaryosu'nda, zaten yürürlükte olan politikalarla birlikte belirtilmiş olan amaçlarının sonuçları tam veya kısmen dikkate alınmaktadır. Diğer bir senaryo olan Mevcut Politikalar Senaryosu, 2016 yılının ortalarına kadar yürürlüğe giren uygulama tedbirleri tarafından desteklenenlerin haricinde herhangi bir yeni politika ya da tedbirin uygulanmadığı bir küresel enerji sistemine giden yolu göstermekte olup, bu senaryoda ilan edilen politika hedeflerine mutlaka gerçekleşecek gözüyle bakılmamaktadır. Son senaryo olarak ise, 450 (Karbonsuzlaştırma) Senaryosunda yenilenebilir kaynaklara yönelimdeki artış ile 2100 yılındaki ortalama küresel sıcaklık artışının endüstrileşme öncesi yıllardaki seviyenin 2 derece fazlasına sınırlandırılmasını sağlayacak önlemlerin geliştirileceği öngörülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre, dünyadaki birincil enerji talebi ve bu taleple ilişkili emisyonlar bahse konu üç senaryoda büyük ölçüde değişim göstermektedir. 2014 yılında 13.684 milyon ton petrol eşdeğeri (mtp) olarak gerçekleşen küresel birincil enerji talebinin; 2040 yılında Yeni Politikalar Senaryosuna göre 17.866 mtp, Mevcut Politikalar Senaryosuna göre 19.636 mtp, 450 Senaryosuna göre 14.878 mtp olması beklenmektedir. Birincil enerji talebi ile ilişkili olarak 2014-2040 yılları arasında toplam CO₂ emisyonları, Yeni Politikalar Senaryosunda % 13, Mevcut Politikalar Senaryosunda % 36 artarken, 450 Senaryosunda % 43 oranında düşüş göstermektedir. Yakıt türleri itibarıyla ise Tablo 1'de görüldüğü üzere, 2014 yılında dünya birincil enerji talebinin % 81'i petrol, doğal gaz ve kömürden karşılanmış olup, tüm senaryolara göre 2040 yılında baskın enerji kaynağı yine fosil yakıtların olacağı öngörülmektedir. ("BOTAŞ Enerji Raporu", 2016, s 11).

2.2. Enerji Rezervleri ve Enerji Üretimi

2.2.1. Enerji Kaynak Rezervleri

Birçok açıdan önemli bir yere sahip olan tüketim enerjilerinden doğalgaz kaynak rezervlerinin bölgesel dağılımını gösteren tablo 2. Aşağıda verilmiştir.

Dünyadaki doğalgaz kaynak rezervlerine bakıldığında 2016 yılında toplam 186,9 Trilyon m³ doğalgaz rezervlerinin %42,8'lik en yüksek payına sahip olan bölge Orta Doğu ve onu takip eden %30,4'lük paya sahip olan Avrupa ve Avrasya (Hazar Bölgesi) bölgeleri takip etmektedir. Dünyada en çok doğalgaz rezervine sahip olan ülke %18,2 ile İran ve onu takip eden %17,3 oranına sahip olan Rusya devletidir.

Tablo 2. 2015 Yılı İtibarıyla Dünya Üzerindeki Doğal Gaz Rezervlerinin Bölgesel Dağılımı

	Doğal Gaz Rezervleri	
	Trilyon m ³	Toplamdaki Payı (%)
Kuzey Amerika	12,8	6,8
ABD	10,4	5,6
Kanada	2,0	1,1
Meksika	0,4	0,2
Orta ve Güney Amerika	7,6	4,1
Venezuela	5,6	3,0
Diğer Ülkeler	2,0	1,1
Avrupa ve Avrasya	56,8	30,4
Rusya	32,3	17,3
Kazakistan	0,9	0,5
Türkmenistan	17,5	9,4
Diğer Ülkeler	6,1	3,2
Orta Doğu	80,0	42,8
Suudi Arabistan	8,3	4,5
İran	34,0	18,2
Irak	3,7	2,0
Kuveyt	1,8	1,0
Katar	24,5	13,1
Diğer Ülkeler	7,7	4,1
Afrika	14,1	7,5
Asya Pasifik	15,6	8,4
Çin	3,8	2,1
Hindistan	1,5	0,8
Diğer Ülkeler	10,3	5,5
Dünya	186,9	100,0

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2016

Hazar denizinin etrafında toplanmış ortak bir coğrafyayı paylaşan İpekyolu ekonomilerinde doğalgaza sahip ülkelere bakıldığında ise dünya rezervlerinin önemli bir kısmının *Modern İpekyolu* üzerindeki devletler tarafından karşılandığı görülmektedir.

Diğer fosil yakıtlarla karşılaştırıldığında doğalgaz, dünya enerji piyasasında ticari ve ekonomik değeri yüksek olduğu için Hazar Bölgesi İpekyolu Ekonomisi'nin geleceği açısından stratejik öneme sahiptir. Mustafa Yıldırım İpekyolu ekonomilerindeki enerjinin önemini üç maddeyle açıklamıştır: “(1) İpek yolu ekonomileri doğal gaz ve petrol açısından zengin rezervlere sahiptir. (2) Dünyada yeni sanayileşen iki dev ekonomi Çin ve Hindistan'ın dünyadaki enerji talebindeki artışı İpekyolu ekonomilerinin önemini artırmaktadır. (3) Avrupa Birliği'nin enerji talebi ve yeni gelişen Çin ve Hindistan'ın artan enerji talebi İpekyolu ekonomilerinin enerji temelli bir rekabet alanı haline gelmesine ve enerji ticaret ve lojistik faaliyetlerinin ticari fırsatlar sağlamasına neden olacaktır.” (Yıldırım Mustafa, 2013-1, s 110, Avrasya Etüdüleri).

Tablo 3: İpekyolu Ekonomilerinde Doğalgaza Sahip Ülkeler ve Görünür Rezervleri(2016)

Ülkeler	Trilyon Küp Metre	Toplamdaki Payı (%)	R/P Oranı
Azerbaycan	1,1	0,6	65,8
Kazakistan	1	0,5	48,3
Rusya	32,3	17,3	55,7
Türkmenistan	17,5	9,4	261,7
Özbekistan	1,1	0,6	17,3
İran	33,5	18	165,5
Irak	3,7	2	*
Çin	5,4	2,9	38,8
Hindistan	1,2	0,7	44,4
Toplam	96,8		52

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2017.

Hazar Bölgesi'ndeki İpekyolu Ekonomileri'nin enerjide en güçlü olduğu alan, doğalgazdır. Bu ekonomilerin doğalgazda sahip olduğu rezervlerinin dünyadaki payı %52'dir. Dünyada %17,3'lük pay ile Rusya, %18 ile İran ve %9,4'lük pay ile Türkmenistan görünür doğal gaz rezervleri yönünden en büyük kaynaklara sahip ülkelerdir.

2.2.2. Enerji Üretimi

Doğal gaz fosil yakıtlar içerisinde üretimi miktarı en hızlı artan yakıttır. 2010 yılındaki 3,3 trilyon m³ üretim seviyesinin 2035 yılında %51 artış göstererek 5,0 trilyon m³'e çıkacağı tahmin edilmektedir ("BOTAŞ Sektör Raporu", 2012, s 14).

Tablo 4. Dünya Doğal Gaz Üretimini Bölgesel Dağılımı (milyar m³)

	1990	2014	2020	2025	2030	2035	2040	2014-2040 Fark
OECD	882	1.270	1.409	1.434	1.485	1.558	1.618	348
Amerika	643	939	1.046	1.070	1.121	1.187	1.239	300
Avrupa	211	260	220	205	194	84	178	- 82
Asya Okyanusya	28	71	143	159	170	186	201	130
OECD-dışı	1.191	2.267	2.393	2.672	2.981	3.300	3.600	1.333
Doğu Avrupa /Avrasya	831	858	879	949	1.020	1.095	1.145	287
Asya	132	460	494	545	619	686	756	296
Orta Doğu	95	559	613	706	784	865	955	396
Afrika	73	214	230	282	341	395	447	233
Latin Amerika	60	176	178	190	218	258	297	121
Dünya Toplam	2.073	3.536	3.802	4.106	4.466	4.858	5.219	1.682

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı, WEO 2017

EIA'nın doğal gaz üretimine bakıldığında yine en fazla üretimin Rusya tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna karşın Irak, petrol ile kıyaslandığında doğalgaz üretimi oldukça düşük miktarlarda seyir etmiştir.

Tablo 5. Doğal Gaz Üretimi

	2012	2013	2014	2015
Natural Gas (Bcf)				
Production				
Gross Natural Gas				
Dry Natural Gas				
↔ Azerbaijan	568	590	618	636
↔ China	3,666	3,986	4,360	4,487
↔ Iran	5,640	5,696	6,162	6,526
↔ Iraq	23	42	32	35
↔ Kazakhstan	688	694	712	749
↔ Kyrgyzstan	0.2	1.1	1.2	1.1
↔ Russia	21,764	22,139	21,225	21,141
↔ Turkey	22	19	17	13
↔ Turkmenistan	2,316	2,543	2,684	2,956
↔ Uzbekistan	2,222	2,106	2,180	1,967

Kaynak: OECD, 2016 Verileri

İpekyolu enerji ekonomilerini ele aldığımızda, dünyadaki doğalgaz üretiminde yaklaşık 1115,9 milyar küp metrelik üretimle %31,6'lık paya sahiptirler. Tablodan görüldüğü gibi Rusya, İran ve Çin doğalgaz üretiminde ilk üçtedir. Çin doğalgaz üretiminde önemli bir yere sahip olsa da kendi iç pazarındaki enerji talebini bile karşılayamadığı için dünya pazarında önemli bir yere sahip değildir.

Tablo 6. İpekyolu Ekonomileri Doğal Gaz Üretimleri (2016)

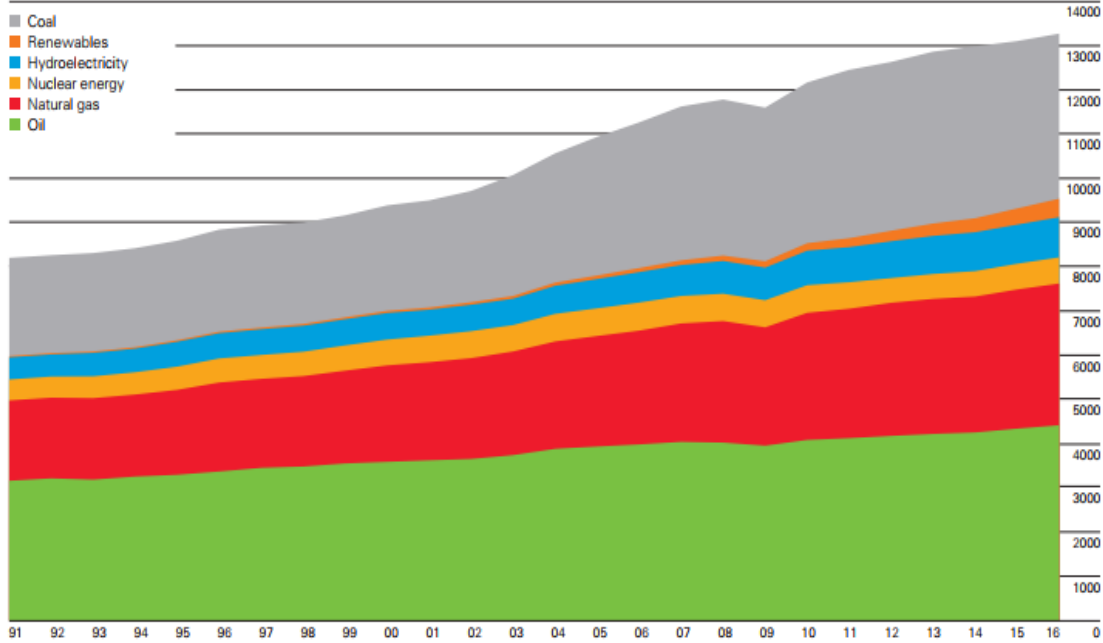
ÜLKELER	Doğal Gaz	
	Milyar Küp Metre	Toplamdaki Payı(%9)
Azerbaycan	17,5	0,5
Kazakistan	19,9	0,6
Rusya	579,4	16,3
Türkmenistan	66,8	1,9
Özbekistan	62,8	1,8
İran	202,4	5,7
İrak	1,1	0,1
Çin	138,4	3,9
Hindistan	27,6	0,8
Toplam	1115,9	31,6

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2017

İpekyolu ekonomilerinin zenginlik kaynağı günümüzde enerji olduğundan dolayı ihracatta da en önemli payı enerji almıştır. Özellikle Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya enerjisiyi konu alan ihracat politikaları izlemektedir. Çin ve Hindistan da ise enerji daha çok iç talebi karşılamaktadır.

2.2.3. Enerji Tüketimi

Grafik 1. Dünya Doğal Gaz, Petrol ve Kömür Tüketim Miktarı

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2016

BP'nin 2016 raporuna göre; "Dünya birincil enerji tüketimi, 2016'da% 1.0 artarak 10 yıllık ortalama% 1.8 ve üçüncü yılda% 1 veya daha düşük bir seviyenin çok altında gerçekleşti. Bu durumda olduğu gibi Avrupa ve Avrasya hariç tüm bölgelerde 2015 yılındaki büyüme ortalamanın altında gerçekleşti. Petrol ve nükleer enerji haricindeki tüm yakıtlar ortalamanın altında bir oranda büyüdü. Petrol, enerji tüketimi için 77 milyon ton eşdeğer yağ (mtoe), doğal gaz (57 mtoe) ve yenilenebilir enerji (53 mtoe) izledi."

Tablo 7. 2006-2016 Yılları Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm³)

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Cezayir		Nijerya		Diğer*		Toplam	Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişim
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)		
2006	19.316	63,92	5.594	18,51	0	0	4.132	13,67	1.100	3,64	79	0,26	30.221	-
2007	22.762	63,51	6.054	16,89	1.258	3,51	4.205	11,73	1.396	3,89	167	0,47	35.842	18,60
2008	23.159	62,01	4.113	11,01	4.580	12,26	4.148	11,11	1.017	2,72	333	0,89	37.350	4,21
2009	19.473	54,31	5.252	14,65	4.960	13,83	4.487	12,51	903	2,52	781	2,18	35.856	-4,00
2010	17.576	46,21	7.765	20,41	4.521	11,89	3.906	10,27	1.189	3,13	3.079	8,09	38.036	6,08
2011	25.406	57,91	8.190	18,67	3.806	8,67	4.156	9,47	1.248	2,84	1.069	2,44	43.874	15,35
2012	26.491	57,69	8.215	17,89	3.354	7,3	4.076	8,88	1.322	2,88	2.464	5,37	45.922	4,67
2013	26.212	57,9	8.730	19,28	4.245	9,38	3.917	8,65	1.274	2,81	892	1,97	45.269	-1,42
2014	26.975	54,76	8.932	18,13	6.074	12,33	4.179	8,48	1.414	2,87	1.689	3,43	49.262	8,82
2015	26.783	55,31	7.826	16,16	6.169	12,74	3.916	8,09	1.240	2,56	2.493	5,15	48.427	-1,70
2016	24.540	52,94	7.705	16,62	6.480	13,98	4.284	9,24	1.220	2,63	2.124	4,58	46.352	-4,28

Kaynak: EPDK 2016 Doğalgaz Sektör Raporu

Tablo 7’de 2006-2016 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin doğalgaz üretimi yapan ülkelerle doğalgaz ithalatı verileri gösterilmiştir ve görüldüğü üzere; ülkemiz, doğal gazda önemli ölçüde ithalata bağımlı bir ülke konumundadır ve ithalatın büyük bir kısmını Rusya’dan karşılamaktadır.

2.2.4. Hazar Bölgesindeki Enerjinin İpekyolu Pazarındaki Yeri

Hazar Bölgesindeki İpekyolu ekonomilerinin en önemli fonksiyonlarından birisi de stratejik konumları gereği dünyadaki enerji akımlarının kaynağında yer almalarıdır. İpekyolu Enerji Hattı, enerji boru hatları ile küresel enerji ağının en önemli unsurudur. Enerji akımları kaynağı Orta Asya’dan başlayıp batıda Avrupa’ya ve doğuda Çin ve Hindistan’a kadar uzanan bir ağa sahiptir. (Yıldırım Mustafa, 2013-1, s 110, Avrasya Etüdüleri).

Birincil enerji kaynakları olan petrol ve doğalgaz yeni dünya ekonomisinde üretim ve tüketim açısından en önemli alan Hazar Bölgesi ve bu üretim dağıtım safhasında yer alan stratejik hat ise Modern İpekyolu’nun çevresi olarak kabul edilebilir.

1990–2012 yılları arasında Hazar iç gölü çevresindeki Avrasya bölgesinde çok sayıda boru hattı projesi uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır. Bunlar arasında gerçekleşmiş, planlanan ve başarısız olanları vardır. Özellikle Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ve Türkmenistan üzerinden Çin ve İran’a doğru akan boru hatları başarılı olabilmıştır. (Yıldırım Mustafa, 2013-1, s 115, Avrasya Etüdüleri).

3.DOĞUDAN BATIYA DOĞALGAZ BORU HATLARI

Sovyetler Birliği döneminde Hazar Bölgesi’nde üretilen doğalgaz Rusya kanadıyla dünya pazarına yayılmıştır. 1990’lı yıllarda Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını elde ettiğinde Rusya bu gücü kaybetmeye başlamıştır. Bağımsız politikalarla Türk devletlerinin arasındaki yüzyıllardır süregelen kültürel bağ ile birbine bağlı olan bu devletler ekonomik bağlarla daha da güçlü hale gelebilecek konumu elde etmiştir. Bu bağımsızlıkların ardından enerjinin dünya pazarına yayılması için alternatif yollar oluşturulmaya başlanmıştır. Enerjinin dünya pazarına açılması için oluşturulan bu alternatif yollar için kilit ülke Türkiyedir. Orta Asya ve Havza Bölgesi’nden gelen enerji boru hatları Türkiye üzerinden Avrupa pazarına yayılmaktadır. Bu doğalgaz boru hatları aşağıda belirtilmiştir.

Kaynak: Enerji Enstitüsü; 2018

3.1. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)

Türkiye'nin artan doğal gaz talebinin karşılanabilmesi amacıyla Azerbaycan Hükümeti ile görüşmeler yürütülmüş ve alt yapısı 26 Haziran 2012 tarihinde İstanbul'da imzalanan iki Türk Hükümeti Arasında Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Sistemine ilişkin Hükümetler Arası Anlaşma imzalanmış ve 26 Mayıs 2014 tarihinde düzenlenerek yıllık 6 milyar m³ doğal gazın ülkemize arz edilmesini ve yıllık 10 milyar m³ doğal gazın inşa edilecek yeni bir boru hattı ile ülkemiz üzerinden Avrupa'ya transit taşınması için imzalanmıştır. Bu anlaşmalar ile TANAP Projesinin hayata geçirilmesini sağlayacak hukuki altyapı tesis edilmiştir (TANAP, 2018)

TANAP Projesi ile yıllık yaklaşık 32 milyar metreküp doğal gaz geçişine imkan sağlayabilecek kapasiteye sahip hat, Gürcistan sınırimızdan başlayarak Yunanistan ve Bulgaristan sınırimıza kadar uzanacak yaklaşık 1850 km uzunluğunda bir boru hattı olarak planlanan TANAP Projesine ilişkin çalışmaların Türkiye kanadında BOTAŞ'ın %30 hisse ile ortak olduğu TANAP Doğal Gaz İletim A.Ş. tarafından sürdürülmektedir. (Enerji Enstitüsü, 2018) .

Enerji Enstitüsü'nün Raporu'na göre;

“Ülkemiz ile Azerbaycan arasında TANAP Projesi kapsamında bir paket halinde yürütülen görüşmeler sonucunda, 26 Mayıs 2014 tarihinde TANAP Projesine ilişkin şirketler arası ticari hususları düzenleyen anlaşmalar ve TPAO'nun Azerbaycan'daki Şahdeniz Sahasından ve Güney Kafkasya Boru Hattından ilave hisse almasına ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. Toplamda 7 anlaşmadan oluşan paket içerisinde yer alan Ev Sahibi Hükümet Anlaşması Değişiklikleri ile paketin çerçeve düzenlemelerini içeren “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin Mutabakat Zaptı'nın onaylanmaları 10 Eylül 2014 tarihli TBMM Genel Kurulunda görüşülerek uygun bulunmuş ve 6554 sayılı uygun bulma kanunu 18/09/2014 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Söz konusu Mutabakat Zaptına istinaden TPAO, Azerbaycan'ın en büyük doğal gaz sahası olan Şahdeniz Sahasındaki ve Güney Kafkasya Boru Hattındaki hissesini %9'dan %19'a çıkararak BP'den (%28,8) sonraki en büyük ortak olmuş ve BOTAŞ, %30 hisse ile TANAP Projesinin ikinci en büyük ortağı konumuna gelmiştir. 13 Mart 2015 tarihinde TANAP Ortaklık Anlaşması Ankara'da imzalanmıştır. TANAP Şirketi mevcut ortaklık payları SOCAR % 58, BOTAŞ % 30 ve BP % 12'dir.”

3.2. Türkiye-Bulgaristan Enterkonnektörü (ITB) Projesi

ITB Projesi, Türkiye ve Bulgaristan doğalgaz paylaşımının çift yönlü akışına imkân verecek şekilde bağlantısının sağlanması yoluyla bütünleşmeyi arttırmayı ve özellikle Bulgaristan için tedarik ve güzergâh çeşitliliği oluşturmayı hedefleyen bir projedir. Proje, AB'nin 994/2010 sayılı Direktifi kapsamında üye ülkelere getirilen regülasyon yükümlülükleri açısından özellikle Bulgaristan için büyük önem arz etmektedir (Enerji Enstitüsü, 2018) . Proje Bulgaristan'ın ITB üzerinden doğalgaz taşıma garantisi vermemesi hasebiyle proje gerçekleştirilememiştir.

3.3. Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı (ITG)

Türkiye Cumhuriyeti'nden Yunanistan Cumhuriyeti'ne doğal gaz arzına ilişkin 23 Şubat 2003 tarihinde imzalanan hükümetler arası anlaşma Avrupa Birliği INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) Programı ile geliştirilen Güney Avrupa Gaz Ringi'nin ilk aşaması olarak Türkiye ve Yunanistan doğalgaz şebekelerinin enterkoneksiyonu içermektedir. ITG, 18 Kasım 2007 tarihinde gerçekleştirilen açılış töreni ile birlikte Türkiye'den Yunanistan'a gaz arzına başlamıştır (Enerji Enstitüsü, 2018).

3.4. Rusya-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (Türk Akımı)

1 Aralık 2014'te Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi bir ziyarette, Güney Akım Boru Hattı Projesi'nin iptal edildiği bildirdi ve bunun yerine Karadeniz içerisinden geçerek Türkiye-Yunanistan sınırına kadar uzanacak bir doğal gaz boru hattı projesinin geliştirileceğini açıklamıştı. Yapım çalışmaları devam eden Proje kapsamında deniz altı

boru yoluyla ulaştırılmak istenen yıllık maksimum 63 bcm doğal gaz taşıyacak 4 adet boru hattının inşası planlanmaktadır. 31,5 milyar m³ kapasiteye sahip boruların her birisi 15.75 bcm kapasiteye sahip olacak dört boru hattından bir tanesinin yalnızca Türkiye'ye, diğer üç tanesinin ise Avrupa'ya doğalgaz arz etmek üzere kullanılması öngörülmektedir. Aralık 2019 tarihinde bitmesi planlanan ve 546 Milyon Dolar gelir elde etmeyi hedeflediğimiz proje kapsamında ilk aşamada Türkiye'ye doğalgaz arzı sağlayacak 15.75 bcm kapasiteli ilk hattın, devamında ise AB üye ülkelerinin gaz alım taahhüdünde bulunması durumuna bağlı olarak diğer boru hatlarının inşası planlanmaktadır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018).

3.5. Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Bati Hattı)

18 Eylül 1984 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti ve Eski Sovyetler Birliği hükümetleri arasında doğal gaz sevkiyatı konusunda Hükümetler arası Anlaşma imzalanmıştır. Ülkemize Bulgaristan sınırında Malkoçlar'dan giren, Hamitabat, Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir güzergâhını takip ederek Ankara'ya ulaşan hat 845 km uzunluğundadır. 1987 yılından itibaren, tedricen artan miktarlarda doğal gaz alımına başlanmış olup, 1993 yılında maksimum miktar olan 6 milyar m³/yıla ulaşılmıştır. Sonradan yapılan geliştirmeler ile hattın kapasitesi 14 Milyar m³/yıla yükseltilmiştir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018).

3.6. İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

Bu proje ile başta İran olmak üzere Orta Asya'daki kaynaklardan alınacak doğal gazın boru hattı ile Türkiye'ye taşınması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, 8 Ağustos 1996 tarihinde İran Ulusal Gaz Şirketi (NIGC) ile BOTAŞ arasında plato dönemde 9,6 milyar m³ doğal gaz ithalatına ilişkin Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır. Yaklaşık 1491 km uzunluğundaki Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı Doğubayazıt'tan başlayıp, Ankara'ya ulaşmaktadır (Enerji Enstitüsü, 2018). Haziran 2001 sonu itibarıyla tüm boru hattı sistemi gaz alabilir duruma gelmiş olan boru hattı İran'daki Ölçüm İstasyonu'nun tamamlanmasıyla 10 Aralık 2001 tarihinde İran'dan gaz ithalatı başlamıştır.

3.7. Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Mavi Akım)

15 Aralık 1997 tarihinde BOTAŞ ve Gazexport arasında imzalanan plato dönemde yıllık 16 milyar m³ doğal gaz ithalatına ilişkin Doğal Gaz Alım- Satım Anlaşması kapsamında, doğal gaz Rusya Federasyonu'ndan Karadeniz geçişli bir hat ile Türkiye'ye ulaşmaktadır. Hat herhangi bir geçiş ülkesi olmadan doğrudan doğruya Türkiye ile Rusya arasındaki doğalgaz alışverişini amaçlamıştır. Rusya'dan Türkiye'ye doğal gaz alışverişi için kurulan Mavi Akım Projesinin oluşturulmasındaki amaçlardan birisi de Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı konusunda Rusya'nın itirazlarını hafifletmeye yönelik bir adımdır. Enerji Enstitüsü'nün raporuna göre Mavi Akım Boru Hattı; "*Rusya topraklarında, İzobilnoye-Djubga arasında 56" çapında 308 km ve 48" çapında 62 km olmak üzere toplam 370 km uzunluğundaki Boru Hattı Sistemi, Karadeniz geçişinde, Djubga-Samsun arasında her biri yaklaşık 390 km uzunluğunda 24" çapında paralel 2 hat, Türkiye topraklarında Samsun-Ankara arasında 48" çapında ve 501 km uzunluğundaki Boru Hattı Sistemi olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Hat, 20 Şubat 2003 tarihinde işletmeye alınmış, 17 Kasım 2005 tarihinde resmi açılış töreni yapılmıştır.*" (Enerji Enstitüsü, 2018).

3.8. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE)

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı, Azerbaycan'ın Hazar Denizi sahasında üretilen gazı bu hat üzerinden Türkiye'ye taşıyan, 690 km uzunluğundaki ve 20 Milyar m³ kapasiteli bir hatır. Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Projesi, Bakü'den başlayıp, Ceyhan'da son bulmaktadır. Bu boru hattı projesi başta Azerbaycan petrolü olmak üzere hazar havzasında yer alan İpekyolu Ekonomileri'nde üretilecek petrolerin Ceyhan'a taşınması ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir (Ener ve Ahmedov, 2008).

Azerbaycan'dan gaz teminine ilişkin yapılan müzakereler sonucunda 12 Mart 2001 tarihinde, Azerbaycanda üretilen doğal gazın Türkiye pazarına ulaştırılmasıyla ilgili Türkiye ile Azerbaycan arasında bir Hükümetlerarası Anlaşma imzalanmıştır. BOTAŞ ile Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR arasında imzalanan bu anlaşma ile 6,6 milyar m³ doğalgazın ithalatına karar verilmiştir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018). Boru hattı, 2007 yılının Temmuz ayının ortasından beri faaliyettedir.

Bu hat açık denizlere erişimi kolaylaştırmıştır, Orta Asya'nın Petrol üreten ülkeleri için bu hat Rusya topraklarından geçmekle Karadeniz'e çıkan petrol boru hatlarına alternatif bir güzergâh yaratmıştır. BTC'nin önemi hem bölgenin petrol üreticisi devletleri, hem de Avrupa'nın petrol tüketicisi ülkeleri için her geçen yıl artmaktadır. Şu an Kazakistan petrolünün bir kısmının bu boru hattı vasıtasıyla nakli üzere iki taraf, Azerbaycan ve Kazakistan hükümetleri arasında yürütülen görüşmeler daha da sıklaşmıştır (Ener ve Ahmedov, 2008). Bu sayede İpekyolu'nda hayal edilen enerji hattının temelleri kuvvetlendirilmiş ve bu ülkeler arasındaki ekonomik işbirliği daha da yeşermeye başlamıştır.

4. TÜRKİYE'DE DOĞALGAZ REGÜLASYONLARI

4.1. Doğalgazın Teknik Özellikleri

Doğalgaz regülasyonlarına değinmeden önce doğalgaz üretim, tüketim ve dağıtımında neden regülasyon faaliyetlerine ihtiyaç duyulduğuna teknik açıdan bir göz atmamızda yarar vardır. Doğalgaz, -164° derecenin altında soğutulduğu zaman sıvılaşmakta ve hacmi neredeyse 600 kat küçülmektedir. Sıvı hale getirilen doğalgaz özel tanklarda depolanabilir ve taşınabilir. Gaz halinde basınçlı çelik depolarda veya yeraltındaki tabii boşluklar ve süngerimsi tabakalarda basınç altında da depolanabilir. (Özcan Çiğdem, 2006: 10)

Doğalgaz, diğer enerji kaynakları ile ikame edilebilir bir özellik taşımaktadır. Ancak çevresel faktörler, ikame edilebilir diğer enerji kaynaklarının dünyanın doğalgaz rezervlerine oranla sınırlılığı ve üretim maliyetlerinin yüksek oluşu, kullanım ve atıklarındaki zorluklar gibi etkenler göz önüne alındığında, son yılların alternatifsiz enerji kaynağı olma yolundadır. Tüketiciler tarafından ısınma, pişirme gibi ihtiyaçları karşılamak amacıyla temel tüketim malı haline gelen doğalgaz bu alanların yanı sıra sınai alanında mal ve hizmet üretimlerinde girdi olarak önemli bir enerji kaynağı olarak kullanılmaktadır. Tüm bu özelliklerinden dolayı fiyatlandırması da doğal olarak önem arz edecektir. (Özcan Çiğdem, 2006: 11)

Genel olarak enerji, üretme, dağıtma ve sunma anlamında maliyet gerektiren bir mal olma niteliğine sahip olduğundan dolayı ekonomik değeri olan mal niteliğini taşımaktadır. Ayrıca doğalgaz diğer enerji kaynaklarına göre üretim maliyeti daha yüksek bir enerji kaynağıdır. Bunun sebebi de üretiminin zaman almasından ve kısa dönemli politikalara cevap vermesinin zor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeptendir ki doğalgaz ekonomisine devletin regülasyonlar yoluyla müdahalesi kaçınılmazdır.

4.2. Regülasyon Nedir?

Genel olarak regülasyon düzenleme olarak değerlendirilir tabii ki burada bahsettiğimiz düzenleme ekonomiye olan müdahaleleri kapsar ve tanım olarak da piyasanın mevcut hükümet kanalıyla devletin ekonomiye müdahalesi olarak değerlendirilir. İktisadi regülasyonlar da fiyat, ücret, piyasaya giriş ve çıkış, teşvik, rekabet gibi alanlarda yapılan düzenlemeler ise iktisadi regülasyon olarak ifade edilmektedir (Akbaş Akdoğan, Dilek, 2011: 43). Daha resmi bir açıklama ile regülasyon, "yaptırım tehdidi ile dayatılan bireyler ya da kuruluşlar tarafından uygulanabilecek bir takdir kararı üzerinde devlet tarafından uygulanan bir sınırlama" olarak tanımlanmıştır (Viscusi, Harrington and Vernon, 2005: 357).

Regülasyon piyasa başarısızlıklarına çözüm olarak ileri sürülür ve bu başarısızlıklar en iyi çözüm olduğunun kabul edilebilmesi için faydalarının, maliyetlerinden daha fazla olması gerekmektedir. Regülasyonlar, sadece iktisadi değil aynı zamanda hukuki ve kamu yönetimi ile

yakından ilgilenmektedir. Düzenleyici politikaların altında yatan temel amaçları Çetin şu şekilde sıralamıştır;

1. Sosyal ve iktisadi politikaları, etkin bir şekilde yönlendirerek ve dengeleyerek sosyal refaha katkı sağlamak,
2. Piyasaya girişi, yeni keşifleri, rekabeti ve rekabetçiliği teşvik ederek iktisadi gelişmeyi ve tüketici refahını arttırmak,
3. Düzenleyici sürecin maliyetlerini, özellikle küçük ve orta ölçekli girişimlerdeki belirsiz maliyetleri azaltarak üretimde etkinliği arttıracak şekilde kontrol etmek,
4. Kamu sektöründe etkinliği, sorumluluğu ve verimliliği, kamu yönetimi reformları yoluyla geliştirmek,
5. Yasaların makul ve etkin bir biçimde uygulanmasını sağlamak,
6. Yasaların uygulanmasını ve demokrasiyi, regülatörlerin aşırı keyfi yetkilerini engelleyerek geliştirmek (Çetin, 2009)

Enerji günümüz dünyasının vazgeçilmez bir tüketim malı olarak değerlendirilir. Günlük temel ihtiyaçlarımızın birçoğunu enerji ile karşılamaktayız. Evimizi ısıtmak için doğalgaz enerjisini, aydınlanmak için elektrik enerjisini kullanırız. Taşımacılık sektöründe de petrolü enerji olarak kullanırız. Bu sebeple enerji hayatımızın evrensel temel tüketim malı haline gelmiştir. Enerji piyasasını göz önünde bulundurarak, kapsamı gereği uluslararası olduğunu kabul etmek önemlidir. Kömür ve petrol taşınması nispeten ucuz olduğu için, bu enerji kaynaklarının önemli uluslararası akışları vardır. Gazın taşınması daha pahalı olduğu için, ülkeler arasında önemli ölçüde daha az doğal gaz akışı vardır. Enerji piyasasının uluslararası niteliği hükümet politikaları için bir rol oynar ve bu nedenle üreticiler ve tüketiciler, enerji için dünya pazarında yer alır (Viscusi, Harrington and Vernon, 2005: 641).

4.3. Türkiye’de Doğalgaz Regülasyon Faaliyetleri

Türkiye’de doğalgaz alanında regülasyon faaliyetleri için Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu 2001 yılında, 4628 sayılı Yasa ile Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu olarak kurulmuş ve kısa bir süre sonra 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu adını almıştır. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu 19.11.2001 tarihinde görevine başlamıştır.

Ülkemizde doğalgaz, 2001 yılında çıkarılan Doğal Gaz Piyasası Kanunu madde 1 ve madde 2’de amaç ve kapsamda : “Bu Kanunun amacı; doğal gazın kaliteli, sürekli, ucuz, rekabete dayalı esaslar çerçevesinde çevreye zarar vermeyecek şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, doğal gaz piyasasının serbestleştirilerek mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir doğal gaz piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanmasıdır. Bu Kanun; doğal gazın ithali, iletimi, dağıtımını, depolanması, pazarlanması, ticareti ve ihracatı ile bu faaliyetlere ilişkin tüm gerçek ve tüzel kişilerin hak ve yükümlülüklerini kapsar.” açıklaması ile doğalgaz ihtiyacını karşılamak kamusal bir hizmet haline gelmiştir. Bu kanunla üretim, ithalat, dağıtım, depolama gibi alanlarda düzenlemeler yapılmıştır. Tüketicilerin haklarının savunulması adına ithalatçı firmalar ile tüketiciler arasında taahhüt sözleşmeleri imzalanabileceği hükmü getirilmiştir. Ayrıca rekabetin korunmasına yönelik tüketicinin yanı sıra üreticinin de haklarına düzenlemeler getirilmiştir.

Başlangıç olarak regülasyon faaliyetleri bize doğalgaz piyasasında bir liberalleşme olduğunu göstermektedir. Bu sayede devlet doğalgazı tekelden çıkarıp rekabete sunarak maksimum verim alma çabasıdadır. Çünkü doğalgaz sadece üretim maliyetlerinden oluşmamaktadır. Aynı zamanda dağıtım ve bu dağıtım kanallarının güvenliği de maliyet oluşturmaktadır. Bu durumda rekabete açılan doğalgaz farklı üretim ve dağıtım kanalları ile farklı bir mal haline gelerek tüketiciye yansımaktadır. Devlet bu liberalleşmeyi kontrol altına almak için Doğalgaz Piyasası Kanunu yoluyla doğalgaz piyasa faaliyetleri yapabilmek için bazı lisansları almaları şart koşulmuştur. Kanundan sonra rekabet ortamı gelişmiş ve “kaliteli, arz güvenliğine dayalı, çevreye duyarlı ve tüketicinin ekonomik avantajını gözetilen bir rekabet ortamı” yaratılması hedeflenmiştir.

Türkiye’de doğalgaz iletimi yapabilmek için ayrı ayrı iletim lisansı alma zorunluluğu vardır. Aynı zamanda doğalgazın iletiminin maliyetli olması nedeniyle Türkiye’de iletimi gerçekleştiren

kurum sadece BOTAŞ'tır. Yine aynı şekilde Türkiye'de doğalgaz ithalatında püyük paya sahip olan BOTAŞ ve özel sektör firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. (Öztürk, 2017: 15)

Kanunda yapılan bir değişiklik ile "(Değişik: 4/6/2016-6719/9 md.) Her sene ithal edilecek doğal gazın Kurul tarafından belirlenen oranı kadar bir miktarı beş yıl içerisinde ulusal topraklarda yer altı depolama imkânına sahip olunması hususunda depolama faaliyeti yapacak tüzel kişilerden Kurumca belirlenen taahhüt ve garantilerin alınması ve ulusal iletim sisteminin gelişmesine ve güvenliğine katkıda bulunabilme yeterliliğine sahip olması, bu amaçla sistemin gelişmesini gerçekleştirecek tüzel kişilerin yatırımlarına ekonomik destek sağlayabilmesi." İthalat yoluyla ülkemiz üzerinden pazara sunulan doğalgaz üzerinde yaptırım gücümüzü arttırarak depolama fırsatını sunmuştur (Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 2018).

SONUÇ

Hazar havzasında İpekyolu Ekonomileri'nin rezerv olarak zengin olduğu doğalgaz ticaretine, üretim, tüketim, ihracat ve ithalatına değinen bu raporda açıkça görülmektedir ki Türk Devletleri topraklarında yatan bu hazineyle el ele verip refahını yükseltip muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmesinde bir araç olarak kullanılabilir. Farklı enerji yollarıyla ikame oluşturulup Türkiye ekonomisi lehine katkıda bulunmakta Yeni İpekyolu Enerji Hattı önderlik sağlayacağı aşikârdır. Liberal ekonomi düzeninde böylesine büyük ve hayati önem taşıyan bir enerji kaynağı elbette ki devlet müdahalesine maruz kalacaktır.

Doğalgaz, üretimi bakımından her ülkede bulunmadığı için diğer enerji kaynaklarından ayrılmaktadır. Daha ucuz ve çevreye duyarlı olması lehine bir özellik olup doğalgazın önemini arttırmaktadır. Ticari anlaşmaların yanı sıra siyasi ilişkilerden de kolayca etkilenebilen bir yapıya sahip olması bu duruma bağlıdır.

Rekabet arttırıcı önlemlerle artan ithalatçı ve dağıtıcı kurumların faydası devlet tekelinde yapılan ithalat, dağıtım ve depolama işlemlerinin faydasından daha az ise devletin izlediği liberalleşme ya da başka deyişle özelleştirme politikası anlamsız hale gelmektedir. Temennimiz politik baskıların idarelerin kararlarını olumsuz yönde etkilememesidir. Unutulmamalıdır ki regülasyon faaliyetleri de belirli bir maliyete sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akbaş Akdoğan, Dilek, (2011) Türkiye’de Devletin Doğal Tekeller Alanındaki Belirleyici Rolü, Edirne, BOTAŞ Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, (2012) “BOTAŞ Sektör Raporu”
- Çetin, Tamer (2009) , Regülasyonun Etkinlik Analizi ve Regülasyon Türleri
- Doç.Dr. Meliha Ener Yük. Lis. Öğr. Orhan Ahmedov, (2008) Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri Ve Avrupa Birliği Açısından Önemi, 2. Ulusal İktisat Kongresi, DEÜ İktisat Bölümü, İzmir – Türkiye
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (2018), <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>
- Enerji Enstitüsü, (2018), <http://enerjienstitusu.com/turkiye-dogalgaz-boru-hatlari/#>
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, (2018), <http://www.epdk.org.tr>
- Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, (2018), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4646.pdf>
- OECD, (2018), <http://www.oecd.org/>
- Özcan Çiğdem, (2006) Doğalgaz Piyasasının Düzenlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı (Ekonomi Hukuku)
- Öztürk, Ayşe Betül, (2017), Doğalgaz Sektörü, İş Bankası Yayınları
- Yıldıran Mustafa, (2013-1), Avrasya Etüdları
- U.S. Energy Information Administration, EIA, Caspian Sea Region, Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea region, Last Updated: August 26, 2013
- W. Kip Viscusi, Joseph E. Harrington, Jr. and John M. Vernon, (2005) Economics Of Regulation Antitrust, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England
- Tanap, (2018), http://www.tanap.com/content/file/tanapnedir_for_web_TR.pdf

Enderun Dergisi

Cilt:2 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 02/11/2017

Kabul Tarihi: 27/02/2018

HARF İNKİLÂBİ HAKKINDA GÖRÜŞLER VE UYGULAMAYA GEÇİRİLMESİ

Yasin ELÇARPAR¹

ÖZ

Bağımsızlık Mücadelesinden sonra toparlanma ve yeniden yapılanma sürecine giren Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, on beş yıl gibi kısa bir sürede hatırı sayılır bir yol kat etmiş ve Doğu'dan ziyade Batı'ya yönelmiştir. Hemen her şeyi Batı'yla yoğurarak ve milliyetçilik akımıyla da sentezleyerek yeniden düzene sokan Mustafa Kemal ve arkadaşları, bu süreçte halkın bir kesiminin desteğini alırken bir kesiminin de olumsuz tepkisine sebep olmuşlardır.

Harf İnkılâbı, asırlardır kullanılan Arapça kökenli harflerin bırakılıp, Batı'dan Latin harfleri alınarak yeni bir alfabe oluşturulmasıdır. Arapça kökenli harfler İslamiyet'te Kur'an dili olduğu için önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda milyonlarca Müslümanın da ortak noktasıdır. Hal böyleyken toplumun İslamcı tabakası Harf İnkılâbını kuvvetle eleştirmiş ve bürokraside de kendilerine önemli destek çıkanlar olmuştur.

Mustafa Kemal ve arkadaşları kesin bir tavırla inkılabın yapılması için çalışmalarına başlamış ve geçiş sürecini üç ay gibi kısa bir süreye indirgeyerek tutumlarından taviz vermemişlerdir. Sergiledikleri kararlılık sayesinde ve azimle çalışmalarından dolayı amaçlarına ulaşmış ve Harf İnkılâbını gerçekleştirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Harf İnkılâbı, Latin Alfabesi, Mustafa Kemal.

VISIONS AND IMPLEMENTATION ABOUT THE HARF REVOLUTION

ABSTRACT

Independence After the Battle recovery and enters the process of restructuring the Republic of Turkey, under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, ten significant progress in a short period of five years is deemed to have come a long way and is directed from the East rather than the West. Mustafa Kemal and his colleagues, who kneaded almost everything with the West and synthesized it with the nationalist trend, have also caused hatred of a part of the people while supporting a part of the people in this process.

The Letter of Revolution is the creation of a new alphabet by taking Latin letters from the West, leaving the letters of Arabic origin used for centuries. Arabic-based letters have an important place in Islam because it is the Qur'anic language. It is also the common point of millions of Muslims. In this case, the Islamist layer of the society strongly criticized the Letter of Revolution, and the bureaucracy has become an important supporter of them.

Mustafa Kemal and his colleagues started to work for a definite rebellion and did not compromise their attitudes by reducing the transition period to a short period of three months. Because of their determination and perseverance, they attained their goals and realized the Letter Revolution.

Keywords: Letter Revolution, Latin Alphabet, Mustafa Kemal.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, yselcarpar@gmail.com

GİRİŞ

Tanzimat döneminde başlayan dil ve alfabe tartışmaları II. Meşrutiyet döneminde de hararetle bir şekilde devam etmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'nde Türkçecilik eğiliminin güçlü olması kendisini ilköğretimde Türkçenin zorunlu dil olarak okutulması kararında göstermiştir (Akalm, 2002, 28).

II. Meşrutiyet döneminde Latin alfabesini savunanlar daha önceki döneme oranla daha etkili olmaya başlamıştır. Latin alfabesini savunanlar Türkçenin imlâsının harflerle ilgili olduğunu, alfabe değişmedikçe ıslah adı altında yapılacak düzeltme teşebbüslerinin sonuçsuz kalacağını, en etkili yolun Latin harflerini almak olduğunu belirtmişlerdir. İttihat Dergisi sahibi Dr. Abdullah Cevdet, gazeteci Hüseyin Cahit, Celal Nuri ve yazar Kılıçzade Hakkı gibi aydınlar Latin alfabesine dayanan yeni bir Türk alfabesi oluşturulması gerektiğini savunmuşlar ve bu yolda büyük çaba göstermişlerdir (Öztürk, 1998, 28). Harf inkılâbını hayata geçiren, Mustafa Kemal 1906 yılında henüz 25 yaşlarında iken ileride yazı devrimi yapılmasının zorunluluğundan bahsetmiştir. Mustafa Kemal, Bulgar Türkolog'u Manolof ile yaptığı görüşmede "Batı uygarlığına girmemize engel olan yazıyı atarak, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizle Batılılara uymalıyız" demiş ve "Emin olunuz ki, bunların hepsi bir gün olacaktır." (Korkmaz, 2004, 205) diyerek sözlerini tamamlamıştır.

Mustafa Kemal'in önderliğinde gerçekleştirilen Milli Mücadele yıllarında alfabe tartışmalarının durakladığı bir döneme girilmiştir. Ancak bu dönemde Mustafa Kemal'in Latin alfabesinin alınması yolunda önemli söylemleri olmuştur. Erzurum Kongresinden ölümüne kadar Mustafa Kemal'in yanında yer alan Mazhar Müfit Kansu ile Mustafa Kemal arasında 23 Temmuz 1919 gecesi geçen bir konuşma, Mustafa Kemal'in harf inkılâbı ile ilgili görüşlerinin çok daha önce şekillendiğini göstermektedir (Kansu, 1966, 129).

Büyük Taarruzun başarıyla sonuçlanmasından sonra yeni alfabe çalışmaları yeniden başlamış lakin Mustafa Kemal temkinli davranarak inkılâbı gerçekleştirileceği zamanı beklemiştir.

1. ALFABE ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Cumhuriyetin ilanından sonra dil konusunda tartışmalar daha çok imla ve alfabe üzerine yoğunlaşmıştır. Tartışmalar daha çok Arap harflerinin kullanımının devam etmesi gerektiğini düşünenler ve Latin harflerinin kabul edilmesini isteyenler arasında yaşanmıştır. Yeni harfler ile alfabeyi kendimiz oluşturalım ya da eski Türk alfabelerinden birini yeniden kullanalım teklifini getirenler de vardı ancak etkili bir tartışma ortamı oluşturamamışlardır. Osmanlı Devletinin son döneminde başlayan alfabe tartışmaları Harf İnkılâbının yapıldığı 1928 yılına kadar sürmüştür (Akalm, 2002, 29).

1.1. Arap Harflerinin Kullanımını Savunan Görüşler

Alfabe tartışmalarında, Arap alfabesini kullanmaya devam etmek isteyen cenah, konuyu din, millet, kültür ve siyaset açılarından değerlendirmişler, Latin harflerinin kabulünü destekleyenleri yıkıcı olmakla eleştirmişlerdir. Arap harflerinin Kur'an harfleri olduğunu, dilleri ayrı olan 350 milyon Müslüman'ın ve onlarca devletin ortak noktası olduğunu belirtmişlerdir. Arap alfabesi terk edilecek olursa doğunun ve batının kütüphanelerini dolduran binlerce kıymetli eserden yararlanma imkânının sona ereceğini, herkesin hece çocuğuna döneceğini, hayatın sıkıntıya gireceğini söylemişlerdir. Arap harflerinin dilimize uymadığı, gelişmemize engel olduğu görüşüne tepki göstermişler, bu iddialarla asırlık bir müessesenin yıkılmak istendiğini belirtmişlerdir (Ertem, 1991, 25).

Arap harfleriyle devam etmek isteyenler arasında Necip Asım, Kazım Karabekir, Mehmet Ali Tevfik, İbrahim Alaaddin (Gövs), Avram Galanti, Fuad Köprülü, Zeki Velidi (Togan), Ali Seydi, Halid Ziya (Uşaklıgil), Veled Çelebi, Ali Ekrem (Bolayır), Halil Nimetullah (Öztürk) ve Ayaz İshaki yer almıştır (Ertem, 1991, 251).

Alfabe tartışmalarının devam ettiği dönemde, Şubat 1923'te İzmir'de toplanan "Milli İktisat Kongresi"ne katılan işçi delegelerden İzmirli Nazmi ile iki arkadaşı "Latin Harflerinin Kabulü" konusunda kongreye bir önerge vermişlerdir. Kongre Başkanı Kazım Karabekir Paşa, bu önergeye tepki göstermiş ve genel toplantıda okutmamıştır (Merdivenci, 1980, 37). Kazım Karabekir'in bu tutumu alfabe tartışmalarını daha da alevlendirmiştir.

Cumhuriyet döneminde alfabe tartışmalarına katılan Veled Çelebi (İzbudak) de Hâkimiyyet-i Milliye’de “Yazı Meselesi” başlığı altında, 17 Mart 1924’te yayımladığı makalesinde, harf meselesi ile bilim adamlarından çok gazeteciler ve siyasetçilerin ilgilenmesini sakıncalı bulmuştur (Gülmez, 2006, 107).

Avram Galanti’de harf ve milliyet arasındaki ilişkiyi vurgulamak için Japonya örneğine değinmiştir. Galanti, Japonya Büyükelçiliğiyle irtibat kurarak, Hitoshi Ashida ile görüşmüş ve görüşmede Ashida, Japonya’da Prof. Tonokodate’nin Latin harflerinin kabulü için meclise verdiği tekliften bahsetmiştir. Teklif, Eğitim Bakanı tarafından “Yazı meselesi, lisan meselesidir. Lisan ise ecdadımızın mirasıdır. Bu miras milletin canıdır” denilerek reddedilmiştir (Galanti, 1996, 31-34).

Arap alfabesi taraftarı olan Ali Seydi de, hiçbir kavmin alfabesinin harf, sayı, ses ve şekil yönüyle bütünüyle milli olmadığını iddia etmiştir. Ali Seydi bu noktadan hareketle Latin harflerinin kabulü teklifini milli gurura aykırı bulmuştur.

Arap alfabesi taraftarları, alfabenin değişmemesi için farklı açılardan açıklamalar yaparak ve mevcut alfabe kullanımının önemini vurgulayarak haklı olduklarını tartışmalarda öne sürmüşlerdir.

1.2. Latin Alfabesine Geçilmesini Savunan Görüşler

Türkler konuştukları halde yazamadıkları Türkçe ile yazdıkları gibi okuyamadıkları Arap kökenli yazı dilini yüzlerce yıl kullanmışlardır. Arap kökenli yazı ile Türkçe yazı arasındaki, yapı, şekil, gramer ve fonetik açıdan görülen zıtlıklar, öğrenilmesinin uzun zaman alması, hareketli yazılmadığı için doğru okumanın zorluğu gibi durumlar; Arap alfabesinin ıslahı ve öğretim yöntemleri hakkındaki tartışmalar 19. Yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti’nde açıkça görülmeye başlamıştır (Bulaç, 1981, 46).

Arap alfabesini kullanan Osmanlılar, konuştukları dilin içerisine Arapça ve Farsça kelimeleri de katmışlar; daha da önemlisi bunların terimlerini, deyimlerini de almışlardır. Türk halkının bilmediği bu kelimeleri, terkipleri, terim ve deyimleri öğrenmek de kolay olmamıştır (Gökalp, 1952, 99-101). Bu nedenle; halkın okuma yazma öğrenmekteki sıkıntısı, hem Arap yazısı ile Türkçeyi okuyup yazmanın yetersizliğinden ve zorluğundan, hem de Farsça kelimeler, terkipler, deyimler ve terimler dolayı olmuştur.

Latin alfabesine geçmeyi savunanlar, hali hazırdaki okuma ve yazma karmaşasının giderilmesini, okuma yazma oranının artmasını ve batıya olan yönelişin hızlandığını dile getirerek aynı zamanda baskı ve haberleşmenin de kolaylaşacağı görüşündedirler.

Cumhuriyet döneminde Latin harflerini savunanlar arasında Hüseyin Cahit (Yalçın), Falih Rıfkı (Atay), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Mahmut Esat (Bozkurt), Ahmet Cevat (Emre), Kılıçzade Hakkı, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Celal Nuri (İleri), Şükrü (Saraçoğlu) ve Hüseyin Suphi (Tanrıöver) bulunmaktadır.

2. HARF İNKİLÂBİ

Alfabe tartışmalarının gazete sütunlarından meclise taşındığı Cumhuriyet Dönemi’nde tepkisinin ne olacağı merakla beklenen Mustafa Kemal, koşulların olgunlaşmasını beklemiştir (Sadoğlu, 2003, 224). Alfabe değişikliğinin köklü bir gelenek ve yerleşmiş alışkanlıklarla çatışan, dolayısıyla doğurabileceği tepkiler nedeniyle ihtiyatlı olmayı gerektiren bir inkılâp olduğu düşünülecek olursa Mustafa Kemal’in zamanlamasının manidar olduğu gözlemlenebilir. Hilafet kaldırılmış, Şeyh Sait isyanı bastırılmış, kıyafet inkılâbı yapılmış, tekke ve zaviyeler kapatılmış, medeni kanun kabul edilmişti. Yeni Türk Devleti laik, milli ve çağdaş bir yönde önemli adımlar atarak ilerliyordu. Meclisteki tartışmalar; siyasi, kültürel ve toplumsal alanda yapılan inkılâplar gibi Latin alfabesine geçişin ilk aşamasını oluşturmuştur. Nihayet 20 Mayıs 1928’de mecliste uluslararası sayıların kabulünün görüşüldüğü ortamda Milli Eğitim Bakanlığında kurulan geçici bir komisyon, yeni alfabe konusunu ele almış ve yeni bir alfabe hazırlama çalışmalarına başlamıştır (Maarif Vekâlet Mecmuası, 1929, 20).

2.1. Dil Encümeninin Çalışmaları

Alfabe değişikliği ile ilgili olarak yaşanan olumlu gelişmeler üzerine 23 Mayıs 1928 tarihindeki Bakanlar Kurulu toplantısında Latin Harflerinin dilimize uygunluğunu araştırmak üzere

resmi adı “Dil Heyeti” olan ancak basında “ Dil Encümeni” olarak yer alan bir heyet kurulmuştur (Özgürel, 1989, 67). Dil Encümeni, 26 Haziran 1928’de Mustafa Kemal başkanlığında ilk toplantısını gerçekleştirmiştir (Özer, 1992, 20). Dil Encümeni, Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan, Macar gibi yaklaşık yirmi ulusun alfabetini karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Dil Encümeni 14 kişilik ekibiyle Ankara’daki çalışmalarını sürdürürken Mustafa Kemal Atatürk’te İstanbul’da Dolmabahçe Sarayı’nda alfabe üzerindeki çalışmalarına devam etmiştir. 10 Temmuz’da Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey İstanbul’a gelerek Atatürk’ün çalışmalarına katılmıştır (Ünat, 1953, 371). Daha sonra Dil Encümeni de İstanbul’a gelerek çalışmalarına burada devam etmiştir.

Dil Encümeni, İstanbul’da Dolmabahçe Sarayı’nda yapılan çalışmalar sonucunda iki rapor hazırlamıştır. Bunlardan birincisi İbrahim Grandi’nin yazdığı Alfabe Raporu diğeri de Ahmet Cevat (Emre)’nin yazdığı Gramer raporudur. Alfabe Raporu’nda tespit edilen yeni alfabenin özellikleri, dilimizin bünyesine uygunluk, ses öğeleri arasında karışıklığa yer bırakmama, diğer seslerle olan benzerliği koruma; ulusal olma, okuma ve yazma konusunda sade, açık ve kolay olma; klişe halinde olmama; yazımda benzeşime yer vermeme, güzel olma gibi özelliklerdir (Öztürk, Harf Devrimi ve Sonuçları, 1998, 15).

Dil Encümeni üyeleri yalnız heyet çalışmalarına katılmakla kalmamışlar aynı zamanda gazetelerde makaleler ve fıkralar ele alarak Latin alfabesi konusunda halkı bilgilendirmeye çalışmışlardır.

Alfabenin uygulamaya geçiş zamanı, süresi ile ilgili bir plan program ve ortak düşünce başlangıçta yoktu. Heyet içinde beş ile on beş yıllık bir süre öngörülmüştür. Latin alfabesinin Türkiye’de eğitimde, toplumsal hayatta ve bilimsel çalışmalarda tam manasıyla yerleşmesi için iki kuşak, yani yetmiş yıl gibi çok uzun bir zaman geçmesi gerekir diyenlere bile rastlanmıştır. Bir geçiş dönemi tanınmadan yeni yazıya geçilebileceğini, Türk ya da yabancı hiç kimse düşünmemiştir. Dil Heyeti’nin en devrimci üyeleri bile en az beş yıllık bir zamana ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Falih Rıfkı (Atay), yeni alfabeğe geçiş dönemi ile ilgili olarak Mustafa Kemal’e encümenin düşüncelerini iletmiştir. Encümen, beş ile on beş yıllık bir geçiş dönemi düşünmekle beraber, ilkokullarda ilk yıllarda iki alfabenin birlikte okutulması ve gazetelerin yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş bütün metinlerin yeni yazıya çevrilmesi düşüncesindeydi. Büyük bir inkılâpçı olan Mustafa Kemal, bu iş “Ya üç ayda olur ya da hiçbir zaman” (Atay, 1953, 719) diyerek geçiş sürecini reddetmiştir. Mustafa Kemal, eğer teklif edilen geçiş süreci uygulamalarını kabul etse idi, bu inkılâp gerçekleşemezdi, Mustafa Kemal’in bu konuda net ve açık bir tavır takınması başarıyı beraberinde getirmiştir.

2.2. Harf İnkılâbının Duyurulması

Dil Encümeni raporundan sonra basında yeni alfabeği ve yeni yazıyı anlatan bir dizi yazılar yayımlandı. Zamanının geldiğini gören Mustafa Kemal, 8/9 Ağustos 1928 gecesini, CHP’nin İstanbul’da Gülhane (Sarayburnu) parkında düzenlediği halka açık eğlence de Harf Devrimini müjdeleyen bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında yeni Türk harflerini müjdelemiştir. Mustafa Kemal’in burada yaptığı konuşma harf inkılâbını başlatmıştır denilebilir. Mustafa Kemal’in konuşması ve yeni harfler, halkın bir kesimi tarafından büyük bir coşkuyla karşılanırken bir kesimi tarafından öfkeyle karşılanmıştır.

Mustafa Kemal’in söyleviden sonra alfabe seferberliği ilan edilmiş ve Dolmabahçe Sarayı’nda 11 Ağustos 1928 günü ilk uygulama dersi yapılmıştır. Devlet büyüklerinin katıldığı bu dersten sonra dil uzmanı İbrahim Necmi (Dilmen) tarafından iki ders (konferans) daha verilmiştir. Mustafa Kemal’in katıldığı bu tartışmalı konferanslara aydınların, yazarların, üniversite öğretim üyelerinin, ordu erkânının çoğu katılmıştır ve Türk alfabesi bütün katılanlara anlatılıp benimsetilmeye çalışılmıştır. Tartışmalardan sonra söz alan Başbakan İsmet (İnönü), kabul edilen harflerin Türk dilinin yapısına uygun bir Türk alfabesi olduğunu vurgulamıştır (Özgürel, Atatürk ve Eğitim Kavramı, 1989, 68).

Mustafa Kemal’in harf inkılâbı konusunda gösterdiği yoğun çalışma herkesin takdirini toplamış aynı zamanda herkese büyük sorumluluk yüklemiştir. Mustafa Kemal, yeni harfleri konuşmalar yaparak halka hızla öğretmek gerektiğini vurgulamış ve harf inkılâbı yasa haline getirilmeden önce, harf inkılâbını halka anlatmak ve halkın desteğini almak için yurt gezilerine

çıkıştır. Mustafa Kemal Başöğretmen olarak, Trakya, Karadeniz, Orta Anadolu bölgelerinde geziye çıkarak salonlarda ve açık alanlarda halka ders vermiştir (Ergün, 1982, 95-98). Mustafa Kemal, yeni harflere olan ilgiyi çoğu yerde görmüş, Ankara'ya döndüğünde Türk milletine teşekkür etmiştir (Turhan, 1981, 1).

2.3. Yeni Türk Alfabesinin Kabul Edilmesi

31 Ekim 1928'de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası gurubu, Meclis'te yeni Türk harflerinin görüşülmesi ve sonuca bağlanmasını 1 Kasım 1928 günü olarak kabul etmiştir. Bu tarihte meclise gelen Mustafa Kemal, yaptığı konuşmada:

“Aziz Arkadaşlarım; her şeyden önce her inkişafın yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel Büyük Türk Milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabılır. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir...”² demiştir.

Meclisteki konuşmalardan sonra TBMM'ye sunulan Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki hakkındaki 1353 sayılı kanun kabul edilmiştir. 11 maddelik kanun tasarısı 3 Kasım 1928'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

On bir maddeden oluşan yeni Türk harflerinin kabulü ve uygulanmasına ilişkin yasada özetle su hükümler yer almıştır: Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harflerinin yerine Latin esasından alınan ve merbut (ilişik) cetvelde şekilleri gösterilen (Öztürk, 1995, 118) harfler (Türk harfleri) kabul edilmiştir; Arap harflerinin son kullanım tarihleri Devlet dairelerinde 1 Ocak 1929'a; ticaret defterleri, mahkeme ilamları ve dilekçeler 1 Haziran 1929'a; basılı evrak ve tutanaklar için ise 1 Haziran 1932'ye kadar, aşamalı bir geçiş süresi saptanmıştır; Bütün Türkçe öğretim yapan okullarda Türk harfleri kullanılıp; Arap harfleri ile basılmış kitaplarla öğretim yasaklanmıştır; Bu yasa yayımlandığı tarihten (3 Kasım 1928) geçerlidir ve yasa hükümlerini uygulamakla “Bakanlar Kurulu” görevlidir (Yalçın, Gönülal, 1984, 157-159).

Kanunun gerekçesinde ise; “Arap harfleriyle okuma yazmanın mümkün olmaması, Türk matbaacılığını ve telgrafçılığını ilerlemekten alıkoyması, milli lisanımızın bünyesine uymaması belirtildikten sonra okuma yazmanın kolaylıkla halk kitlelerine yayılmasını ve lisanımızın geleceği için yeni Türk harflerinin kabulü zorunlu görülmüştür.”³ denilmektedir.

Ayrıca 1353 numaralı Türk harflerinin kabul ve uygulanmasına ilişkin kanuna karşı hareket edenler Türk Ceza Kanununun 526. maddesine göre devlet emirlerine itaatsizlikten yargılanacaklardı.

Türk Devrimi'nin belirgin özelliklerinden biri olarak görülen alfabe değişikliği; birçok sıkıntıya rağmen Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilmiştir. Harf Devrimi'nin büyük bir kültürel değişime dönüşmesi; Atatürk'ün devrim stratejisinin bir başarısı ve sonucudur. Harf Devrimi'nden sonra başlatılan yaygın eğitim-öğretim faaliyetleri ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun sağladığı “huzur ortamı” yeni harflerin bir kültür karmaşasına yol açmadan benimsenmesini sağlamıştır (Avcı, 2000, 117). Harf Devrimi'nden sonra kurulan eğitim kurumları ve eğitimde meydana gelen gelişmeler ise bu girişimin geniş kapsamlı bir kültür inkılabının hazırlayıcısı olduğunu kanıtlamıştır. Yeni Türk alfabesini öğretmek ve okur-yazar oranını arttırmak amacıyla “Millet Mektepleri” açılmıştır.

2.4. Millet Mektepleri

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beraber ülkemizdeki okuma-yazma bilmeyen büyük bir kitleye nasıl eğitim verileceği (Sakaoğlu, 1992, 46), en azından nasıl okuma öğretilceği sorunu gündeme gelmiştir (Ergün, 1982, 100-101). Mustafa Kemal, yaptığı konuşmalarda her fırsatta okuma-yazma sorununa değinmiş ve ülkedeki her bireyin en azından okuma-yazma bilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Teklif edilen önerilerin başında halk mektepleri ve halk dershanelerinin kurulması gelmiştir. Mustafa Necati Bey'in Maarif Vekilliği döneminde Bakanlıkta halk eğitimi birimi kurulmuştur. Ayrıca halk dershaneleri kurma çabaları 1927'de ilk ürünlerini vermiş ve ilk halk

² TBMM Zabıt Ceridesi, c.5, Birinci İnikat, 1.11.1928, s.4.

³ TBMM Zabıt Ceridesi, c.5, Birinci İnikat, 1.11.1928, s.13.

dershanesi 1927’de kurulmuştur. Harf inkılâbından sonra bu dershanelerin Millet Mektepleri adı altında kurumlaşması ve görevinin ve amacının öncelikle yeni harfleri öğretmek olması kararlaştırılmıştır (Özadaşık, 1999, 243). Türk harfleri yasasının yürürlüğe girişinden sonra, 7 Kasım 1928’de İsmet İnönü TBMM’de yaptığı bir konuşmada yeni yazının geniş halk kitlelerine yayılması için Millet Mekteplerinin açılacağını duyurmuştur.

Bakanlar Kurulu, 11 Kasım 1928 günü “Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi”ni onaylamış 24 Kasım’da yönetmelik Resmi Gazete’de yayınlanıp yürürlüğe girmiştir.⁴

Mustafa Kemal’in başkanlığında kadın erkek bütün Türk vatandaşlarının üyesi olduğu bir teşkilat kuruluyordu. Teşkilat illerde Maarif müdürlüklerine, ilçelerde kaymakamlara, nahiyelerde nahiyeye müdürlüklerine, köylerde ise köy ihtiyar heyetlerine bağlı olarak çalışacaktı. Bu hiyerarşi içinde Millet Mekteplerinin işleyişinden en üst düzeyde sorumlu olan Maarif Vekili, üç ayda bir teşkilatın genel başkanı olan Cumhurbaşkanı’na bir rapor sunmak zorundaydı. İl, ilçe, nahiyeye ve köy düzeyinde sorumlu olanlar ise genel olarak Millet Mektepleri’nin rutin çalışmalarını yürütmekle görevliydi. Buna göre ilk başta tüm ilkokulların bu okullar yeterli gelmezse cami, hükümet salonu, kulüp ve kahvehanelerin- dersane olarak kullanılması sağlanabilirdi (Sadoğlu, 2003, 229).

Millet Mektepleri Talimatnamesi yaşları 16–40 arasında değişen ve yeni harflerle okuma-yazma bilmeyen tüm yurttaşların zorunlu eğitimini öngörüyordu (İlgürel, 1981, 30). Ancak bu kursların süresi ve yöntemi kişinin önceki eğitim seviyesine göre farklılaşıyordu. Bu süre yaş ayrımı yapılmaksızın A kategorisi okullarda hiç okuma-yazma bilmeyenler için dört ay, B kategorisi okullarda daha önce Arap harfleriyle okuma-yazma bilenler için iki aydı. Okuma-yazma bildiğini bildiren vatandaşlar en yakın Millet Mektebi’nde sınava alınacak, başarılı olanlar bu zorunlu eğitimden muaf tutulacaklardı. Ayrıca yeni harflerle eğitim vermeye ehliyetli aile reisleri, kendi ailelerine okuma-yazma öğretmeyi taahhüt ettikleri takdirde bunları Millet Mekteplerine göndermeyebileceklerdi.⁵

Halkın yeni yazıya ilgisini çekmek, okuma-yazmanın faydalarını anlatmak için tanıtım örgütü de kurulmuştur. Sinema ve tiyatrolarda okuma-yazmanın faydalarına yönelik oyunlar tertip etmek, kahvehane, gazino gibi yerlerde konferanslar vermek; kasaba ve köylerde panayır, pazar, güreş, koşu ve sergi gibi halk kitlelerinin toplandığı yerlerde eğlenceler düzenlemek ve konferans vermek tanıtım çalışmalarından bazılarıydı. Ayrıca, halkın Millet Mektepleri’ne devam etmesini sağlamak için basın ve yayın organlarının da desteği sağlanmıştı (Öztürk, 2001, 184).

Harf İnkılâbının ilk amacı halkın eğitimi, yani yaygın eğitim olmuştur. Bu amaca en kısa zamanda, en köklü çözümlerle ulaşmak için, Mustafa Kemal’in başkanlığında ve Maarif Vekili Mustafa Necati’nin büyük desteği ile Yeni Türk harflerinin, kısa bir zamanda ve kolay bir şekilde halka öğretilmesi amacı ile Millet Mektepleri açılmıştır. Millet Mektepleri başlangıçta Harf İnkılâbı’nın coşkusu ile halka okuma-yazmayı amaçlayan bir örgüt olarak ortaya çıkmış, daha sonra millete sosyal hayatla, yeni yönetim biçimiyle ilgili bilgilerin yanı sıra iş hayatında, aile hayatında ve diğer insanlarla iletişimde kullanacakları pratik ve teorik bilgiler kazandırmıştır.

Harf inkılâbının uygulanması yeni yazının tanıtılması, öğretilmesi ve yaygınlaştırılması bakımından Millet Mektepleri oldukça etkili olmuştur. Beş yılsonunda okur-yazar oranı % 19,9’a yükselmiştir. Millet Mektepleri ile kitle eğitimine geçiş sağlanmış ve eğitim ülkenin en ücra köşelerine kadar götürülerek, eğitimde fırsat eşitliği uygulanmaya çalışılmıştır.

⁴ Resmi Gazete, S.1048, 24.11.1928.

⁵ Cumhuriyet, “1 Kanusani Her Yerde Maarif Bayramı Yapılacak”, 25 Kânunuevvel 1928.

SONUÇ

Tarih boyunca dünyanın değişik coğrafyalarına göç eden ve yerleşen Türkler, pek çok kültürle etkileşim içerisinde olmuş ve kültürel etkileşim neticesinde birçok alfabe kullanmışlardır. Türkler, İslamiyet'in kabulünden sonra ise Türk diline pek uygun olmayan Arap alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Asırlar boyunca Türkler tarafından kullanılan Arap alfabesinde sesli harflerin olmaması, harflerin kelime başında, ortasında ve sonunda oluşuna göre hem ses değerlerinin hem de yazılışının değişmesi, imlâ sisteminin Türk diline uymayı, matbaacılık açısından elverişli olmama gibi nedenlerle eğitim ve öğretim toplumun her kesimine yaygınlaştırılamamıştı.

Arap harflerinin neden olduğu sıkıntı Tanzimat döneminde aydınlar tarafından tartışılmaya başlanmıştı. Alfabe tartışmaları Meşrutiyet döneminde de devam etmiş, ancak bu tartışmalar gerek Osmanlı yönetiminin bu konuda gerekli duyarlılığı göstermemesi gerekse alfabe ile ilgili sıkıntıların Arap harflerinin ıslahı ile giderilebileceği düşüncesi nedeniyle alfabe değişikliği gerçekleşmemiştir. Cumhuriyet döneminde alfabe tartışmaları yeni bir boyut kazanmış ve sorunun Latin alfabesi ile çözülebileceğini düşünenlerin sayısı artmıştır.

Milli eğitim ve kültür hareketlerinin bir toplumun en önemli değerleri arasında yer aldığını çok iyi bilen Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'de eğitimin yaygınlaştırılmasının ve okur-yazarlığın artırılabilmesinin Latin kökenli Türk alfabesi ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Alfabe değişikliğinin toplumların hayatında pek kolay olmayan ve sık rastlanmayan bir olay olduğunu çok iyi bilen Mustafa Kemal Atatürk, harf inkılabı için uygun zamanı beklemiş, yaptığı inkılablarla da harf inkılabına zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş eğitimi uygar bir millet olma yolunda önem teşkil eden faktörlerden biri olarak görmüş, Milli Mücadelede elde edilen bağımsızlığın eğitim ile pekiştirilmesini sağlamak istemiştir.

Türk milletine kendi diline uygun bir okuma-yazma sunmak için 1 Kasım 1928'de "Yeni Türk Harfleri Kanunu" kabul edilmiştir. Harf İnkılabının ilk amacı halkın eğitimi olmuştur. Bu amaca en kısa zamanda ve kalıcı çözümlerle ulaşmak için Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında Millet Mektepleri açılmıştır. Harf inkılabının uygulanmasında, yeni yazının tanıtılması, öğretilmesi ve yaygınlaştırılması bakımından Millet Mektepleri oldukça etkili olmuştur.

Harf inkılabı milleti cehaletten kurtarma, toplumu kısa sürede okuryazar hale getirme, Türk dilini yabancı dillerin etkilerinden kurtarma, kendi benliğine kavuşturma, eğitim ve öğretimdeki sorunları çözme ve Türk toplumunun batı uygarlığına yönelmesi ve çağdaşlaşması amacını taşımıştır. Yeni Türk Devleti'nin batı uygarlığına yönelmesi, çağdaşlaşma hareketlerinin genişleyip halka yayılması ve dünyaca tanınmasında Harf İnkılabının vazgeçilmez bir yeri olmuştur.

Bir kültür devrimi olan harf inkılabı, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil kurumu ve Halkevleri gibi kültür kurumlarının oluşmasında etkili olmuş ve geriye dönüşü olanaksız biçimde kültür yaşamımızdaki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2002). Cumhuriyet Döneminde Türkçe. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Akdemir, A. U. (2005). Mahalli İdareler. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Atay, F. R. (1953). Yeni Yazı. Ankara.
- Avcı, C. (2000). III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinin Yapısı ve Faaliyetleri(1927-1931). Ankara.
- Bulaç, S. (1981). Osmanlı Devrinde Alfabe Tartışmaları. Ankara.
- Türkiye Zabıt Ceridesi(1928).
- Ergün, M. (1982). Atatürk Devri Türk Eğitimi. Ankara.
- Ertem, R. (1991). Elifbe'den Alfabe'ye Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Galanti, A. (1996). Arabi Harfleri Terakkimize Mani Değildir. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gökalp, Z. (1952). Türkçülüğün Esasları. İstanbul.
- Gülmez, N. (2006). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Harfler Üzerine Tartışmalar. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- İlgürel, M. (1981). Millet Mektepleri Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan. İstanbul.
- Kansu, M. M. (1966). Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber. Ankara.

- Korkmaz, Z. (2004). Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri. Ankara.
- Maarif Vekili Mecmuası. (1929). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Merdivenci, A. (1980). Türk Yazı Devrimi ve Yurt Dışındaki Türklere Yansıması. İstanbul.
- Özadaşık, M. (1999). Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çabaları(1923-1950). Konya.
- Özer, E. N. (1992). Yazı Devrimi Sonrası Türk Basınında Yazım Sorunu. İstanbul.
- Özgürel, N. (1989). Atatürk ve Eğitim Kavramı. İstanbul.
- Öztürk, İ. (1995). Türk Parlamento Tarihi: Tbm III. Dönem (1927-1931). Ankara.
- Öztürk, İ. (1998). Harf Devrimi ve Sonuçları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, İ. (2001). Millet Mekteplerinde Yurttaşlık Eğitimi: Öğretim Programı ve Ders Kitapları. İstanbul.
- Sadoğlu, H. (2003). Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1992). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, S. (1990). Türk Kültür Tarihi. İstanbul.
- Turhan, O. (1981). Yeni Türk Harflerine Geçişte Atatürk. İstanbul.
- Ünat, F. R. (1953). Latin Alfabesinden Türk Alfabesine. Ankara.
- Yalçın, B. S. (1984). Atatürk İnkılabı. Ankara.

Enderun Dergisi

Cilt:2 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 19/01/2018

Kabul Tarihi: 18/03/2018

ENFLASYON VE FAİZ İLİŞKİSİ ÜZERİNE İSLAMİYET AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Ayşe Nur Destebaşı¹

ÖZ

Literatürde çeşitli biçimlerde ele alınan enflasyon faizi İslam alimleri ve akademisyenler tarafından incelenmiştir. Bu anlamda oluşan farkın giderilmesinde faiz yolunun kullanılmasının İslamiyet açısından ribayı ifade edip, etmediği tartışma konusudur.

Bu çalışmada, genel anlamda enflasyon ve faiz tanıtılarak, İslamiyet'te faizin konumunu ayrıca detaylandırıldı. Literatürün kısıtlı oluşu nedeniyle, kısa bir literatür özeti sunduktan sonra bahsi geçen olguların İslamiyet'te ifade ettiği anlamları sunmaya çalıştık. Son olarak; İslami açıdan sunulan riba ile enflasyon faizinin eşdeğer olup olmadığını tartıştık.

Anahtar Kelimeler: Riba, İslamiyet, Enflasyon Faizi.

AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND INTEREST IN ISLAM

ABSTRACT

In the literature, interest of inflation, which is considered in various forms, has been studied by scholars in different forms in Islamic perspectives. In this case, it is a matter of debate whether or not the use of the interest route in terms of eliminating the difference is Islamic meaning.

In this study, we introduced the inflation and interest rate in general terms, and furthermore we made interest in Islamic dimension. Due to the limited occurrence of the literature, a short summary of the literature was presented after the presentation. Finally; We discussed whether the rate of inflation is equivalent to the 'riba' offered in Islamic terms.

Key Words: Islam, Riba, Interest of Inflation

¹ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, İktisat Anabilim Dalı, E-mail:aysenur-destebasi@hotmail.com.

GİRİŞ

Fiyatlar genel düzeyinin artışı ile enflasyon meydana gelmektedir. Enflasyonun meydana gelebilmesi için belli mal ve hizmetlerden oluşan bir sepetin fiyatlarının artması gerekmektedir. Aynı zamanda artışın süreklilik halinde olması gerekmektedir. Eğer fiyatların bir kez olmak üzere artışı gerçekleştiyse burada enflasyondan bahsedemeyiz. Enflasyonun oluşma sebeplerine değinecek olursak; eğer bir ekonomide talep arzı aşılırsa talep enflasyonu meydana gelmektedir. Diğer bir yandan üretim için kullanılan tüm faktörlerin fiyatlarındaki bir artış maliyet ya da diğer bir adıyla arz enflasyonuna neden olmaktadır (Eğilmez, 01.05.2014, Blog).

Enflasyonun faiz ile olan ilişkisine değinecek olursak; bu noktada enflasyon çeşidinin önemli olduğunu belirtmek gerekir. Eğer ekonomide talep enflasyonu söz konusuysa diğer bir ifadeyle talep arzı aşılırsa bu durumda fiyatlar yükselme eğiliminde olacaktır. Serbest piyasa ekonomilerinin hâkim olduğu piyasada talep enflasyonunu engellemeye yönelik faizlerde artışa gidilir. Böylece artan talep bir nebze yavaşlatılır. Akabinde bireyler tasarrufa yönelme eğilimine gireceklerdir. Maliyet enflasyonu söz konusu ise faizin artışı girdi fiyatlarının da artışına neden olacağından buradaki faiz bir maliyet unsuru haline gelecektir. Bu nedenle oluşan maliyet enflasyonunu engellemek adına faizlerin düşürülmesi gerekir (Doğan vd., 2016, s.407).

İslami çerçeveden faiz ve enflasyon ilişkisine ele aldığımızda; vardığımız net bir kanı olmamakla birlikte vadeli satışta meydana gelebilecek değer kaybının giderilmesinde uygulanabilecek faizin rolü kesin çizgilerle İslamiyet'te reddedilmiştir. Fakat oluşan kaybın ödenmesi gerektiği yönünde de fetvalar bulunmaktadır (Habergetiren, 2017, s. 10-12).

Bu çalışmada enflasyonun giderilmesi için vadeli alışverişte gerçekleşecek olan kaybın faiz yoluyla giderilmesini İslam ekonomisi açısından tartışacağız. Öncelikle İslami boyutta faizi ve enflasyonu ele alacağımız daha sonra temellendirdiğimiz enflasyon ve faizi bütünleştirerek açıklayacağız.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Bu bölümde enflasyon ve faiz ilişkisini İslami perspektiften ele alan ulaşabildiğimiz kaynakları tanıtacağız. Literatürde Türkçe kaynağın kısıtlı olması sebebiyle bu alanda yapılan çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Bu anlamda Türk literatürü açısından bu alanda eksikliğin giderilmesi gerekmektedir.

Faiz konusu İslamiyet'te kesinlikle reddedilmiş olmakla birlikte enflasyondan doğan haksız kazancın telafisi tartışma konusudur.

Yavuz, (1991), yaptığı çalışmada “İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış” adlı kitap üzerinden bir değerlendirme yapmıştır. Bizim ilgilendiğimiz alanı çalışmasında 58. Maddesinde açıklamıştır. Bu kaynağın üzerine eleştiriler getiren Yavuz yazarın enflasyon farkının ödenmemesi halinde oluşan kaybın faiz yoluyla giderilmesinin İslami anlamda geçersiz olduğunu ifade etmiş ve yazarı bu anlamda eleştirmiştir. Makalenin sonuç kısmında ise genel olarak kaynağı ele almış ve bu kaynağın İslami açıdan faizin tartışılmasına olanak sağladığının üzerinde durmuştur.

Bakkal, (1995), yaptığı çalışmada İslam hukuku açısından para, faiz ilişkisi ve enflasyon farkının ödenmesi konusuna değinmiştir. Madeni paranın kullanıldığı dönemde para miktarını hızlı arttırmanın mümkün olmadığı ve böylece enflasyonunda belli bir düzeyde kaldığını ifade etmiştir. Hal böyle olunca kâğıt paranın kullanılmasıyla birlikte paranın itibari değerinin de zaman zaman değişerek ekonomide kabul edilemeyecek bir enflasyon oranına neden olduğunu savunmuştur. Bu durumların yanı sıra politik süreçte politikacıların itibari parayı belirlediğini ve oluşan enflasyon farkının tamamının ödenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Son olarak İslamiyet'in oluşan kayıpların telafisinde isimden çok niteliğin değerlendirilmesi üzerine yoğunlaştığını ifade ederek, enflasyonun telafi edilmesinde ölçüt olarak faizin uygulanması İslami anlamda faizi ifade etmemektedir diyerek çalışmasını sonlandırmıştır.

Eskicioğlu, (1983), yaptığı çalışmada enflasyonu bir çeşit hastalık olarak tanımlamıştır. Toplum üzerinde enflasyonun oluşturduğu psikolojik etkilerin sosyal problemlere neden olduğunu ifade etmiştir. Enflasyon farkının bu anlamda ödenmesi gerektiğini ve İslamiyet'te kişinin hakkının korunması asıldır diyerek, İslami açıdan bir değerlendirme yapmıştır. İslam hukuku açısından imam ve alimlerin de çeşitli ifadelerle farkın ödenmesinin gerekliliği üzerinde durduklarını ifade etmiştir.

Ahmad, (2003), yaptığı çalışmada riba teorisini değerlendirmiş ve bu konuda kapsamlı bir çalışma ortaya koymuştur. Ribanın İslamiyet'teki karşılığını dönemlere göre inceleyen Ahmad İslamiyet'ten önce ve sonra olarak iki farklı açıdan analiz sunmuştur. Cahiliye döneminde kullanılan riba ile modern ekonomide uygulanan faizin benzerlik göstermesi ve aynı zamanda Müslüman bir toplum için bahsi geçen riba karışıklık ifade etmektedir. Bu karışıklığın giderilmesi için İslam toplumlarında bankalarda faizsiz bir yol izlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Keleş, (1998), yaptığı çalışmada İslamiyet'te paranın ne ifade ettiği üzerinde detaylı bir çalışma yapmıştır. Para sistemlerini, faizi ve paranın fonksiyonlarını ayrı ayrı bölümler olmak üzere ele almıştır. Çalışmadan özel olarak riba konusuna odaklanıldığında şu sonuç elde edilmektedir; enflasyon artışı ile birlikte bu farkı korumak adına faizi kullanmanın yerinde olacağını fakat; bankaya yatırarak paranın üzerinden faiz kullanmanın caiz olmadığını ifade etmiştir. Faizin doğru tanımlanması gerektiğini ifade ederek; enflasyon farkının alınmasında koyulan oranın faiz olmayacağını savunmuştur.

2. ENFLASYONUN İSLAMİYET'TE KARŞILIĞI

2.1. Enflasyon Nedir?

Enflasyon kelimesi Latince'den 'şişme', 'büyüme' anlamlarında kullanılmaktadır. Farklı tanımları olmakla birlikte genel bir ifade ile bir önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi fiyatlar genel düzeyinde süregelen sürekli bir artıştır (Bakkal, 1995, s. 45-48).

Enflasyona sebebiyet verecek durumlara değinecek olursak; devletin ihtiyaçlara göre para basma mekanizması olma durumunu kullanmasından söz edebiliriz. Günümüzde para basma merkezi olarak artık merkez bankaları faaliyette olmakla birlikte bir nebze devlet borçlarına karşılık para basılması engellenmiştir. Fakat; bu durumun örneği geçmişte epeyce ülke tarafından deneyimlenmiştir. Örneğin; Almanya bir takım dış borçlarını ödemek için para basmış ve sonucunda artan fiyatlarla baş edemeyerek krize girmiştir. (Bakkal, 1995, s. 49).

Enflasyonun oluşması durumunda bir ekonomide bazı sonuçlar meydana gelecektir. Yüksek bir enflasyon paraya olan itibarı zedeleyecektir. Paranın değersiz bir araç olmasından hareketle, mübadele aracı olarak eşya veya farklı değer ölçüleri kullanılabilir. Para uzun vadede değer kaybettiği için tasarruf ölçütü olarak kullanılmak yerine hemen harcanır ve elde tutulmaz. Borç ödeme durumlarında büyük farklar ödenecektir. Fiyatların yapışkan olduğunu düşünürsek; enflasyonun oluşmasının ardından, fiyatlar hemen enflasyonla aynı oranda uyumlanamaz. Ücretler, girdi fiyatları gibi olgular enflasyonu geriden takip etmektedirler. Son olarak; yatırımlar istenilen ölçüde gerçekleştirilemez ve yavaşlar. Seçenekler elbette çoğaltılabilir fakat genel hatlarıyla enflasyonun oluşması durumunda bu gibi olaylar birbirini takip etmektedir. (Bakkal, 1995, s. 50), (Eskicioğlu, 1983, s. 98-103).

2.2. İslamiyet'te Enflasyonun Açıklaması

İslami bakış açısına göre sermaye ve emek arasındaki ilişki normal ise, talep arzı aşmıyorsa ve İslami tüm gereklilikler sağlanmışsa oluşan kayıp için artık bir şey yapılamaz. Ebu Yusuf'un söylediğinden hareketle şu sonuca varabiliriz. Reelde gerçekleşen ucuzluk ve pahalılık Allah'ın takdiridir. Para üzerinde müdahaleler gerçekleştirmenin bir anlamı yoktur (Ebu Yusuf, 1973 s. 90).

Paranın satın alma gücünün esas alınarak kişinin haklarını koruyan ayetler aşağıdaki gibi kanıt olarak gösterilebilir.

- “Müminler, mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin”² Burada ifade edildiğine göre satın alma gücündeki bir düşüş dikkate alınmadan yapılan ödeme eksik olduğundan dolayı borç ödeyen burada haksız yere kazanç elde etmiş olacaktır.

² Nisa Suresi 4/29

- “İslam’da zarar verme ve zararı zararlarla karşılama yoktur.”³ Yani burada da üstteki ifadeyi çıkarabiliriz. Borcu ödeyecek olanın lehine bir alım gücü düşüşü gerçekleştiğinde borç verinin hakkı da korunmalıdır (Anonim, 2009, Süleymaniye Vakfı).
- Kamu yararını göz önünde bulundurmak adına paranın değer kaybının ödenmesi borç alma ve verme durumunun gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Eğer enflasyon farkının zararı giderilmezse borç ödeyen kişi daha geç ödeme yapmayı yeğler. Çünkü para her geçen gün daha fazla değer kaybetmekte ve borçlunun yükümlü olduğu borcun maliyeti düşmektedir.

3. FAİZİN İSLAMETTE KARŞILIĞI

3.1. Faiz Nedir?

Faiz kelime anlamı olarak, İslami bakış açısına göre riba, artma, fazlalık, çoğalma gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Modern anlamda ise faiz bir borcun karşılığında elde edilen getiridir (Özsoy, 1994, s.110).

Faiz bir ekonomide sermayedarın üretimden elde ettiği pay ya da sermayenin başka bir birime kiralanması sonucu elde edilen getiri olarak tanımlanabilir. Para kullanıldığı takdirde elde edilen getiri olarak ele alınırsa yıllık aylık biçimlerde fazlalık ayrıca oluşturulabilir. (Tunalı, Erünel, 2016, s. 1416).

Faiz kendi içerisinde temel olarak nominal ve reel şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Nominal faiz oranına değinecek olursak; borç alan ve borç veren arasında sözleşmeli olarak ödenmesi taahhüt edilen miktardır. Reel faiz haddi ise; diğer bir deyişle gerçekleşen faiz oranı borç alanın borç verene fiili anlamda ödemeyi taahhüt ettiği miktardır. Gerçekleşen faiz oranı, nominal faiz ile gerçekleşen enflasyon oranı arasındaki farka eşittir (Ünsal, 2013, s. 129-131).

$$\text{Gerçekleşen reel faiz oranı}(r) = \text{Nominal faiz oranı}(i) - \text{Gerçekleşen enflasyon}(\pi)$$

3.2. Faizin Kısa Bir Tarihi

Faiz konusu ilk olarak ilkçağ dönemlerinde Aristo ve Eflatun tarafından ele alınmıştır. Aristo faizi kötü bir şekilde elde edilmiş kazanç olarak görmüş bu sebeple haksız kazanç olarak nitelendirmiştir. Zenginle fakir arasındaki farkın daha fazla arttırdığını, bu vesileyle zengin ve fakirin çatışma halinde olacağını savunmuştur. Bu durumda devletin refah anlayışı zedelenir toplum zarar görür demektedir (Özsoy, s.110-112).

Başka bir açıdan Hammurabi kanunlarında ödünç verme ve alma konusunda oluşturulan alanlarda faizin ana parayı kesinlikle aşmayacağı yönünde ifadeler yer almaktadır. Ek olarak, dini bir yönetim benimsememiş toplumlarda borçluyu koruyan bazı kurallar geliştirilmiştir. Fakat buna karşılık semavi kabul edilen dinlerde faizin sınırları net bir biçimde çizilerek yasaklanması yoluna gidilmiştir. Yahudiler bu noktada diğer dinlerden ayrılarak; kendi aralarında faiz alıp vermeyi yasaklarken yabancılara faiz uygulamayı uygun görmüşlerdir (Özsoy, s.110-112).

Ortaçağ döneminde ise yine ilkçağda olduğu gibi faiz haksız bir kazanç olarak adlandırılmıştır. Bu anlamda oluşan fazlalık aslında olmayan bir şeyi satmak olarak değerlendirilebilir. Ancak değişen sermaye akışları ve yatırımlar nedeniyle faize duyarsız kalınmasının artık ekonomik yapıyı güç bir duruma soktuğu yönünde ifadeler de yine ortaçağ döneminde tartışılmıştır (Özsoy, s.110-112).

3.3. İslami Perspektiften Faiz Değerlendirmesi

Kur’an-ı Kerim’de faiz konusu çeşitli şekillerde vurgulanmıştır. “Allah alışverişi helal, ribayı haram kılmıştır.”⁴ Şeklindeki ifadeden de anlaşıldığı üzere açık bir biçimde riba (faiz) İslamiyet’te haram kılınmıştır. Faiz ekonomik anlamda gelir dağılımını ve sosyal dengeyi bozan bir etkiye sahip olduğu gerekçesiyle haram kılınmıştır. Refahın iktisadi dengesizlikten süregelen bir düşüş eğilimine girmesi engellenmek istenmiştir (Omar, 2017, s. 147-148).

³ Hz. Muhammed (sav)’in sözü aktarılmıştır.

⁴ Bakara Suresi, 2/188.

Sosyal refah açısından faizin ciddi manada dengeleri bozduğu İslam alimleri tarafından da ayrıca belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bir miktar kar elde edebilmek adına yapılan faiz uygulaması Hz. Peygamber tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “Faiz yoluyla mal arttıran hiç kimse yoktur ki sonunda malı azalsın.”⁵ (DİB, 2014, s. 178).

İslam ekonomisinde faizin kesinlikle reddi olsa da ekonominin büyümesinde sosyal olarak istenen durumlar söz konusu olabilmektedir. Bu durumlar şu şekilde sıralanabilir:

- Sermayenin kıtlığı ve ona ayrılacak olan değer artışı,
- Faydaların maksimize edilmesi için ekonomik anlamda yapılacak düzenlemeler,
- Enflasyonun hâkim olduğu bir ortamda kişilerin ellerinde bulunan nakdin değerinin korunması gerekecektir (Karadoğan, 2014, s.133).

Söz konusu ilk iki durumun faizsiz bir ortamda gerçekleştirilmesi mümkündür fakat; son maddede bahsi geçen durum bankanın ciddi anlamda mevduatlarını dikkatli bir biçimde takip etmesini gerektirmektedir. Bu durum bir işlem maliyetine sebep olduğundan dolayı eleştirilebilir.

Faiz İslamiyet’te karşılıksız kazanç olarak kabul edilmektedir. “Ey iman edenler, gerçek müminler iseniz, Allah’tan korkun, faizden henüz almayıp da geri kalmış olanı bırakın.”⁶ Burada bir başka ayet bize delil olarak açık bir şekilde gösterilmektedir. İfade edildiği üzere fazlalığa yanaşmak kesin bir ifadeyle reddedilmiştir (Eskicioğlu, 1983, s.104).

4. ENFLASYON FAİZİNE İSLAMİYET’İN BAKIŞ AÇISI

Oluşan enflasyon farkının faiz yoluyla giderilip giderilemeyeceği hakkında İslami açıdan farklı görüşler hakimdir. Paranın zaman içerisinde değer kaybettiği üzerine yoğunlaşarak faizin bu anlamda gerekli olacağı kanısına şiddetle karşı çıkan alimlerin yanı sıra bu durumun bir faiz olarak ifade edilmesini yanlış bulan alimler de bulunmaktadır (Eğri vd., 2014, s.121).

Ticarette oluşturulacak faiz sayesinde elde edilen kar tam anlamıyla İslamiyet’te yasaklanmıştır. İslamiyet’te borç alan ve borç veren arasında oluşacak sözleşmeden hareketle borç verenin geri alacağı paradan sabit veya artan bir getiri elde etmesi durumunda oluşan fark yani kar, faiz olarak adlandırılmıştır (Ahmed, 1975 s.40-42).

Bu anlamda paranın zaman içerisinde değişiminin faiz yoluyla giderilmesinin iki farklı görüş açısından analizini yapan Eğri ve diğerleri bize yol göstermektedir. Alimlerin ayrımını değerlendirmek gerekirse Uzair, Mevludi, Sıddıki gibi önemli alimler faizin hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğini savunmuşlardır. Diğer bir yandan El-Gamal tüm faiz kabul edilen durumların esasında faiz olarak tanımlanmasının yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ödeme eğer uygun koşullar altında erteleniyorsa zaman içerisinde gerçekleşen paranın değer kaybı meselesinde oluşan farkın tahsil edilmesi faiz olarak algılanmamalıdır. El-Gamal bu çerçevede kredili satışların bir yanlışlık oluşturmadığını savunmuştur. Fakat bir paranın yatırılarak üzerinden faiz getirisini elde etmenin yanlış olduğunu belirtmiştir.

Bir başka isim olarak alim Fazlurallahman ise riba için ifade edilen hadislerde çelişkiler olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Kur’an-ı Kerim’in üzerinden faizlerin yorumlanması gerektiğini savunmuştur (Eğri vd., 2014, s. 121).

SONUÇ

Bugün geçmişten farklı olarak para üretiminin kolay olması paranın değerinin de hızla düşmesine sebep olmaktadır. Enflasyon paranın değerini yok etmektedir bu nedenle kaybolan değer bir taraf için avantaj haline dönüşürken diğer taraf için dezavantaj olmaktadır. Faiz vasıtasıyla bu farkın sıfırlanması nihai amaç olarak değerlendirilebilir (Bakkal, 1995, s. 63-64).

⁵ İbn Mace, Ticaret.

⁶ Bakara suresi, 2/276-277-279.

Günümüzdeki ekonomiler para üzerinden ilerlemektedir. Finansal sistemlerin hâkim olduğu küresel bir ekonomik alanda faizsiz hareket düşünülebilir mi? Serbest piyasa ekonomilerinde ilerleyen diğer bir ifadeyle geçişli bir ticaret anlayışının hâkim olduğu varsayımı altında eğer ekonomi kendi üretimini kendisi çeviremiyor ve dışa bağımlı bir anlayış hakimse faizin olmadığı bir alan düşünülemez. Eğer ki faizin olmadığı bir ekonomi amaçlanıyorsa ekonomik bağımlılığın olmadığı bir ekonominin varlığından söz etmek gerekecektir. Bu durum tam anlamıyla faizi ortadan kaldırır nitelikte midir? Hayır. Karmaşık ekonomik sistemlerin finansal, ticari, politik açıdan ele alınarak değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymamız gerekir. İslami açıdan bireylerin haklarının korunmasının yanı sıra üçüncü kişilerin hak ve özgürlükleri de önemlidir. Toplumun genelinde gelir dağılımının haksız kazancın olmadığı bir ekonomi elbette ki hedeflenebilir. İslam devletleri açısından durum düşünüldüğünde sadece faizsiz bankacılığın yaygınlaştırılması ile durum çözülebilir mi ayrıca tartışılabilir.

Bu durumda borç alan ve veren arasında hızla değer kaybeden paranın maliyetinin borç alan kişi tarafından avantaja dönüşüyor olması borç verenin hakkının gasp edilmesi anlamına gelecektir. Durumun faiz yoluyla giderilmesi literatürde farklı şekillerde savunulurken şu soruyu sormamız gerekir; enflasyon faizi islami anlamda ribaya tekabül etmekte midir? Yoksa farklı şekilde adlandırılabilir mi? İslamiyet adalete son derece önem veren bir dinken riba artma anlamında kullanılan bir değer ifade ediyorken enflasyon faizi enflasyon farkı kadar alındığı takdirde bir artış meydana gelmiyorsa bunu yine riba olarak nitelendirmek ne kadar doğrudur tartışmaya açık bir konudur.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Z., (2003) “Riba Teorisi”, *İslami Çalışmalar Dergisi*, Çev. Ali Rıza Gül, 44(1): 453-465.
- Ahmed, M., (1971), *İslam İktisadi*, Çev. Yusuf Ziya Kavakçı, Çağaloğlu Yayınevi: İstanbul.
- Anonim, (2009), *İslam Fıkhi Açısından Borçlanmalarda Enflasyon Farkı*, Süleymaniye Vakfı, Erişim Tarihi: 14.04.2018, <http://www.suleymaniyevakfi.org/islam-iktisadi/islam-fikhi-acisindan-borclanmalarda-enflasyon-farki.html>
- Bakkal, A., (1992), “İslam Hukukunda Para ve Faiz Telakkisi Zaviyesinden Enflasyon Farkının Ödenmesi Problemi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları*, 2: 45-80
- Doğan, B., Eroğlu, Ö., Değer, O., (2016), “Enflasyon Ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1): 405-425.
- E.,Yusuf, (1973), *Kitabül Haraç*, Çev. A. Özek, Hisar Yayınları: İstanbul
- Eğilmez, M., (2014), *Enflasyon İle Faiz İlişkisi*, Blog erişim: 12.04.2018, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/05/enflasyon-ile-faiz-iliskisi.html>
- Eğri, T., Karasu, O., Kızılkaya, N., (Ed.), (2014), *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, İGİAD Yayınları: İstanbul.
- El-Omer, F., A., *İslam İktisadına Giriş*, Çev. Adem Esen, İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi: İstanbul.
- Eskicioğlu, O., (1983), “İslam Hukukunda Enflasyonla İlgili Bazı Meseleler”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1:98-117.
- Habergetiren, Ö., F., (2017), “İslam Hukukunda Fulus’un Değerinde Değişimi İfade Eden Dört Kavram: Rahs, Gala, Kesad, Inkita”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 106-118.
- Karadoğan, S., (Ed.), (2014), *İslam Ekonomisi: Tanım ve Metodoloji Üzerine*, İslam Ekonomisi Enstitüsü: İstanbul.
- Keleş, A., (1998), *İslam’a Göre Para Kavramı*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsoy, İ., (1994), *Faiz Ve Problemleri*, Nil Yayınları: İstanbul
- T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, (2011), *Hadislerle İslam 5*, Diyanet İşleri Başkanlığı: Ankara

- Tunalı, H., Erönel, Y., Y., (2016), “Enflasyon Ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(4): 1415-1431.
- Ünsal, E., (2013), *Makroiktisat*, İmaj Yayıncılık: Ankara.
- Yavuz, V., Y., (1991), “‘İslam’da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış’ Adlı Kitap Üzerine Düşünceler”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3(5):221-230.
- Yenice, C., A., Genç, T., A., (2017), “İslam Ekonomisi Umudunun Yeniden Doğuşu”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 3(3):79-90.

Enderun Dergisi

Cilt:2 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 01/02/2018

Kabul Tarihi: 27/02/2018

KİTAP İNCELEMESİ:

TOPLUMSALIN ALACAKARANLIĞI; KULLANILIP ATILABİLİRLİK ÇAĞINDA YENİDEN DİRİLEN TOPLULUKLAR

Henry A. Giroux, 2018

Esmatorun¹

Dost Kitabevi Yayınları Ocak 2018 de çıkan ve Ümit Hüsrev Yolsal tarafından çevrilen 160 sayfalık eser Giroux'un Eğitim ve çoktandır marjinalleşmiş bir gençliği tümünden gözden çıkararak bir toplumu bekleyen akıbetten söz edilmektedir.

Eleştirel pedagojinin kurucusu, Birleşik Amerikalı düşünür, eleştirmen. 1977 yılında Carnegie-Mellon Üniversitesi'nden doktorasını aldıktan sonra 1983'e kadar Boston Üniversitesi'nde ders verdi. Ardından Miami ve Penn State Üniversitelerinde görev aldı. Kitabın yazarı Henry A. Giroux Ontario'daki McMaster Üniversitesi'nde hala öğretim görevlisi olarak çalışmasını sürdürmektedir. Yazar alanının en etkili ve çığır açıcı düşünürlerinden birisidir. Yazarın 11 kitabı bulunmaktadır.

Yazar bu eserinde eğitimi ve marjinalleşmiş gençliği tamamen gözden çıkararak bir toplumu bekleyen bir sondan söz edilmektedir. Özelleşmiş çıkarlar uğruna geleceği ipotek altına alınmış bir toplumun nasıl bir çıkmaza sürüklendiğinin çok da büyük bir analiz becerisi gerektirmediğini, yıkımın kısa ve orta vadeli sonuçlarının gündelik hayatta hızla boy attığını özellikle vurgulayarak doğuştan gelen hakların alınıp satılabilen, devredilebilen birer müzakere kalemine dönüştüğü bugünün dünyasında, bu yakıcı tartışmanın tüm olası sonuçlarını bir kamu entelektüeli olarak sorguluyor. Tüm bu karmaşa ve yıkımın orta yerinde umut yüklü bir perspektifi gözden ırak tutmadan başarıyla gerçekleştiriyor.

Yazar bu kitabını genç kesime ve genç kesimi gözden çıkararak kitlelere hitaben yazmıştır. Kitabın genç okuyucular tarafından okunmasında fayda vardır. Yazar, üslubunu gayet düzgün kullanmış fakat kitabın dili ağır olduğu için kitap akıcılığını kaybetmiş. Kitabın kapak kısmı toplumun içerisinde yer alan karmaşıklığı ele alır şekilde tasarlanmış; karmaşık bir şekilde birbirine yakınlık kuran birkaç kişi resmedilmiştir.

“Öğrenciler yaşça büyük nesillerin genç insanların geleceğinden çaldığı genel duruma da karşılar.” Kitabın giriş kısmında yer alan bu söz öğrencilerin başlatmış olduğu gençlik hareketinin sebebini açıkça ortaya koymaktadır. Anlatılmak istenen, öğrenciler ve genç insanlar artık direniyor, yeni dayanışma biçimleri ortaya koyuyor, iktisadi ve siyasi eşitliğe adanmış bir demokrasi görüşünü sahipleniyor. Kitapta yer alan Mayıs 1968'in en ünlü sloganı “gerçekçi ol, imkânsız iste” sözü okuyucuya farkındalığı ve mücadeleyi olanaklı kılmayı aşılacaktır. Birinci bölümde anlatılmak

¹ Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, esmatorun1@gmail.com

istenen konu, kamu hizmetlerinin içini boşalarak ve onları özel bir tedarikçiler ağı haline getirerek devletin dokusunu paramparça etmeye başlanmasıdır. Walter Benjamin'in Tarih Meleği 1940'lı yıllarda üst üste yığılan tek bir felaket olarak görünen olayları yansıtmaktadır, anlatılmak istenen meleğin bile bu tür olaylar karşısında çözüm bulamadığıdır ve bu durum ilerlemeye engel olacaktır. İkinci bölümde bireysel ve toplumsal sorumlulukların zayıfladığı konu alınmıştır. İnsanların gereksinimlerine daha ılımlı yaklaşan bir toplum elde etmek için bir araya toplanma cesaretinin yitirilmesi, demokratik baskıların zayıflaması, sorumlu yurttaşlıktan kitlesel bir kopuşun yaşanıldığından bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde belgesi olmayan insanların korkmadan yaşamalarının olanaksızlaştırıldığına vurgu yapılmaktadır. Yazar, David Harvey'in "akademi çeşitli neoliberal disiplin aygıtlarına tabi kılınırken, aynı zamanda neoliberal düşüncelerin yayıldığı bir yer haline geliyor" iddiasını haklı bulmaktadır. Dördüncü bölüm dayatılmış bellek yitimini konu almaktadır. Bu bölümde özellikle demokrasinin neoliberalizmle birlikte öldüğü düşünülse de Amerikan halkı için özgürlükler farklı konularda birbirinden ayrıldığı için böyle düşünmek yanlış olacaktır. Konu alınan dayatılmış bellek yitimi, yalnızca demokrasiyi canlı tutmak için gereken bellek egzersizinde değil, aynı zamanda, karanlık günlerden geçerken alternatif değerler, bilgi, toplumsal ilişkiler sağlamakta ve en umut veren şeyin, canlı bir biçimleyici kültürün koşullarını geliştirmekte de araçsal olan kamu entelektüellerinin, medya kuruluşlarının ve büyüyen toplumsal hareketlerin arkasında tolanmamız gerekmektedir. Beşinci bölümde yükseköğrenimi bir kamu yararı olarak savunmak konu alınmıştır. Böyle bir tartışma, yükseköğrenimi bir kamu yararı olarak savunmakta ve onun bir toplumsal hak olarak finanse edilmesinde önemlidir. Kitabın bölümleri sosyal devlete, işçilere, genç insanlara, öğrenime ve kullanıp atılabilirliğin sınırında yer işgal eden diğerlerine yönelik hali hazırdaki saldırının farklı unsurlarını ele almaktadır.

Enderun Dergisi

Cilt:2 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 12/10/2017

Kabul Tarihi: 25/02/2018

YEREL YÖNETİMLERDEKİ MALİ PROBLEMLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ertuğrul HAN¹

ÖZ

Yerel yönetimler bazı kamusal hizmetleri yapmakla yükümlü olan belediye, köy ve il özel idarelerinden oluşan kamu tüzel kişilikleridir. Yerel yönetimlerin çok fazla problemi vardır. Bu sorunların en başında ise hizmet üretmek için gerekli olan mali sorundur. Yerel yönetimlerin mali problemleri iki ana başlık altında toplanmıştır. Birincisi mali kaynakların yetersizliğidir. Diğer problem ise var olan kaynakların rasyonel kullanımında yaşanan sıkıntılardır. Son yıllarda yapılan birçok düzenleme bu sorunların ortadan kalkmasını sağlayamamıştır. Yerel yönetimlerin mali sorunları ve bu sorunların çözülebilmesi için yapılması gerekenler bu çalışmada incelenmiştir

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, mali kaynaklar, sorunlar.

AN EVALUATION ON FINANCIAL PROBLEMS IN LOCAL GOVERNMENTS

ABSTRACT

Local governments are public entities consisting of municipalities, villages and provincial special administrations, which are obliged to perform some public services. Local governments have many problems. The most important problem among these is financial difficulties that are required to perform the service. The financial problems of local governments are grouped under two main topics. The first is the inadequacy of financial resources. The other problem is the rational use of existing resource. Many arrangements made in recent years have not been able to make these problems disappear. The financial problems of local governments and requirements in order to solve these problems have been examined in this study.

Keywords: Local governments, financial resources, problems

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, erturulhan@gmail.com

GİRİŞ

İlk yerel yönetim uygulaması olan ‘‘İstanbul Şehremaneti’’nin 1855 yılında kurulmasından itibaren geçen bir buçuk asırdan biraz daha fazla süreye rağmen yerel yönetim anlayışımızda birçok sorun yaşanmaktadır. Yerel yönetimlerde yaşanan sorunların içinde kuşkusuz en önemlisi ve hizmet üretme noktasında hayati öneme sahip olan mali sorunlardır.

Son yıllarda her alanda yaşanan hızlı gelişmeler, yerel yönetimlerde görev paylaşımının yeniden ele alınmasını ve yerel birimlere bırakılan görevlerin, toplumun kalkınmasını ve teknolojik değişimin gerekliliklerini karşılayabilecek bir düzeye getirilmesini gerektirmektedir. Bunun etkin bir biçimde uygulanması için de yerel yönetimlerin mali açıdan sorunlarından arındırılmış, kaynak sıkıntısından uzaklaşmış olması gerekmektedir.

1982 Anayasası'nın 127. maddesinde; yerel yönetimlere görevleri ile doğru orantılı kaynak aktarımının sağlanacağı teminat altına alınmıştır. Burada esasında anayasal zeminde güvence altına alınan yerel yönetimlerin finansmanı, merkezi hükümetin ya da yönetimin sıkıntı içinde olması ve bu yüzden var olan kaynakları merkezileştirmesi sonucunu doğurmuştur, bu yüzden anayasanın bu maddesi fiili olarak geçersiz hale gelmiştir.

1950'li yıllardan başlayan ve son 20 yılda daha da hız kazanan köyden kente göçlerle birlikte, diğer yerel yönetim birimleri olan İl Özel İdarelerine ve köylere oranla belediyelerin önemini arttırırken üzerindeki mali problemleri de altından kalkılmayacak boyutlara ulaştırmıştır. Nüfusun artmasıyla birlikte daha çok insana daha fazla oranda ve çağın gerekliliği olarak da giderek çeşitlenen imkânlar sunmak durumunda olan belediyeler son yıllarda büyük mali sorunlarla baş etmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte merkezi bütçeden sağlanan mali kaynaklar belediyelerin gelir-gider dengesi arasındaki uçurumu gidermede yeterli olmamaktadır. Bunun sonucu olarak da özellikle belediyeler büyük kaynak açığıyla karşı karşıya kalmışlardır.

Yapılan araştırmalarda ve bunların sonucu olarak yapılan değerlendirmelerde yerel yönetimlerin mali sorunlarını iki ana başlık altında değerlendirilebilir.

Kaynak yetersizliği,

Var olan kaynakların rasyonel ve yerinde kullanılmaması.

Bu iki neden doğrultusunda çalışmanın ilk bölümünde yerel yönetimlerinin mali yapısı ve gelir kaynakları ana hatları ile ifade edildikten sonra çalışmanın ikinci bölümünde mali sorunlar ve çözüm önerileri ele alınacaktır.

1.YEREL YÖNETİMLER VE MALİ YAPISI

1.1.Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Gelirleri

Anayasa'nın 8. maddesi: ‘‘Yürütme yetkisi ve görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir’’ demektedir. Bu demektir ki; Merkezden yönetim prensibine uygun olarak, yürütme konusundaki görev ve yetkiler merkezde toplanmaktadır. Böyle bir düzenlemenin sonucu olarak kamu hizmetlerinin merkezi yönetimde yoğunlaşması gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. (7.11.1982 Tarih 2207 sayılı Resmi Gazete)

Anayasanın 127. maddesinde yerel yönetimlerin görev ve yetkilerinin kanunla belirleneceği yer almaktadır. Türkiye’de yerel yönetim birimlerini oluşturan il özel idareleri, büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve köylerin görev ve yetkileri ayrı kanunla düzenlenmiştir. (7.11.1982 Tarih 2207 sayılı Resmi Gazete)

Yerel yönetim kuruluşları üstlenmiş oldukları hizmetleri yerine getirmek için yeterli gelir kaynaklarına sahip olmak durumundadırlar. Bu nokta da merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında hizmet bölüşümü yapıldıktan sonra, gelir kaynaklarının nasıl bölüşüleceği, hangi kaynakların merkezi yönetime, hangi kaynakların yerel yönetimlere bırakılacağı önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Yerel yönetimlere gelir kaynakları sağlanması konusunda benimsenen sistemler her ülkenin siyasi, idari, ekonomik yapısı ve geleneklerine göre farklılık gösterebilmektedir. Ancak kaynakların elde edilmiş biçimi açısından değerlendirildiğinde, yerel yönetimlerin kaynakları genel olarak öz gelirler, transferler ve borçlanma gelirleri olarak sınıflandırmak mümkündür (Arıkboğa 2008:252).

1.1. Öz Gelirler

Öz gelirler, yerel yönetimlerin karar verdikleri kapsam, matrah ve oran gibi tüm yasal düzenlemeleri belirleyebildikleri ve bizzat toplayabildikleri varlığı, miktarı ve kullanımı tümüyle kendilerine ait olan kaynakları ifade etmektedir(Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Yönlendirme Komitesi, 2005: 20). Yerel yönetimlerin öz gelir kaynaklarını genel olarak vergi gelirleri, harçlar, ücretler, cezalar, taşınır ve taşınmaz mal gelirleri şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

1.1.1. Belediyeler

Belediyelerin temel öz gelir kaynakları olarak nitelendirilen vergi (emlak vergisi hariç), harç, harcamalar katılma payı ve ücret gelirleri 1981 tarih ve 2464 sayılı Belediye Kanunu'nda düzenlenmiştir. Buna göre belirlenen vergi gelirleri aşağıdaki bölümlerde listelenecektir.

1.1.1.1. Vergi Gelirleri

Emlak Vergisi: Emlak vergisi, 1985 yılında çıkarılan bir kanunla belediyelere devredilmiştir. Tipik bir yerel yönetim vergisi olan emlak vergisi bina vergisi ve arazi vergisi olarak iki kısımdan oluşur. Bina vergisinin oranı meskenlerde binde 1, diğer binalara da binde 2 nispetinde uygulanmaktadır. Arazi vergisinin oranı arazide binde 1, arsada ise binde 3 olarak uygulanmaktadır. 2004 yılına kadar belediyeler tarafından tahsil edilen emlak vergisinden il özel idarelerine ve büyükşehir belediyelerine pay ayrılmakta iken 7.12.2004 tarihli 5272 sayılı kanun ile bu kurumlara ayrılan paylar kaldırılmış ve 5393 sayılı belediye kanununda da benzer hükümlere yer verilerek bu sisteme devam edilmiştir (Arıkboğa, 2008: 261).

Çevre Temizlik Vergisi: 1993 yılında çıkarılan bir kanunla konulan vergidir. Belediye temizlik hizmetlerinden yararlanan konut ve işyerleri bu vergiye tabidir. Verginin mükellefleri binaları kullananlardır. Konutlara ait. Çevre ve temizlik vergisi su tüketiminin metreküp başına büyükşehirlerde 15Kr diğer yerlerde ise 10 Kr olarak hesaplanır.

İlan ve Reklam Vergisi: Belediye sınırları içinde her türlü her türlü ilan ve reklamı, kendi adına yapan veya yaptıranlardan alınan vergilerdir. Belediye kanununda alt ve üst sınırları gösterilen tarifeye göre alınan ve Belediye meclisinin kanunda gösterilen alt ve üst sınır uyarınca tarife belirleme yetkisi olan vergi şeklindedir.

Eğlence Vergisi: Belediye sınırları içinde eğlence yerlerini işleten gerçek veya tüzel kişilerden alınan vergilerdir.

Haberleşme Vergisi: Belediye sınırları içinde telefon, teleks, faks ve data ücretlerini tahsil eden idareden bu ücretler karşılığında alınan vergilerdir. Bu vergi tahsil edilen ücretler üzerinden yüzde 1 oranında alınır.

Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi: Belediye sınırları içinde elektrik ve havagazı tüketimi yapanlardan bu tüketim karşılığında alınan vergidir. Bu vergi satış bedeli üzerinden Belediye Gelirler Kanununda belirtilen oranlarda alınmaktadır.

Yangın Sigortası Vergisi: Belediye sınırları içinde menkul ve gayrimenkul mallar için yapılan yangın sigortalarından alınan primler üzerinden alınan vergilerdir. Sigorta primi üzerinden yüzde 10 olarak tahsil edilir.

1.1.1.2. Harçlar

Harçlar Belediye Gelirler Kanununda bir gelir kaynağı olarak sayılmıştır. Bu harçlar arasında;

- İşgal Harcı
- Tatil günlerinde çalışma ruhsat Harcı
- Kaynak Suları Harcı
- Tellallık Harcı
- Hayvan Kesimi Muayene ve Denetleme Harcı
- Ölçü ve Tartı Aletleri Muayene Harcı

- Bina İnşaat Harcı
- Kayıt ve Suret Harcı
- İmar ile İlgili Harçlar
- İşyeri Açma İzni Harcı
- Muayene Ruhsat ve Rapor Harcı
- Sağlık Belgesi Harcı

Bu harç gelirlerinin yalnızca tellallık harcı için oran belirlenmiş olup diğer harçlar için kanunda alt ve üst sınırları belirlenmiştir. Belediye yönetimleri sadece iş yeri açma, işgal ve tatil günlerinde çalışma ruhsatı harcının tarifelerini kanunun belirlediği alt ve üst sınırlarda belirleyebilme yetkisine sahipken, diğer harçlarda Bakanlar Kurulunun belirlediği oranlara uymak zorundadır.

1.1.1.3. Harcamalara Katılma Payı

Harcamalara katılma payı yol, su ve kanalizasyon harcamalarına katılma payları olarak üç şekilde alınmaktadır. Harcamalara katılma payları, bir program dâhilinde veya istek üzerine doğrudan doğruya yapılan işlerde yapılan harcamaları karşılamak için kullanılır. Bu paylar bina ve arsalarda vergi değerinin yüzde ikisini geçemez.

1.1.1.4. Ücretler

Belediyelerin başka bir gelir kaynağı olan ücretler Belediye Gelirler Kanunu' unda harç veya harcamalara katılma payı konusu yapılmayan ve ilgililerin isteğine bağlı olarak yapılan hizmetleri kapsar. Tarifeleri belediye tarafından düzenlenir.

1.1.1.5. Diğer Gelirler

Bu gelirler arasında belediye taşınmazlarının kirasından ya da satışından elde edilen gelirler, her türlü teşebbüs ve işletme gelirleri, ceza ve faiz gelirleri belediyelerin öz gelirleri arasında yer alır ve bu gelirleri belediyeler serbestçe harcayabilmektedir.

1.1.2. İl Özel İdareleri

İl özel idareleri sınırlı sayıda ve verimsiz sayılacak gelir kaynaklarına sahiptir. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu' un 42. maddesinde kanunlarla gösterilen vergi, harç, harcamalara katılma payı gelirleri İl Özel İdaresinin gelirleri arasında sayılmasına rağmen bu gelirler sağlanamamıştır. Bu kanunda sayılan, taşınır ve taşınmaz malların kira, satış ve başka türlü değerlendirilmelerinden elde edilecek gelirler, hizmetler karşılığında alınacak ücretler, faiz ve ceza gelirleri ve bağışlar il özel idarelerinin öz gelirlerini oluşturmaktadır. Taşınır ve taşınmaz mal gelirleri bunlar arasında en önemlileridir.

1.1.3. Köyler

Köy yönetimlerinin gelirleri esas itibari ile Köy Kanunu' unda belirtilmiştir. Bunlar imece, salma ve köy parası adı altında toplana çeşitli gelirlerdir (Gökçe, 2006: 193)

1.2. Transferler

1.2.1. Genel Bütçe Vergi Gelirleri Payı

Türkiye' de yerel yönetimlere vergi gelirleri tahsilat toplamı üzerinden bazı vergiler düşüldükten sonra kanunda belirtilen oranda pay ayrılmaktadır. Kullanım amacı belirtilmeden ayrılan bu transferleri bir tür koşulsuz transfer olarak nitelendirebiliriz. 1981 tarih ve 2380 sayılı kanunda bu paylar aylık olarak hesaplanır ve İçişleri Bakanlığından gelen son nüfus sayımına göre belediyelere ve il özel idarelerine dağıtılmaktadır.

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu' nun 17. maddesine göre petrol ve doğalgaz ürünlerine ilişkin ÖTV' nin tamamı, Motorlu Taşıtlar üzerinden alınan ÖTV' nin yüzde 28'i, Kolalı Gazoz, Alkollü İçecekler, Tütün Mamüllerine ilişkin ÖTV' nin yüzde 60'ı ve Özel iletişim vergisinin tamamı genel bütçe gelirlerinden yerel yönetimlere pay ayrılırken kapsam dışı tutulmaktadır.

1.2.2. Diğer Transferler

Türkiye' de yerel yönetimlere genel bütçeden ayrılan paylar dışında da transfer gelirleri bulunmaktadır. Bu transferler koşula bağlı ya da koşulsuz transferler şeklinde olabilmektedir. Maliye

Bakanlığı bütçesine sıkıntıda olan yerel yönetimlere Bakan onayı ile yapılan karşılıksız yardımlar için bütçeye her yıl ödenek konulmaktadır. Yerel yönetimlerin toplam gelirleri arasında önemli bir yere sahip olmamasına karşın, bir proje karşılığı olmaksızın koşulsuz transferler grubuna girer.

1.3. Borçlanma Gelirleri

Türkiye’ de yerel yönetimlere borçlanma imkânı tanınmıştır. Ancak bu borçlanmalar tamamen serbest bırakılmamıştır. Borçlanma ile ilgili hususlar kanunla düzenlenmiştir ve bazı durumlarda merkezi yönetimin vesayeti de söz konusudur. Türkiye’ de yerel yönetimlerin borçlanmalarına ilişkin düzenlemeler temelde 5302 sayılı İl Özel İdare Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’ unda yer almaktadır. Her iki kanun da borçlanma hususunda aynı maddeleri içermektedir. Türkiye’ de yerel yönetimler 1986’ ya kadar genellikle iç kaynaklardan borçlanmakta iken, 1986 yılından itibaren yoğun bir şekilde dış borçlanmaya gitmişlerdir (Güler, 1998: 205-206).

2. YEREL YÖNETİMLERİN MALİ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

2.1. Mali Sorunlar

2.1.1. Kaynak Yetersizliği

Yerel yönetimler üzerlerine düşen görevleri yerine getire bilmek için anayasada da belirtildiği üzere görevleriyle orantılı gelir kaynağına sahip olmaları gerekmektedir. Ancak mevcut duruma bakıldığında kaynak ve görev konusunda sıkıntılı bir tablonun olduğu görülmektedir. Yerel düzeyde ihtiyaçların karşılanmasında asli görevleri bulunan yerel idarelerin kendilerine verilen bu görevleri yerine getirirken karşılaştığı en büyük problem yeterli gelir kaynağına sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. (Güven ve Şimşek, 2018:125). Ülkemizde yerel yönetimlere sağlanan öz gelir kaynakları sınırlı sayıda ve verimsiz kaynaklardan oluşmakta ve yerel yönetimler bu gelirlerle gerekli ihtiyaçları karşılamakta sıkıntı çekmektedirler. Yerel yönetimlerin tahsil edeceği vergiler ve harçlar ve bunların oranları ve tarifeleri kanunda sayılmıştır. Anayasa’ ya göre yerel yönetimlerin bunların dışında vergi ya da harç geliri koyma ya da oranlarını belirleme yetkisi yoktur.

Öz gelirlerin bileşimi incelendiğinde, bu gelir kaynaklarının büyükşehir belediyeleri, belediyeler, il özel idareleri için önem dereceleri farklılık arz etmektedir. Belediyeler gibi vergi ve harç gelirlerine sahip olmayan il özel idareleri için öz gelir kaynakları son derece önemsiz olup toplam gelirler içindeki payı yüzde 16 ile yüzde 23 arasında değişmektedir (Arıkboğa, 2008: 279).

Gelir yetersizliklerinin temel nedeni olarak, nüfusun hızla kentlerde yoğunlaşması ve kentsel gelişmeler karşısında, belediyelerin görev ve sorumluluklarına paralel olarak bir gelir artışının sağlanamamış olması gösterilebilir. 20. yy. başlarındaki kentlerle günümüz kentlerini karşılaştırdığımızda ortaya çıkan değişim, açık olarak görülmektedir (Yüksel, 2004).

Bugün, Türkiye’ de yerel yönetim birimlerinin mali yapılarını karakterize eden temel özellik; gelir kaynaklarının azlığı ve büyük ölçüde merkeze bağılılığıdır. Başka bir ifadeyle yerel yönetim gelirleri sistemi esas olarak merkeze bağımlı bir sistemdir ve yerel yönetimlerin mali özerkliğinden bahsetmek mümkün değildir (Yeter, 1993: 59).

Günümüzde merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında gelir bölüşümü bakımından büyük dengesizlikler göze çarpmaktadır. Verimli gelir kaynakları merkeze, verimsiz olanlar ise yerel yönetimlere bırakılmıştır (Keleş, 1981: 15)

Ülkemizde farklı siyasi çevrelerin tümünün üzerinde mutabık kaldığı konulardan belki de en önemlisi yerel yönetimlerin kaynak bakımından ciddi darboğaz içinde olduğu ve mali yapılarının merkeze bağımlı olmaktan çıkarılıp, öz gelirlerinin artırılması gerektiği hususudur. Ancak şimdiye kadar yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler soruna köklü bir çözüm getirmemiş, hızlı nüfus artışı ve artan kentleşme ile birlikte özellikle belediyeler büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Öz gelirlerinin cılız kaynaklara dayanması nedeniyle de merkezden kaynak talepleri artmıştır (Ulusoy ve Topal, 1997:204)

Artan nüfusla birlikte yerel yönetimlere yüklenen yeni hizmetler, modern endüstriyel gelişmeye karşı çevre koşullarını, halkın yeni ihtiyaçlarına uyan yeni hizmetler sunmak zorunluluğu giderek bu yönetimlerin parasal ihtiyaçlarını giderek artırmaktadır (Tortop, 1986: 50).

Yerel yönetimlerin gelirlerinin az olması yüzünden, devlet mali yardımlar vasıtası ile yerel yönetimleri desteklemek zorunda kalmakta, bu durum ise yerel yönetimlerin bağımsızlığını büyük ölçüde azaltmaktadır (Ulusay, Necil ve Yalçındağ, Selçuk, 1976: 223)

Yetersiz ve merkeze bağımlı gelir sistemi, yerel yönetimlerin tutarlı ve rasyonel bir mali planlama yapmasını imkânsızlaştırmaktadır. Yerel yönetimlerin mali kaynaklarının esas itibari ile yerel topluluktan değil de merkezce sağlanması, hemşerilerin yerel yönetimlere karşı duyarlılığının, sorumluluk duygularının, katılım ve hemşeri bilincinin gelişmesinin, hemşehrilerin yerel yönetimlerin harcamaları ve hizmet üretimi üzerindeki demokratik denetiminin istenen etkinliğe ulaşmasını engellemektedir (TÜSİAD Raporu, 1992: 30).

Mali sistemin merkeze bağımlılığının yanı sıra yerel yönetimlerin mali planlama yapmasını engelleyen diğer bir husus ise merkezden yapılacak yardımların zaman ve miktar bakımından yeterli olmamasıdır. Yerel yönetimlere yardım amacıyla çeşitli bakanlık bütçelerine ayrılan ödenekler keyfi uygulamalara sebebiyet vermektedir (Ulusoy ve Topal, 1997: 205).

Türkiye’de belediyeler için bir tür koşulsuz transfer niteliği taşıyan genel bütçe gelirlerinin yerel yönetimlerin en önemli mali kaynaklarını oluşturmasıyla merkeze olan bağımlılık sadece mali olmaktan çıkmış ve yerel yönetimin kendi tasarrufunda almak istediği kararları da merkezi yönetim istekleri doğrultusunda karar almaya sevk etme durumuna getirmiştir.

Türkiye’de yerel yönetimlerin gelirlerinde, 1980’den sonra iyileştirme adı altında yapılanlar, merkezi yönetime olan bağımlılığı azaltmamıştır. Yerel mali reform, genel bütçeden daha fazla pay vermek olarak algılanmış, buna karşılık esas gerekli olan öz gelirlerin artırılması konusunda ciddi bir adım atılamamıştır (Sakinç, 1998: 229).

2.1.2. Kaynakların Rasyonel Kullanılmaması

Yerel yönetimlerin gelir kaynaklarının yetersizliği ve büyük ölçüde merkeze bağımlı oluşuyla birlikte, söz konusu kaynakların rasyonel kullanılmaması da önemli sorun teşkil etmektedir (Ulusoy ve Topal, 1997: 204).

Günümüzde daha çok sayıdaki insana, daha çok miktarda ve giderek çeşitlenen kentsel hizmetler sunmak zorunda kalan yerel yöneticilerden daha az kaynakla daha karmaşık ve maliyeti daha yüksek görevleri yerine getirmeleri istenmektedir. Bu bağlamda yerel kaynakların etkin ve verimli bir biçimde kullanılması konusunda yerel yöneticilere büyük sorumluluklar düşmektedir (Emrealp, 1993:2)

Bugünkü idare sistemimizde yerel topluluklar yerel kamu hizmetlerini tayin ve tespit etme, önceliklerini belirleme ve gerçekleştirme konusunda yetkilendirilmemiştir. Tüm yetkiler, başkente toplanmakta, yatırımlar en ince ayrıntılarına kadar merkezden planlanmaktadır. Bu durumun yarattığı savurganlık ve isabetsizlik korkunç boyuttadır (Yazıcıoğlu, 1992: 32-33).

Özellikle seçim arifelerinde mahalli yöneticilerin hiçbir plan ve programa bağlı olmadan sırf halkın gözünü boyamak için yaptığı yatırımlar kaynakların israfına neden olmaktadır. Böylelikle halkın seçeceği yeni idareciler iş başına geldiğinde aşırı borç yüklü bir mali tablo ile karşılaşmaktadırlar. Yapılan harcamalar mahalli ihtiyaçlar ve bunların önceliklerini gözeterek değil, gösterişe yönelik olarak yapılmaktadır. Türk belediyecilik sisteminin bir özelliği olarak belediye başkanlarının aşırı yetkilerle donatılmaları, başına buyruk hareket etmelerine imkân vermektedir. Dolayısıyla yapılacak harcamalar yerel halkın ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda değil de, belediye başkanlarının şahsi kararları yönünde gerçekleşmektedir (Ulusoy ve Topal, 1997: 207-208).

Yapılan araştırmalarda belediyelerin istenen oranda etkin ve verimli hizmet üretememesinin nedenleri şu başlıkta toplanmaktadır.

- Planlı programlı iş yapma ve birimler arasında eşgüdüm olmaması,
- Ekip çalışması ve etkili iletişim sağlama noksanlığı,
- Yetki ve görev tanıtım ve dağıtım noksanlığı,
- İnsan gücü planlaması ve yetişmiş eleman noksanlığı,
- Bütçe ve mali analiz teknikleri, maliyet muhasebesi ve stok denetim noksanlığı,
- Danışmanlardan etkili şekilde yararlanmama,
- Bilgisayar ve matematiksel kararlardan uzaklık,

- Kırtasiyeciliğin azaltılamaması,
- Proje yönetim teknikleri eksikliği,
- Hizmet içi eğitimin hayata geçirilememesi vb.dir.

Bu yetersizlikler giderildiğinde kaynaklar etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilir (Çelebi, 1994: 15).

Kaynakların etkin kullanımına ilişkin sorunlarından biri de belediyelerin bir istihdam alanı olarak görülmesidir. Bu doğrultuda belediyelerin ihtiyacın çok üstünde ve niteliksiz eleman istihdam etmeye yönelmeleri kaynaklarının büyük bir kısmını personel harcamalarına ayırmak zorunda kalmalarına yol açmaktadır.

Türkiye’ de belediyeler mali kaynaklarının ortalama % 70’ ini personel giderlerine ayırmaktadırlar. Ancak bu kadar önemli ölçüde kaynakların harcandığı insan gücünün, etkin ve verimli bir biçimde kullanıldığını söylemek zordur (Yıldırım, 1993:1).

2.2. Çözüm Önerileri

Başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimlerin en büyük sorunlarından birini teşkil eden kaynak sorununun çözümü, söz konusu yönetimlerin öz gelirlerinin artırılması gerekir. Zira merkeze bağımlı bir mali tablo ile yerel ihtiyaçlarını karşılamak, gelir harcama dengesi her geçen gün daha da kötüye giden genel bütçe çerçevesinde mümkün görünmemektedir. Bu amaca uygun olarak yerel yönetimlere,

- Merkezi yönetimce toplanan belirli vergilere kesir ekleme,
- Kendine ait vergi, harç vb. gelirlerin oran ve miktarını belirleme,

yetkisi tanımalıdır. Ayrıca yerel yönetimlerin kesir ekleyeceği ya da bizzat toplayacağı vergilerin kolay ve masrafsız olmasına dikkat edilmelidir (Ulusoy ve Topal, 1997: 207-208).

Ancak Ülkemizde, vergilerin çeşidi ve ağırlığı göz önüne alınarak, yeni tür vergi oluşturmaktan çok, merkezi yönetimin mevcut vergilerinden pay aktarılması ve mevcut belediyelerin topladıkları vergi ve harçlar konusunda kalıcı ve reel olarak değerini koruyabilen değişiklikler tercih edilmelidir. Bu amaçla her şeyden önce, belediye vergi ve harçlarının tamamının, maktu değil, nispi olarak belirlenmesi sağlanmalıdır. Özellikle emlak vergilerine ölçü alınan rakamların gerçek bedelleri yansıtmaktan çok uzak olması nedeniyle, gerekli etkinlik sağlanamamaktadır. Oysa ki, yerel ve ulusal kalkınmada emlak vergileri oldukça etkili olabilir (Dye, Richard F. ve Sundberg, Jeffrey O., 1998: 90).

Belediyelerin içinde bulunduğu mali sorunların çözümü ve kent insanının yerel kamusal ihtiyaçlarını karşılamak için gelir kaynaklarının geliştirilmesi ve etkinleştirilmesi konusunda çeşitli alternatifler geliştirerek, bir an evvel uygulamaya koymak kaçınılmaz hale gelmiştir. Kaynakların etkin kullanımı için belediyelerin uyguladıkları, ancak artırılması gereken bir diğer uygulama da özelleştirme olmalıdır. Araç kullanımından su sayaçlarını okumaya, asfaltlama çalışmalarından sokakların temizliğine kadar, birçok yerel kamu hizmetinin özelleştirilmesi belediyelere önemli kaynak sağlamaktadır. Örneğin ihtiyaç duyulan bir aracı, büyük miktarda maliyetlerle satın almaktansa, kiralama yoluyla, küçümsenmeyecek miktarlarda kaynak oluşumu sağlanabilir (Yüksel, 2004).

SONUÇ

Bu çalışma da yerel yönetimlerin gelir kaynakları incelenerek gelir yapısının özelliklerinden kaynaklanan mali sorunlara değinildikten sonra bazı çözüm önerileri ifade edilmiştir. Batılı tarzda yerel yönetim birimlerini Tanzimat’ tan sonra oluşturmaya başlayan Türkiye’ de, demokrasi bilincinin gelişmesine en üst düzeyde katkısı olabilecek yerel yönetimlerin, bu yapıyı geliştirmesi için öncelikle kendi harcamalarını karşılayabilecek bir mali yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bu doğrultuda merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki mali vesayetini asgari düzeye indirilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması hayati önem taşımaktadır.

Mali özerklikten yoksun yerel yönetim yapılarının tam anlamıyla kendi yetki alanlarında özgürce ve merkezdeki siyasi otoriteden bağımsız hareket etmesi imkânsız hale gelmektedir. Yerel yönetimin mantığı ile tamamen ters olan bu yapıda yapılması gerekenlerin en başında merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki vesayetini ortadan kaldırmak için ivedi ve etkin adımlar atılmalıdır.

Yerel yönetimlerin siyasi otoritenin baskısından kurtulmasının ilk ve öncelikli şartı yukarda da belirttiğimiz bağımsız bir mali yapıya kavuşmasından geçer. Bunu sağlamış bir yerel yönetim merkeze bağlı bir anlamda da popülist politikalarından arınıp ellerindeki kaynakları mali güçleri doğrultusunda kullanarak yerine getirilmesi gereken hizmetleri daha sağlıklı biçimde sunabilirler.

KAYNAKÇA

- Arıkboğa, Ü. (2004). Yönetimler Arası Mali İlişkiler, Yaylacık Matbaası. İstanbul.
- Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Yönlendirme Komitesi, (1995). Hizmette Yerellik (Subsidiarite) ilkesinin Tanımı ve Sınırları, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara
- Bozlağan, R. ve Demirkaya Y. (2008). Türkiye’ de Yerel Yönetimler, Nobel Yayını, İstanbul.
- Çelebi, I. (1994), Egevizyon, Esiad Yayını, İzmir.
- Dye, R. F. ve Sundberg, J. O. (1998). “A Model of Tax Increment Financing Adoption Incentives”, Growty&Chance, Vol. 29.
- Emrealp, S. (1993). Belediyelerde Proje Yönetimi, IULA EMME Yayını, İstanbul.
- Orhan, O. ve Bayrakçı, E.(2006). Yerel Yönetim Maliyesi Ders Notları. Konya.
- Güler, B. (1997). Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, Nisan, ss. 20-30.
- Güven A. ve Şimşek, G. (2018), Yerel Yönetimlerin Sosyo Ekonomik Gelişimi Ve Tanıtımı Açısından Film Platolarının Önemi: Midwood Örneği, Sayıştay Dergisi, S.108. ss.123-148.
- Keleş, R. (1981). XII. Iskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, A.Ü. Yayını, s. 15.
- Sakınç, S. (1998). "Vergilendirme Yetkisinin İdarelerarası Tahsisi ve Türkiye Uygulaması", XII. Türkiye Maliye Sempozyumu, Bodrum.
- T.C Resmi Gazete 2207 Sayılı, 7.11.1982.
- Tortop, N. (1996). Yerel Yönetimler Maliyesi, I. B., TODAİE Yayını, Yayın No: 263, Ankara.
- TÜSİAD, Yerel Yönetimler-Sorunlar ve Çözümler, TÜSİAD Raporu, İstanbul, 1992 s.30
- Ulusoy, A., Topal, A.,K. (1997). Yerel Yönetimlerin Mali Sorunları ve Çözüm Önerileri. T. İdare Dergisi, 69, 414,203-209.
- Yazıcıoğlu, R. (1992). Yönetim Sistemimizin Yeniden Düzenlenmesi, Erzincan, , s. 32-33
- Yıldırım, B. F.(1993). Belediyelerde İnsan Kaynağı Yönetimi, IULA EMME Yayını, İstanbul.
- Yüksel, F. (2004). “Türk Belediyeciliğinin Mali Sorunları ve Öneriler”, Mevzuat Dergisi, Yıl 7, Sayı 73.

Enderun Dergisi

Cilt:2 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 16/11/2017

Kabul Tarihi: 19/02/2018

İPEKYOLU GÜZERGÂHINDA HAZAR DENİZİ BÖLGESİNDEKİ DOĞALGAZA GENEL BAKIŞ VE TÜRKİYE'DE DOĞALGAZ REGÜLASYONLARI

Ömer Buğra SÜDÜPAK¹

ÖZ

Bu rapor, öncelikle Hazar Denizi'ndeki kıyı bölgelerinde (Rusya , Azerbaycan , Kazakistan , Türkmenistan ve İran) odaklanan Hazar Bölgesi'ndeki doğalgazı analiz etmektedir . Bu ülkelerin enerji rezerv, üretim, tüketim, ihracat ve ithalat oranları ve birbirleri ile olan ilişkileri ile ilgili analizler yapmakta ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti ile bu havza üzerinde bulunan İpekyolu Ekonomileri arasındaki boru hatları ile ülke içerisindeki regülasyon faaliyetlerine değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Doğalgaz, İpekyolu Enerji Ekonomileri, Doğalgaz Regülasyonları

NATURAL GAS OVERVIEW AND NATURAL GAS REGULATIONS IN TURKEY İPEKYOLU IN THE CASPIAN SEA REGION ROUTE

ABSTRACT

This report analyzes the natural gas in the Caspian region primarily focusing on the coastal regions of the Caspian Sea (Russia, Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan and Iran). These countries' energy reserves, production, consumption, export and import ratios and analysis related to relationships with each other and at the same time the pipeline between the Silk Road Economy located on the basin with the Republic of Turkey refers to the regulation of activities in the country with.

Keywords: Energy, Natural Gas, Silk Road Energy Economies, Natural Gas Regulations

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, mail: b.sudupak@gmail.com

GİRİŞ

Hazar Denizi bölgesi doğal gaz üretim merkezi olarak hızla büyümektedir. Alan, Hazar havzasındaki kara sahalarında önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir. Geleneksel olarak petrol üreten bir bölge olan Hazar Bölgesi'nin doğal gaz üreticisi olarak önemi hızla artmaktadır.

Kaynak: EİA, 2018, Hazar Denizi dünyanın en büyük iç su kütlesi.

Birleşmiş Milletler Global International Waters Assessment (GIWA) 'ya göre Hazar Denizi, dünyanın en büyük endohore (içsu) su kütlesi olup, dünyanın içsu sularının yüzde 40'ından fazlasını içermektedir. Rusya, Azerbaycan, İran, Kazakistan ve Türkmenistan olmak üzere beş kıyı ülkesi vardır. Nehirler de Gürcistan, Ermenistan ve Türkiye'ye üzerinden denizlere akıyor (EIA, 2013).

1.İPEKYOLU GÜZERGÂHINDA HAZAR DENİZİ BÖLGESİNDEKİ DOĞAL GAZA GENEL BAKIŞ

Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra petrol endüstrisinde yabancılara karıştı. Uluslararası petrol şirketleri (IOC), Royal Dutch Shell ve Nobel Brothers Petroleum Company'nin de aralarında bulunduğu Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin en eski kuruluşları ülkenin kalkınmasında destek rolü oynadılar. Azerbaycan, eski Sovyetler Birliği'nde çok sayıda üretim paylaşım anlaşması (PSA) imzaladı. Ülkenin ulusal petrol şirketi olan SOCAR, hemen hemen tüm ülkenin PSA'larında nominal ortak olarak görev yapmaktadır. Ülkenin petrol ve doğal gaz alanlarının çoğuna sahip olan şirket, hem finansal yatırımcılar için 'tek elden satış mağazası' hem de PSA müzakerelerinden ve uygulamasından sorumludur (EIA, 2013).

Kaynak: EIA, 2018

Kazakistan; Kazakistan Hazar bölgesi içinde en fazla mülkiyete sahip varlıklara sahiptir. Kazakistan devlet petrol şirketinin çoğunluk hisselerini satarak petrol sektöründe özelleştirme yaptı. Başlangıçta hükümet, Hazar havzalarında Sovyet üretiminden miras alınan petrol şirketlerini yabancı şirketler devralana kadar denetlemek için bir devlet holding şirketi olan KazMunaiGas'ı kurdu. Azerbaycan hükümeti SOCAR'ı güçlendirdiğinde, Kazakistan hükümeti varlıklarını yabancı şirketlere sattı (EIA, 2013).

Türkmenistan ve Özbekistan, 1992'de bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra, her iki ülke cumhurbaşkanı, petrol kaynaklarını geliştirme hakkının devlete ait olduğunu ve tamamen devlete ait petrol ve doğal gaz şirketleri kurulacağını ileri sürdü. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov sırasıyla doğalgaz ve petrol için Turkmengaz ve Türkmeneft'i kurarken, Özbekistan Devlet Başkanı Karimov iki kaynağı da yönetmek üzere Özbekneftegaz'ı kurdu (EIA, 2013).

İran, Sovyetler Birliği'nin parçası olmayan tek kıyı Hazar ülkesidir. Uluslararası yaptırımların uluslararası katılımı kısıtlı olmasına rağmen, ülke petrol ve doğalgaz sektörünü 1990'ların ortasında yabancı yatırıma açmaya başladı. İran cumhurbaşkanı, Temmuz 2001'de Yüksek Enerji Konseyi başkanlığını enerji sektörünü denetlemek üzere kurdu. Devlete ait İran Milli Petrol Şirketi (NIOC), Petrol Bakanlığı gözetiminde, üretim ve ihracat altyapısını kapsayan petrol projelerinde sorumludur. (EIA, 2013).

2. ENERJİ

2.1. Enerji Talebi

Enerji talebindeki değişimler genelde ülkelerin artan gelir ve artan nüfusun etkisiyle ülkelerin enerji ihtiyacının artması, ülkelerin enerji ihtiyacının büyük çoğunluğunun fosil yakıtlar yoluyla giderilmesi ve fosil yakıtların rezervlerinin durumlarına bağlı olarak değişir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve nüfus artışları enerji talebindeki artışların başlıca sebepleridir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın *Dünya Enerji Görünümü 2016* raporuna göre Hindistan'ın nüfusu ilerleyen dönemlerde Çin'in nüfusunu geride bırakacağı düşünülmektedir. Dünyanın en kalabalık ülkeleri olan Çin ve Hindistan enerji talebinde en çok paya sahip ülkelerdir ("BOTAŞ Enerji Raporu", 2016, s 11).

Tablo 1. Dünya Enerji Talebi (milyon ton petrol eşdeğeri)

	2014	Yeni Politikalar Senaryosu		Mevcut Politikalar Senaryosu		450 Senaryo	
		2025	2040	2025	2040	2025	2040
Kömür	3.926	3.955	4.140	4.361	5.327	3.175	2.000
Petrol	4.266	4.577	4.775	4.751	5.402	4.169	3.326
Doğal Gaz	2.893	3.390	4.313	3.508	4.718	3.292	3.301
Nükleer	662	888	1.181	865	1.032	960	1.590
Hidro	335	420	536	414	515	429	593
Biyoenerji *	1.421	1.633	1.883	1.619	1.834	1.733	2.310
Diğer Yenilenebilir	181	478	1.037	420	809	596	1.759
Toplam	13.684	15.340	17.866	15.937	19.636	14.355	14.878
TBET içindeki fosil yakıt payı (%)	81	78	74	79	79	74	58
CO ₂ Emisyonları (Gt)	32,2	33,6	36,3	36,0	43,7	28,9	18,4

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı, WEO 2016

Dünya Enerji Görünümü 2016 Raporu'nda dünyada enerji talebinin görünümü üç temel küresel senaryo üzerinden analiz edilmektedir. Bu senaryolardan en temeli olan Yeni Politikalar Senaryosu'nda, zaten yürürlükte olan politikalarla birlikte belirtilmiş olan amaçlarının sonuçları tam veya kısmen dikkate alınmaktadır. Diğer bir senaryo olan Mevcut Politikalar Senaryosu, 2016 yılının ortalarına kadar yürürlüğe giren uygulama tedbirleri tarafından desteklenenlerin haricinde herhangi bir yeni politika ya da tedbirin uygulanmadığı bir küresel enerji sistemine giden yolu göstermekte olup, bu senaryoda ilan edilen politika hedeflerine mutlaka gerçekleşecek gözüyle bakılmamaktadır. Son senaryo olarak ise, 450 (Karbonsuzlaştırma) Senaryosunda yenilenebilir kaynaklara yönelimdeki artış ile 2100 yılındaki ortalama küresel sıcaklık artışının endüstrileşme öncesi yıllardaki seviyenin 2 derece fazlasına sınırlandırılmasını sağlayacak önlemlerin geliştirileceği öngörülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre, dünyadaki birincil enerji talebi ve bu taleple ilişkili emisyonlar bahse konu üç senaryoda büyük ölçüde değişim göstermektedir. 2014 yılında 13.684 milyon ton petrol eşdeğeri (mtp) olarak gerçekleşen küresel birincil enerji talebinin; 2040 yılında Yeni Politikalar Senaryosuna göre 17.866 mtp, Mevcut Politikalar Senaryosuna göre 19.636 mtp, 450 Senaryosuna göre 14.878 mtp olması beklenmektedir. Birincil enerji talebi ile ilişkili olarak 2014-2040 yılları arasında toplam CO₂ emisyonları, Yeni Politikalar Senaryosunda % 13, Mevcut Politikalar Senaryosunda % 36 artarken, 450 Senaryosunda % 43 oranında düşüş göstermektedir. Yakıt türleri itibarıyla ise Tablo 1'de görüldüğü üzere, 2014 yılında dünya birincil enerji talebinin % 81'i petrol, doğal gaz ve kömürden karşılanmış olup, tüm senaryolara göre 2040 yılında baskın enerji kaynağı yine fosil yakıtların olacağı öngörülmektedir. ("BOTAŞ Enerji Raporu", 2016, s 11).

2.2. Enerji Rezervleri ve Enerji Üretimi

2.2.1. Enerji Kaynak Rezervleri

Birçok açıdan önemli bir yere sahip olan tüketim enerjilerinden doğalgaz kaynak rezervlerinin bölgesel dağılımını gösteren tablo 2. Aşağıda verilmiştir.

Dünyadaki doğalgaz kaynak rezervlerine bakıldığında 2016 yılında toplam 186,9 Trilyon m³ doğalgaz rezervlerinin %42,8'lik en yüksek payına sahip olan bölge Orta Doğu ve onu takip eden %30,4'lük paya sahip olan Avrupa ve Avrasya (Hazar Bölgesi) bölgeleri takip etmektedir. Dünyada en çok doğalgaz rezervine sahip olan ülke %18,2 ile İran ve onu takip eden %17,3 oranına sahip olan Rusya devletidir.

Tablo 2. 2015 Yılı İtibarıyla Dünya Üzerindeki Doğal Gaz Rezervlerinin Bölgesel Dağılımı

	Doğal Gaz Rezervleri	
	Trilyon m ³	Toplamdaki Payı (%)
Kuzey Amerika	12,8	6,8
ABD	10,4	5,6
Kanada	2,0	1,1
Meksika	0,4	0,2
Orta ve Güney Amerika	7,6	4,1
Venezuela	5,6	3,0
Diğer Ülkeler	2,0	1,1
Avrupa ve Avrasya	56,8	30,4
Rusya	32,3	17,3
Kazakistan	0,9	0,5
Türkmenistan	17,5	9,4
Diğer Ülkeler	6,1	3,2
Orta Doğu	80,0	42,8
Suudi Arabistan	8,3	4,5
İran	34,0	18,2
Irak	3,7	2,0
Kuveyt	1,8	1,0
Katar	24,5	13,1
Diğer Ülkeler	7,7	4,1
Afrika	14,1	7,5
Asya Pasifik	15,6	8,4
Çin	3,8	2,1
Hindistan	1,5	0,8
Diğer Ülkeler	10,3	5,5
Dünya	186,9	100,0

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2016

Hazar denizinin etrafında toplanmış ortak bir coğrafyayı paylaşan İpekyolu ekonomilerinde doğalgaza sahip ülkelere bakıldığında ise dünya rezervlerinin önemli bir kısmının *Modern İpekyolu* üzerindeki devletler tarafından karşılandığı görülmektedir.

Diğer fosil yakıtlarla karşılaştırıldığında doğalgaz, dünya enerji piyasasında ticari ve ekonomik değeri yüksek olduğu için Hazar Bölgesi İpekyolu Ekonomisi'nin geleceği açısından stratejik öneme sahiptir. Mustafa Yıldırım İpekyolu ekonomilerindeki enerjinin önemini üç maddeyle açıklamıştır: “(1) İpek yolu ekonomileri doğal gaz ve petrol açısından zengin rezervlere sahiptir. (2) Dünyada yeni sanayileşen iki dev ekonomi Çin ve Hindistan'ın dünyadaki enerji talebindeki artışı İpekyolu ekonomilerinin önemini artırmaktadır. (3) Avrupa Birliği'nin enerji talebi ve yeni gelişen Çin ve Hindistan'ın artan enerji talebi İpekyolu ekonomilerinin enerji temelli bir rekabet alanı haline gelmesine ve enerji ticaret ve lojistik faaliyetlerinin ticari fırsatlar sağlamasına neden olacaktır.” (Yıldırım Mustafa, 2013-1, s 110, Avrasya Etüdüleri).

Tablo 3: İpekyolu Ekonomilerinde Doğalgaza Sahip Ülkeler ve Görünür Rezervleri(2016)

Ülkeler	Trilyon Küp Metre	Toplamdaki Payı (%)	R/P Oranı
Azerbaycan	1,1	0,6	65,8
Kazakistan	1	0,5	48,3
Rusya	32,3	17,3	55,7
Türkmenistan	17,5	9,4	261,7
Özbekistan	1,1	0,6	17,3
İran	33,5	18	165,5
Irak	3,7	2	*
Çin	5,4	2,9	38,8
Hindistan	1,2	0,7	44,4
Toplam	96,8		52

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2017.

Hazar Bölgesi'ndeki İpekyolu Ekonomileri'nin enerjide en güçlü olduğu alan, doğalgazdır. Bu ekonomilerin doğalgazda sahip olduğu rezervlerinin dünyadaki payı %52'dir. Dünyada %17,3'lük pay ile Rusya, %18 ile İran ve %9,4'lük pay ile Türkmenistan görünür doğal gaz rezervleri yönünden en büyük kaynaklara sahip ülkelerdir.

2.2.2. Enerji Üretimi

Doğal gaz fosil yakıtlar içerisinde üretimi miktarı en hızlı artan yakıttır. 2010 yılındaki 3,3 trilyon m³ üretim seviyesinin 2035 yılında %51 artış göstererek 5,0 trilyon m³'e çıkacağı tahmin edilmektedir ("BOTAŞ Sektör Raporu", 2012, s 14).

Tablo 4. Dünya Doğal Gaz Üretimini Bölgesel Dağılımı (milyar m³)

	1990	2014	2020	2025	2030	2035	2040	2014-2040 Fark
OECD	882	1.270	1.409	1.434	1.485	1.558	1.618	348
Amerika	643	939	1.046	1.070	1.121	1.187	1.239	300
Avrupa	211	260	220	205	194	84	178	- 82
Asya Okyanusya	28	71	143	159	170	186	201	130
OECD-dışı	1.191	2.267	2.393	2.672	2.981	3.300	3.600	1.333
Doğu Avrupa /Avrasya	831	858	879	949	1.020	1.095	1.145	287
Asya	132	460	494	545	619	686	756	296
Orta Doğu	95	559	613	706	784	865	955	396
Afrika	73	214	230	282	341	395	447	233
Latin Amerika	60	176	178	190	218	258	297	121
Dünya Toplam	2.073	3.536	3.802	4.106	4.466	4.858	5.219	1.682

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı, WEO 2017

EIA'nın doğal gaz üretimine bakıldığında yine en fazla üretimin Rusya tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna karşın Irak, petrol ile kıyaslandığında doğalgaz üretimi oldukça düşük miktarlarda seyir etmiştir.

Tablo 5. Doğal Gaz Üretimi

	2012	2013	2014	2015
Natural Gas (Bcf)				
Production				
Gross Natural Gas				
Dry Natural Gas				
↔ Azerbaijan	568	590	618	636
↔ China	3,666	3,986	4,360	4,487
↔ Iran	5,640	5,696	6,162	6,526
↔ Iraq	23	42	32	35
↔ Kazakhstan	688	694	712	749
↔ Kyrgyzstan	0.2	1.1	1.2	1.1
↔ Russia	21,764	22,139	21,225	21,141
↔ Turkey	22	19	17	13
↔ Turkmenistan	2,316	2,543	2,684	2,956
↔ Uzbekistan	2,222	2,106	2,180	1,967

Kaynak: OECD, 2016 Verileri

İpekyolu enerji ekonomilerini ele aldığımızda, dünyadaki doğalgaz üretiminde yaklaşık 1115,9 milyar küp metrelik üretimle %31,6'lık paya sahiptirler. Tablodan görüldüğü gibi Rusya, İran ve Çin doğalgaz üretiminde ilk üçtedir. Çin doğalgaz üretiminde önemli bir yere sahip olsa da kendi iç pazarındaki enerji talebini bile karşılayamadığı için dünya pazarında önemli bir yere sahip değildir.

Tablo 6. İpekyolu Ekonomileri Doğal Gaz Üretimleri (2016)

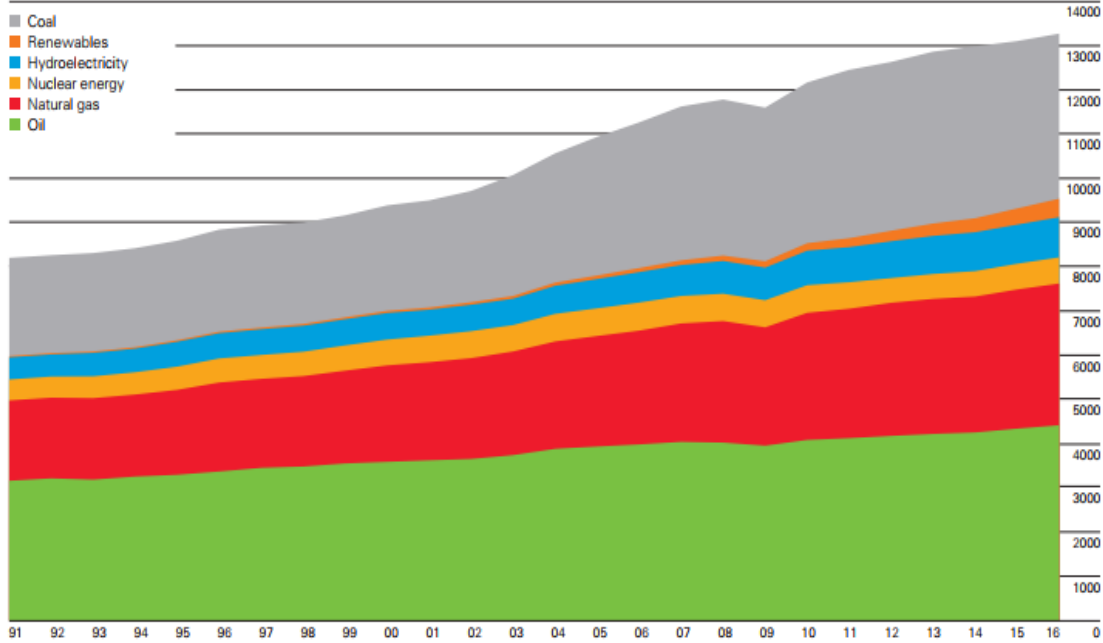
ÜLKELER	Doğal Gaz	
	Milyar Küp Metre	Toplamdaki Payı(%9)
Azerbaycan	17,5	0,5
Kazakistan	19,9	0,6
Rusya	579,4	16,3
Türkmenistan	66,8	1,9
Özbekistan	62,8	1,8
İran	202,4	5,7
İrak	1,1	0,1
Çin	138,4	3,9
Hindistan	27,6	0,8
Toplam	1115,9	31,6

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2017

İpekyolu ekonomilerinin zenginlik kaynağı günümüzde enerji olduğundan dolayı ihracatta da en önemli payı enerji almıştır. Özellikle Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya enerjiyi konu alan ihracat politikaları izlemektedir. Çin ve Hindistan da ise enerji daha çok iç talebi karşılamaktadır.

2.2.3. Enerji Tüketimi

Grafik 1. Dünya Doğal Gaz, Petrol ve Kömür Tüketim Miktarı

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2016

BP'nin 2016 raporuna göre; "Dünya birincil enerji tüketimi, 2016'da% 1.0 artarak 10 yıllık ortalama% 1.8 ve üçüncü yılda% 1 veya daha düşük bir seviyenin çok altında gerçekleşti. Bu durumda olduğu gibi Avrupa ve Avrasya hariç tüm bölgelerde 2015 yılındaki büyüme ortalamanın altında gerçekleşti. Petrol ve nükleer enerji haricindeki tüm yakıtlar ortalamanın altında bir oranda büyüdü. Petrol, enerji tüketimi için 77 milyon ton eşdeğer yağ (mtoe), doğal gaz (57 mtoe) ve yenilenebilir enerji (53 mtoe) izledi."

Tablo 7. 2006-2016 Yılları Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm³)

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Cezayir		Nijerya		Diğer*		Toplam	Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişim
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)		
2006	19.316	63,92	5.594	18,51	0	0	4.132	13,67	1.100	3,64	79	0,26	30.221	-
2007	22.762	63,51	6.054	16,89	1.258	3,51	4.205	11,73	1.396	3,89	167	0,47	35.842	18,60
2008	23.159	62,01	4.113	11,01	4.580	12,26	4.148	11,11	1.017	2,72	333	0,89	37.350	4,21
2009	19.473	54,31	5.252	14,65	4.960	13,83	4.487	12,51	903	2,52	781	2,18	35.856	-4,00
2010	17.576	46,21	7.765	20,41	4.521	11,89	3.906	10,27	1.189	3,13	3.079	8,09	38.036	6,08
2011	25.406	57,91	8.190	18,67	3.806	8,67	4.156	9,47	1.248	2,84	1.069	2,44	43.874	15,35
2012	26.491	57,69	8.215	17,89	3.354	7,3	4.076	8,88	1.322	2,88	2.464	5,37	45.922	4,67
2013	26.212	57,9	8.730	19,28	4.245	9,38	3.917	8,65	1.274	2,81	892	1,97	45.269	-1,42
2014	26.975	54,76	8.932	18,13	6.074	12,33	4.179	8,48	1.414	2,87	1.689	3,43	49.262	8,82
2015	26.783	55,31	7.826	16,16	6.169	12,74	3.916	8,09	1.240	2,56	2.493	5,15	48.427	-1,70
2016	24.540	52,94	7.705	16,62	6.480	13,98	4.284	9,24	1.220	2,63	2.124	4,58	46.352	-4,28

Kaynak: EPDK 2016 Doğalgaz Sektör Raporu

Tablo 7’de 2006-2016 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin doğalgaz üretimi yapan ülkelerle doğalgaz ithalatı verileri gösterilmiştir ve görüldüğü üzere; ülkemiz, doğal gazda önemli ölçüde ithalata bağımlı bir ülke konumundadır ve ithalatın büyük bir kısmını Rusya’dan karşılamaktadır.

2.2.4. Hazar Bölgesindeki Enerjinin İpekyolu Pazarındaki Yeri

Hazar Bölgesindeki İpekyolu ekonomilerinin en önemli fonksiyonlarından birisi de stratejik konumları gereği dünyadaki enerji akımlarının kaynağında yer almalarıdır. İpekyolu Enerji Hattı, enerji boru hatları ile küresel enerji ağının en önemli unsurudur. Enerji akımları kaynağı Orta Asya’dan başlayıp batıda Avrupa’ya ve doğuda Çin ve Hindistan’a kadar uzanan bir ağa sahiptir. (Yıldırım Mustafa, 2013-1, s 110, Avrasya Etüdüleri).

Birincil enerji kaynakları olan petrol ve doğalgaz yeni dünya ekonomisinde üretim ve tüketim açısından en önemli alan Hazar Bölgesi ve bu üretim dağıtım safhasında yer alan stratejik hat ise Modern İpekyolu’nun çevresi olarak kabul edilebilir.

1990–2012 yılları arasında Hazar iç gölü çevresindeki Avrasya bölgesinde çok sayıda boru hattı projesi uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır. Bunlar arasında gerçekleşmiş, planlanan ve başarısız olanları vardır. Özellikle Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ve Türkmenistan üzerinden Çin ve İran’a doğru akan boru hatları başarılı olabilmıştır. (Yıldırım Mustafa, 2013-1, s 115, Avrasya Etüdüleri).

3.DOĞUDAN BATIYA DOĞALGAZ BORU HATLARI

Sovyetler Birliği döneminde Hazar Bölgesi’nde üretilen doğalgaz Rusya kanadıyla dünya pazarına yayılmıştır. 1990’lı yıllarda Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını elde ettiğinde Rusya bu gücü kaybetmeye başlamıştır. Bağımsız politikalarla Türk devletlerinin arasındaki yüzyıllardır süregelen kültürel bağ ile birbine bağlı olan bu devletler ekonomik bağlarla daha da güçlü hale gelebilecek konumu elde etmiştir. Bu bağımsızlıkların ardından enerjinin dünya pazarına yayılması için alternatif yollar oluşturulmaya başlanmıştır. Enerjinin dünya pazarına açılması için oluşturulan bu alternatif yollar için kilit ülke Türkiyedir. Orta Asya ve Havza Bölgesi’nden gelen enerji boru hatları Türkiye üzerinden Avrupa pazarına yayılmaktadır. Bu doğalgaz boru hatları aşağıda belirtilmiştir.

Kaynak: Enerji Enstitüsü; 2018

3.1. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)

Türkiye'nin artan doğal gaz talebinin karşılanabilmesi amacıyla Azerbaycan Hükümeti ile görüşmeler yürütülmüş ve alt yapısı 26 Haziran 2012 tarihinde İstanbul'da imzalanan iki Türk Hükümeti Arasında Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Sistemine ilişkin Hükümetler Arası Anlaşma imzalanmış ve 26 Mayıs 2014 tarihinde düzenlenerek yıllık 6 milyar m³ doğal gazın ülkemize arz edilmesini ve yıllık 10 milyar m³ doğal gazın inşa edilecek yeni bir boru hattı ile ülkemiz üzerinden Avrupa'ya transit taşınması için imzalanmıştır. Bu anlaşmalar ile TANAP Projesinin hayata geçirilmesini sağlayacak hukuki altyapı tesis edilmiştir (TANAP, 2018)

TANAP Projesi ile yıllık yaklaşık 32 milyar metreküp doğal gaz geçişine imkan sağlayabilecek kapasiteye sahip hat, Gürcistan sınırimızdan başlayarak Yunanistan ve Bulgaristan sınırimıza kadar uzanacak yaklaşık 1850 km uzunluğunda bir boru hattı olarak planlanan TANAP Projesine ilişkin çalışmaların Türkiye kanadında BOTAŞ'ın %30 hisse ile ortak olduğu TANAP Doğal Gaz İletim A.Ş. tarafından sürdürülmektedir. (Enerji Enstitüsü, 2018) .

Enerji Enstitüsü'nün Raporu'na göre;

“Ülkemiz ile Azerbaycan arasında TANAP Projesi kapsamında bir paket halinde yürütülen görüşmeler sonucunda, 26 Mayıs 2014 tarihinde TANAP Projesine ilişkin şirketler arası ticari hususları düzenleyen anlaşmalar ve TPAO'nun Azerbaycan'daki Şahdeniz Sahasından ve Güney Kafkasya Boru Hattından ilave hisse almasına ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. Toplamda 7 anlaşmadan oluşan paket içerisinde yer alan Ev Sahibi Hükümet Anlaşması Değişiklikleri ile paketin çerçeve düzenlemelerini içeren “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin Mutabakat Zaptı'nın onaylanmaları 10 Eylül 2014 tarihli TBMM Genel Kurulunda görüşülerek uygun bulunmuş ve 6554 sayılı uygun bulma kanunu 18/09/2014 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Söz konusu Mutabakat Zaptına istinaden TPAO, Azerbaycan'ın en büyük doğal gaz sahası olan Şahdeniz Sahasındaki ve Güney Kafkasya Boru Hattındaki hissesini %9'dan %19'a çıkararak BP'den (%28,8) sonraki en büyük ortak olmuş ve BOTAŞ, %30 hisse ile TANAP Projesinin ikinci en büyük ortağı konumuna gelmiştir. 13 Mart 2015 tarihinde TANAP Ortaklık Anlaşması Ankara'da imzalanmıştır. TANAP Şirketi mevcut ortaklık payları SOCAR % 58, BOTAŞ % 30 ve BP % 12'dir.”

3.2. Türkiye-Bulgaristan Enterkonnektörü (ITB) Projesi

ITB Projesi, Türkiye ve Bulgaristan doğalgaz paylaşımının çift yönlü akışına imkân verecek şekilde bağlantısının sağlanması yoluyla bütünleşmeyi arttırmayı ve özellikle Bulgaristan için tedarik ve güzergâh çeşitliliği oluşturmayı hedefleyen bir projedir. Proje, AB'nin 994/2010 sayılı Direktifi kapsamında üye ülkelere getirilen regülasyon yükümlülükleri açısından özellikle Bulgaristan için büyük önem arz etmektedir (Enerji Enstitüsü, 2018) . Proje Bulgaristan'ın ITB üzerinden doğalgaz taşıma garantisi vermemesi hasebiyle proje gerçekleştirilememiştir.

3.3. Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı (ITG)

Türkiye Cumhuriyeti'nden Yunanistan Cumhuriyeti'ne doğal gaz arzına ilişkin 23 Şubat 2003 tarihinde imzalanan hükümetler arası anlaşma Avrupa Birliği INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) Programı ile geliştirilen Güney Avrupa Gaz Ringi'nin ilk aşaması olarak Türkiye ve Yunanistan doğalgaz şebekelerinin enterkoneksiyonu içermektedir. ITG, 18 Kasım 2007 tarihinde gerçekleştirilen açılış töreni ile birlikte Türkiye'den Yunanistan'a gaz arzına başlamıştır (Enerji Enstitüsü, 2018).

3.4. Rusya-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (Türk Akımı)

1 Aralık 2014'te Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi bir ziyarette, Güney Akım Boru Hattı Projesi'nin iptal edildiği bildirdi ve bunun yerine Karadeniz içerisinden geçerek Türkiye-Yunanistan sınırına kadar uzanacak bir doğal gaz boru hattı projesinin geliştirileceğini açıklamıştı. Yapım çalışmaları devam eden Proje kapsamında deniz altı

boru yoluyla ulaştırılmak istenen yıllık maksimum 63 bcm doğal gaz taşıyacak 4 adet boru hattının inşası planlanmaktadır. 31,5 milyar m³ kapasiteye sahip boruların her birisi 15.75 bcm kapasiteye sahip olacak dört boru hattından bir tanesinin yalnızca Türkiye'ye, diğer üç tanesinin ise Avrupa'ya doğalgaz arz etmek üzere kullanılması öngörülmektedir. Aralık 2019 tarihinde bitmesi planlanan ve 546 Milyon Dolar gelir elde etmeyi hedeflediğimiz proje kapsamında ilk aşamada Türkiye'ye doğalgaz arzı sağlayacak 15.75 bcm kapasiteli ilk hattın, devamında ise AB üye ülkelerinin gaz alım taahhüdünde bulunması durumuna bağlı olarak diğer boru hatlarının inşası planlanmaktadır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018).

3.5. Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Bati Hattı)

18 Eylül 1984 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti ve Eski Sovyetler Birliği hükümetleri arasında doğal gaz sevkiyatı konusunda Hükümetler arası Anlaşma imzalanmıştır. Ülkemize Bulgaristan sınırında Malkoçlar'dan giren, Hamitabat, Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir güzergâhını takip ederek Ankara'ya ulaşan hat 845 km uzunluğundadır. 1987 yılından itibaren, tedricen artan miktarlarda doğal gaz alımına başlanmış olup, 1993 yılında maksimum miktar olan 6 milyar m³/yıla ulaşılmıştır. Sonradan yapılan geliştirmeler ile hattın kapasitesi 14 Milyar m³/yıla yükseltilmiştir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018).

3.6. İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

Bu proje ile başta İran olmak üzere Orta Asya'daki kaynaklardan alınacak doğal gazın boru hattı ile Türkiye'ye taşınması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, 8 Ağustos 1996 tarihinde İran Ulusal Gaz Şirketi (NIGC) ile BOTAŞ arasında plato dönemde 9,6 milyar m³ doğal gaz ithalatına ilişkin Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır. Yaklaşık 1491 km uzunluğundaki Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı Doğubayazıt'tan başlayıp, Ankara'ya ulaşmaktadır (Enerji Enstitüsü, 2018). Haziran 2001 sonu itibarıyla tüm boru hattı sistemi gaz alabilir duruma gelmiş olan boru hattı İran'daki Ölçüm İstasyonu'nun tamamlanmasıyla 10 Aralık 2001 tarihinde İran'dan gaz ithalatı başlamıştır.

3.7. Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Mavi Akım)

15 Aralık 1997 tarihinde BOTAŞ ve Gazexport arasında imzalanan plato dönemde yıllık 16 milyar m³ doğal gaz ithalatına ilişkin Doğal Gaz Alım- Satım Anlaşması kapsamında, doğal gaz Rusya Federasyonu'ndan Karadeniz geçişli bir hat ile Türkiye'ye ulaşmaktadır. Hat herhangi bir geçiş ülkesi olmadan doğrudan doğruya Türkiye ile Rusya arasındaki doğalgaz alışverişini amaçlamıştır. Rusya'dan Türkiye'ye doğal gaz alışverişi için kurulan Mavi Akım Projesinin oluşturulmasındaki amaçlardan birisi de Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı konusunda Rusya'nın itirazlarını hafifletmeye yönelik bir adımdır. Enerji Enstitüsü'nün raporuna göre Mavi Akım Boru Hattı; "*Rusya topraklarında, İzobilnoye-Djubga arasında 56" çapında 308 km ve 48" çapında 62 km olmak üzere toplam 370 km uzunluğundaki Boru Hattı Sistemi, Karadeniz geçişinde, Djubga-Samsun arasında her biri yaklaşık 390 km uzunluğunda 24" çapında paralel 2 hat, Türkiye topraklarında Samsun-Ankara arasında 48" çapında ve 501 km uzunluğundaki Boru Hattı Sistemi olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Hat, 20 Şubat 2003 tarihinde işletmeye alınmış, 17 Kasım 2005 tarihinde resmi açılış töreni yapılmıştır.*" (Enerji Enstitüsü, 2018).

3.8. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE)

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı, Azerbaycan'ın Hazar Denizi sahasında üretilen gazı bu hat üzerinden Türkiye'ye taşıyan, 690 km uzunluğundaki ve 20 Milyar m³ kapasiteli bir hattır. Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Projesi, Bakü'den başlayıp, Ceyhan'da son bulmaktadır. Bu boru hattı projesi başta Azerbaycan petrolü olmak üzere hazar havzasında yer alan İpekyolu Ekonomileri'nde üretilecek petrolerin Ceyhan'a taşınması ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir (Enerji ve Ahmedov, 2008).

Azerbaycan'dan gaz teminine ilişkin yapılan müzakereler sonucunda 12 Mart 2001 tarihinde, Azerbaycanda üretilen doğal gazın Türkiye pazarına ulaştırılmasıyla ilgili Türkiye ile Azerbaycan arasında bir Hükümetlerarası Anlaşma imzalanmıştır. BOTAŞ ile Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR arasında imzalanan bu anlaşma ile 6,6 milyar m³ doğalgazın ithalatına karar verilmiştir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018). Boru hattı, 2007 yılının Temmuz ayının ortasından beri faaliyettedir.

Bu hat açık denizlere erişimi kolaylaştırmıştır, Orta Asya'nın Petrol üreten ülkeleri için bu hat Rusya topraklarından geçmekle Karadeniz'e çıkan petrol boru hatlarına alternatif bir güzergâh yaratmıştır. BTC'nin önemi hem bölgenin petrol üreticisi devletleri, hem de Avrupa'nın petrol tüketicisi ülkeleri için her geçen yıl artmaktadır. Şu an Kazakistan petrolünün bir kısmının bu boru hattı vasıtasıyla nakli üzere iki taraf, Azerbaycan ve Kazakistan hükümetleri arasında yürütülen görüşmeler daha da sıklaşmıştır (Ener ve Ahmedov, 2008). Bu sayede İpekyolu'nda hayal edilen enerji hattının temelleri kuvvetlendirilmiş ve bu ülkeler arasındaki ekonomik işbirliği daha da yeşermeye başlamıştır.

4. TÜRKİYE'DE DOĞALGAZ REGÜLASYONLARI

4.1. Doğalgazın Teknik Özellikleri

Doğalgaz regülasyonlarına değinmeden önce doğalgaz üretim, tüketim ve dağıtımında neden regülasyon faaliyetlerine ihtiyaç duyulduğuna teknik açıdan bir göz atmamızda yarar vardır. Doğalgaz, -164° derecenin altında soğutulduğu zaman sıvılaşmakta ve hacmi neredeyse 600 kat küçülmektedir. Sıvı hale getirilen doğalgaz özel tanklarda depolanabilir ve taşınabilir. Gaz halinde basınçlı çelik depolarda veya yeraltındaki tabii boşluklar ve süngerimsi tabakalarda basınç altında da depolanabilir. (Özcan Çiğdem, 2006: 10)

Doğalgaz, diğer enerji kaynakları ile ikame edilebilir bir özellik taşımaktadır. Ancak çevresel faktörler, ikame edilebilir diğer enerji kaynaklarının dünyanın doğalgaz rezervlerine oranla sınırlılığı ve üretim maliyetlerinin yüksek oluşu, kullanım ve atıklarındaki zorluklar gibi etkenler göz önüne alındığında, son yılların alternatifsiz enerji kaynağı olma yolundadır. Tüketiciler tarafından ısınma, pişirme gibi ihtiyaçları karşılamak amacıyla temel tüketim malı haline gelen doğalgaz bu alanların yanı sıra sınıai alanında mal ve hizmet üretimlerinde girdi olarak önemli bir enerji kaynağı olarak kullanılmaktadır. Tüm bu özelliklerinden dolayı fiyatlandırması da doğal olarak önem arz edecektir. (Özcan Çiğdem, 2006: 11)

Genel olarak enerji, üretme, dağıtma ve sunma anlamında maliyet gerektiren bir mal olma niteliğine sahip olduğundan dolayı ekonomik değeri olan mal niteliğini taşımaktadır. Ayrıca doğalgaz diğer enerji kaynaklarına göre üretim maliyeti daha yüksek bir enerji kaynağıdır. Bunun sebebi de üretiminin zaman almasından ve kısa dönemli politikalara cevap vermesinin zor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeptendir ki doğalgaz ekonomisine devletin regülasyonlar yoluyla müdahalesi kaçınılmazdır.

4.2. Regülasyon Nedir?

Genel olarak regülasyon düzenleme olarak değerlendirilir tabii ki burada bahsettiğimiz düzenleme ekonomiye olan müdahaleleri kapsar ve tanım olarak da piyasanın mevcut hükümet kanalıyla devletin ekonomiye müdahalesi olarak değerlendirilir. İktisadi regülasyonlar da fiyat, ücret, piyasaya giriş ve çıkış, teşvik, rekabet gibi alanlarda yapılan düzenlemeler ise iktisadi regülasyon olarak ifade edilmektedir (Akbaş Akdoğan, Dilek, 2011: 43). Daha resmi bir açıklama ile regülasyon, "yaptırım tehdidi ile dayatılan bireyler ya da kuruluşlar tarafından uygulanabilecek bir takdir kararı üzerinde devlet tarafından uygulanan bir sınırlama" olarak tanımlanmıştır (Viscusi, Harrington and Vernon, 2005: 357).

Regülasyon piyasa başarısızlıklarına çözüm olarak ileri sürülür ve bu başarısızlıklar en iyi çözüm olduğunun kabul edilebilmesi için faydalarının, maliyetlerinden daha fazla olması gerekmektedir. Regülasyonlar, sadece iktisadi değil aynı zamanda hukuki ve kamu yönetimi ile

yakından ilgilenmektedir. Düzenleyici politikaların altında yatan temel amaçları Çetin şu şekilde sıralamıştır;

1. Sosyal ve iktisadi politikaları, etkin bir şekilde yönlendirerek ve dengeleyerek sosyal refaha katkı sağlamak,
2. Piyasaya girişi, yeni keşifleri, rekabeti ve rekabetçiliği teşvik ederek iktisadi gelişmeyi ve tüketici refahını arttırmak,
3. Düzenleyici sürecin maliyetlerini, özellikle küçük ve orta ölçekli girişimlerdeki belirsiz maliyetleri azaltarak üretimde etkinliği arttıracak şekilde kontrol etmek,
4. Kamu sektöründe etkinliği, sorumluluğu ve verimliliği, kamu yönetimi reformları yoluyla geliştirmek,
5. Yasaların makul ve etkin bir biçimde uygulanmasını sağlamak,
6. Yasaların uygulanmasını ve demokrasiyi, regülatörlerin aşırı keyfi yetkilerini engelleyerek geliştirmek (Çetin, 2009)

Enerji günümüz dünyasının vazgeçilmez bir tüketim malı olarak değerlendirilir. Günlük temel ihtiyaçlarımızın birçoğunu enerji ile karşılamaktayız. Evimizi ısıtmak için doğalgaz enerjisini, aydınlanmak için elektrik enerjisini kullanırız. Taşımacılık sektöründe de petrolü enerji olarak kullanırız. Bu sebeple enerji hayatımızın evrensel temel tüketim malı haline gelmiştir. Enerji piyasasını göz önünde bulundurarak, kapsamı gereği uluslararası olduğunu kabul etmek önemlidir. Kömür ve petrol taşınması nispeten ucuz olduğu için, bu enerji kaynaklarının önemli uluslararası akışları vardır. Gazın taşınması daha pahalı olduğu için, ülkeler arasında önemli ölçüde daha az doğal gaz akışı vardır. Enerji piyasasının uluslararası niteliği hükümet politikaları için bir rol oynar ve bu nedenle üreticiler ve tüketiciler, enerji için dünya pazarında yer alır (Viscusi, Harrington and Vernon, 2005: 641).

4.3. Türkiye’de Doğalgaz Regülasyon Faaliyetleri

Türkiye’de doğalgaz alanında regülasyon faaliyetleri için Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu 2001 yılında, 4628 sayılı Yasa ile Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu olarak kurulmuş ve kısa bir süre sonra 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu adını almıştır. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu 19.11.2001 tarihinde görevine başlamıştır.

Ülkemizde doğalgaz, 2001 yılında çıkarılan Doğal Gaz Piyasası Kanunu madde 1 ve madde 2’de amaç ve kapsamda : “Bu Kanunun amacı; doğal gazın kaliteli, sürekli, ucuz, rekabete dayalı esaslar çerçevesinde çevreye zarar vermeyecek şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, doğal gaz piyasasının serbestleştirilerek mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir doğal gaz piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanmasıdır. Bu Kanun; doğal gazın ithali, iletimi, dağıtım, depolanması, pazarlanması, ticareti ve ihracatı ile bu faaliyetlere ilişkin tüm gerçek ve tüzel kişilerin hak ve yükümlülüklerini kapsar.” açıklaması ile doğalgaz ihtiyacını karşılamak kamusal bir hizmet haline gelmiştir. Bu kanunla üretim, ithalat, dağıtım, depolama gibi alanlarda düzenlemeler yapılmıştır. Tüketicilerin haklarının savunulması adına ithalatçı firmalar ile tüketiciler arasında taahhüt sözleşmeleri imzalanabileceği hükmü getirilmiştir. Ayrıca rekabetin korunmasına yönelik tüketicinin yanı sıra üreticinin de haklarına düzenlemeler getirilmiştir.

Başlangıç olarak regülasyon faaliyetleri bize doğalgaz piyasasında bir liberalleşme olduğunu göstermektedir. Bu sayede devlet doğalgazı tekelden çıkarıp rekabete sunarak maksimum verim alma çabasıdadır. Çünkü doğalgaz sadece üretim maliyetlerinden oluşmamaktadır. Aynı zamanda dağıtım ve bu dağıtım kanallarının güvenliği de maliyet oluşturmaktadır. Bu durumda rekabete açılan doğalgaz farklı üretim ve dağıtım kanalları ile farklı bir mal haline gelerek tüketiciye yansımaktadır. Devlet bu liberalleşmeyi kontrol altına almak için Doğalgaz Piyasası Kanunu yoluyla doğalgaz piyasa faaliyetleri yapabilmek için bazı lisansları almaları şart koşulmuştur. Kanundan sonra rekabet ortamı gelişmiş ve “kaliteli, arz güvenliğine dayalı, çevreye duyarlı ve tüketicinin ekonomik avantajını gözetilen bir rekabet ortamı” yaratılması hedeflenmiştir.

Türkiye’de doğalgaz iletimi yapabilmek için ayrı ayrı iletim lisansı alma zorunluluğu vardır. Aynı zamanda doğalgazın iletiminin maliyetli olması nedeniyle Türkiye’de iletimi gerçekleştiren

kurum sadece BOTAŞ'tır. Yine aynı şekilde Türkiye'de doğalgaz ithalatında püyük paya sahip olan BOTAŞ ve özel sektör firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. (Öztürk, 2017: 15)

Kanunda yapılan bir değişiklik ile "(Değişik: 4/6/2016-6719/9 md.) Her sene ithal edilecek doğal gazın Kurul tarafından belirlenen oranı kadar bir miktarı beş yıl içerisinde ulusal topraklarda yer altı depolama imkânına sahip olunması hususunda depolama faaliyeti yapacak tüzel kişilerden Kurumca belirlenen taahhüt ve garantilerin alınması ve ulusal iletim sisteminin gelişmesine ve güvenliğine katkıda bulunabilme yeterliliğine sahip olması, bu amaçla sistemin gelişmesini gerçekleştirecek tüzel kişilerin yatırımlarına ekonomik destek sağlayabilmesi." İthalat yoluyla ülkemiz üzerinden pazara sunulan doğalgaz üzerinde yaptırım gücümüzü arttırarak depolama fırsatını sunmuştur (Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 2018).

SONUÇ

Hazar havzasında İpekyolu Ekonomileri'nin rezerv olarak zengin olduğu doğalgaz ticaretine, üretim, tüketim, ihracat ve ithalatına değinen bu raporda açıkça görülmektedir ki Türk Devletleri topraklarında yatan bu hazineyle el ele verip refahını yükseltip muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmesinde bir araç olarak kullanılabilir. Farklı enerji yollarıyla ikame oluşturulup Türkiye ekonomisi lehine katkıda bulunmakta Yeni İpekyolu Enerji Hattı önderlik sağlayacağı aşikârdır. Liberal ekonomi düzeninde böylesine büyük ve hayati önem taşıyan bir enerji kaynağı elbette ki devlet müdahalesine maruz kalacaktır.

Doğalgaz, üretimi bakımından her ülkede bulunmadığı için diğer enerji kaynaklarından ayrılmaktadır. Daha ucuz ve çevreye duyarlı olması lehine bir özellik olup doğalgazın önemini arttırmaktadır. Ticari anlaşmaların yanı sıra siyasi ilişkilerden de kolayca etkilenebilen bir yapıya sahip olması bu duruma bağlıdır.

Rekabet arttırıcı önlemlerle artan ithalatçı ve dağıtıcı kurumların faydası devlet tekelinde yapılan ithalat, dağıtım ve depolama işlemlerinin faydasından daha az ise devletin izlediği liberalleşme ya da başka deyişle özelleştirme politikası anlamsız hale gelmektedir. Temennimiz politik baskıların idarelerin kararlarını olumsuz yönde etkilememesidir. Unutulmamalıdır ki regülasyon faaliyetleri de belirli bir maliyete sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akbaş Akdoğan, Dilek, (2011) Türkiye’de Devletin Doğal Tekeller Alanındaki Belirleyici Rolü, Edirne, BOTAŞ Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, (2012) “BOTAŞ Sektör Raporu”
- Çetin, Tamer (2009) , Regülasyonun Etkinlik Analizi ve Regülasyon Türleri
- Doç.Dr. Meliha Ener Yük. Lis. Öğr. Orhan Ahmedov, (2008) Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri Ve Avrupa Birliği Açısından Önemi, 2. Ulusal İktisat Kongresi, DEÜ İktisat Bölümü, İzmir – Türkiye
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (2018), <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>
- Enerji Enstitüsü, (2018), <http://enerjienstitusu.com/turkiye-dogalgaz-boru-hatlari/#>
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, (2018), <http://www.epdk.org.tr>
- Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, (2018), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4646.pdf>
- OECD, (2018), <http://www.oecd.org/>
- Özcan Çiğdem, (2006) Doğalgaz Piyasasının Düzenlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı (Ekonomi Hukuku)
- Öztürk, Ayşe Betül, (2017), Doğalgaz Sektörü, İş Bankası Yayınları
- Yıldırım Mustafa, (2013-1), Avrasya Etüdüleri
- U.S. Energy Information Administration, EIA, Caspian Sea Region, Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea region, Last Updated: August 26, 2013
- W. Kip Viscusi, Joseph E. Harrington, Jr. and John M. Vernon, (2005) Economics Of Regulation Antitrust, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England
- Tanap, (2018), http://www.tanap.com/content/file/tanapnedir_for_web_TR.pdf

Enderun Dergisi

Cilt:2 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 02/11/2017

Kabul Tarihi: 27/02/2018

HARF İNKİLÂBİ HAKKINDA GÖRÜŞLER VE UYGULAMAYA GEÇİRİLMESİ

Yasin ELÇARPAR¹

ÖZ

Bağımsızlık Mücadelesinden sonra toparlanma ve yeniden yapılanma sürecine giren Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, on beş yıl gibi kısa bir sürede hatırı sayılır bir yol kat etmiş ve Doğu'dan ziyade Batı'ya yönelmiştir. Hemen her şeyi Batı'yla yoğurarak ve milliyetçilik akımıyla da sentezleyerek yeniden düzene sokan Mustafa Kemal ve arkadaşları, bu süreçte halkın bir kesiminin desteğini alırken bir kesiminin de olumsuz tepkisine sebep olmuşlardır.

Harf İnkılâbı, asırlardır kullanılan Arapça kökenli harflerin bırakılıp, Batı'dan Latin harfleri alınarak yeni bir alfabe oluşturulmasıdır. Arapça kökenli harfler İslamiyet'te Kur'an dili olduğu için önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda milyonlarca Müslümanın da ortak noktasıdır. Hal böyleyken toplumun İslamcı tabakası Harf İnkılâbını kuvvetle eleştirmiş ve bürokraside de kendilerine önemli destek çıkanlar olmuştur.

Mustafa Kemal ve arkadaşları kesin bir tavırla inkılabın yapılması için çalışmalarına başlamış ve geçiş sürecini üç ay gibi kısa bir süreye indirgeyerek tutumlarından taviz vermemişlerdir. Sergiledikleri kararlılık sayesinde ve azimle çalışmalarından dolayı amaçlarına ulaşmış ve Harf İnkılâbını gerçekleştirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Harf İnkılâbı, Latin Alfabesi, Mustafa Kemal.

VISIONS AND IMPLEMENTATION ABOUT THE HARF REVOLUTION

ABSTRACT

Independence After the Battle recovery and enters the process of restructuring the Republic of Turkey, under the leadership of Mustafa Kemal Ataturk, ten significant progress in a short period of five years is deemed to have come a long way and is directed from the East rather than the West. Mustafa Kemal and his colleagues, who kneaded almost everything with the West and synthesized it with the nationalist trend, have also caused hatred of a part of the people while supporting a part of the people in this process.

The Letter of Revolution is the creation of a new alphabet by taking Latin letters from the West, leaving the letters of Arabic origin used for centuries. Arabic-based letters have an important place in Islam because it is the Qur'anic language. It is also the common point of millions of Muslims. In this case, the Islamist layer of the society strongly criticized the Letter of Revolution, and the bureaucracy has become an important supporter of them.

Mustafa Kemal and his colleagues started to work for a definite rebellion and did not compromise their attitudes by reducing the transition period to a short period of three months. Because of their determination and perseverance, they attained their goals and realized the Letter Revolution.

Keywords: Letter Revolution, Latin Alphabet, Mustafa Kemal.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, yselcarpar@gmail.com

GİRİŞ

Tanzimat döneminde başlayan dil ve alfabe tartışmaları II. Meşrutiyet döneminde de hararetli bir şekilde devam etmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'nde Türkçecilik eğiliminin güçlü olması kendisini ilköğretimde Türkçenin zorunlu dil olarak okutulması kararında göstermiştir (Akalm, 2002, 28).

II. Meşrutiyet döneminde Latin alfabesini savunanlar daha önceki döneme oranla daha etkili olmaya başlamıştır. Latin alfabesini savunanlar Türkçenin imlâsının harflerle ilgili olduğunu, alfabe değişmedikçe ıslah adı altında yapılacak düzeltme teşebbüslerinin sonuçsuz kalacağını, en etkili yolun Latin harflerini almak olduğunu belirtmişlerdir. İttihat Dergisi sahibi Dr. Abdullah Cevdet, gazeteci Hüseyin Cahit, Celal Nuri ve yazar Kılıçzade Hakkı gibi aydınlar Latin alfabesine dayanan yeni bir Türk alfabesi oluşturulması gerektiğini savunmuşlar ve bu yolda büyük çaba göstermişlerdir (Öztürk, 1998, 28). Harf inkılâbını hayata geçiren, Mustafa Kemal 1906 yılında henüz 25 yaşlarında iken ileride yazı devrimi yapılmasının zorunluluğundan bahsetmiştir. Mustafa Kemal, Bulgar Türkolog'u Manolof ile yaptığı görüşmede "Batı uygarlığına girmemize engel olan yazıyı atarak, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizle Batılılara uymalıyız" demiş ve "Emin olunuz ki, bunların hepsi bir gün olacaktır." (Korkmaz, 2004, 205) diyerek sözlerini tamamlamıştır.

Mustafa Kemal'in önderliğinde gerçekleştirilen Milli Mücadele yıllarında alfabe tartışmalarının durakladığı bir döneme girilmiştir. Ancak bu dönemde Mustafa Kemal'in Latin alfabesinin alınması yolunda önemli söylemleri olmuştur. Erzurum Kongresinden ölümüne kadar Mustafa Kemal'in yanında yer alan Mazhar Müfit Kansu ile Mustafa Kemal arasında 23 Temmuz 1919 gecesi geçen bir konuşma, Mustafa Kemal'in harf inkılâbı ile ilgili görüşlerinin çok daha önce şekillendiğini göstermektedir (Kansu, 1966, 129).

Büyük Taarruzun başarıyla sonuçlanmasından sonra yeni alfabe çalışmaları yeniden başlamış lakin Mustafa Kemal temkinli davranarak inkılâbı gerçekleştirileceği zamanı beklemiştir.

1. ALFABE ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Cumhuriyetin ilanından sonra dil konusunda tartışmalar daha çok imla ve alfabe üzerine yoğunlaşmıştır. Tartışmalar daha çok Arap harflerinin kullanımının devam etmesi gerektiğini düşünenler ve Latin harflerinin kabul edilmesini isteyenler arasında yaşanmıştır. Yeni harfler ile alfabeyi kendimiz oluşturalım ya da eski Türk alfabelerinden birini yeniden kullanalım teklifini getirenler de vardı ancak etkili bir tartışma ortamı oluşturamamışlardır. Osmanlı Devletinin son döneminde başlayan alfabe tartışmaları Harf İnkılâbının yapıldığı 1928 yılına kadar sürmüştür (Akalm, 2002, 29).

1.1. Arap Harflerinin Kullanımını Savunan Görüşler

Alfabe tartışmalarında, Arap alfabesini kullanmaya devam etmek isteyen cenah, konuyu din, millet, kültür ve siyaset açılarından değerlendirmişler, Latin harflerinin kabulünü destekleyenleri yıkıcı olmakla eleştirmişlerdir. Arap harflerinin Kur'an harfleri olduğunu, dilleri ayrı olan 350 milyon Müslüman'ın ve onlarca devletin ortak noktası olduğunu belirtmişlerdir. Arap alfabesi terk edilecek olursa doğunun ve batının kütüphanelerini dolduran binlerce kıymetli eserden yararlanma imkânının sona ereceğini, herkesin hece çocuğuna döneceğini, hayatın sıkıntıya gireceğini söylemişlerdir. Arap harflerinin dilimize uymadığı, gelişmemize engel olduğu görüşüne tepki göstermişler, bu iddialarla asırlık bir müessesenin yıkılmak istendiğini belirtmişlerdir (Ertem, 1991, 25).

Arap harfleriyle devam etmek isteyenler arasında Necip Asım, Kazım Karabekir, Mehmet Ali Tevfik, İbrahim Alaaddin (Gövsâ), Avram Galanti, Fuad Köprülü, Zeki Velidi (Togan), Ali Seydi, Halid Ziya (Uşaklıgil), Veled Çelebi, Ali Ekrem (Bolayır), Halil Nimetullah (Öztürk) ve Ayaz İshaki yer almıştır (Ertem, 1991, 251).

Alfabe tartışmalarının devam ettiği dönemde, Şubat 1923'te İzmir'de toplanan "Milli İktisat Kongresi"ne katılan işçi delegelerden İzmirli Nazmi ile iki arkadaşı "Latin Harflerinin Kabulü" konusunda kongreye bir önerge vermişlerdir. Kongre Başkanı Kazım Karabekir Paşa, bu önergeye tepki göstermiş ve genel toplantıda okutmamıştır (Merdivenci, 1980, 37). Kazım Karabekir'in bu tutumu alfabe tartışmalarını daha da alevlendirmiştir.

Cumhuriyet döneminde alfabe tartışmalarına katılan Veled Çelebi (İzbudak) de Hâkimiyyet-i Milliye’de “Yazı Meselesi” başlığı altında, 17 Mart 1924’te yayımladığı makalesinde, harf meselesi ile bilim adamlarından çok gazeteciler ve siyasetçilerin ilgilenmesini sakıncalı bulmuştur (Gülmez, 2006, 107).

Avram Galanti’de harf ve milliyet arasındaki ilişkiyi vurgulamak için Japonya örneğine değinmiştir. Galanti, Japonya Büyükelçiliğiyle irtibat kurarak, Hitoshi Ashida ile görüşmüş ve görüşmede Ashida, Japonya’da Prof. Tonokodate’nin Latin harflerinin kabulü için meclise verdiği tekliften bahsetmiştir. Teklif, Eğitim Bakanı tarafından “Yazı meselesi, lisan meselesidir. Lisan ise ecdadımızın mirasıdır. Bu miras milletin canıdır” denilerek reddedilmiştir (Galanti, 1996, 31-34).

Arap alfabesi taraftarı olan Ali Seydi de, hiçbir kavmin alfabesinin harf, sayı, ses ve şekil yönüyle bütünüyle milli olmadığını iddia etmiştir. Ali Seydi bu noktadan hareketle Latin harflerinin kabulü teklifini milli gurura aykırı bulmuştur.

Arap alfabesi taraftarları, alfabenin değişmemesi için farklı açılardan açıklamalar yaparak ve mevcut alfabe kullanımının önemini vurgulayarak haklı olduklarını tartışmalarda öne sürmüşlerdir.

1.2. Latin Alfabesine Geçilmesini Savunan Görüşler

Türkler konuştukları halde yazamadıkları Türkçe ile yazdıkları gibi okuyamadıkları Arap kökenli yazı dilini yüzlerce yıl kullanmışlardır. Arap kökenli yazı ile Türkçe yazı arasındaki, yapı, şekil, gramer ve fonetik açıdan görülen zıtlıklar, öğrenilmesinin uzun zaman alması, hareketli yazılmadığı için doğru okumanın zorluğu gibi durumlar; Arap alfabesinin ıslahı ve öğretim yöntemleri hakkındaki tartışmalar 19. Yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti’nde açıkça görülmeye başlamıştır (Bulaç, 1981, 46).

Arap alfabesini kullanan Osmanlılar, konuştukları dilin içerisine Arapça ve Farsça kelimeleri de katmışlar; daha da önemlisi bunların terimlerini, deyimlerini de almışlardır. Türk halkının bilmediği bu kelimeleri, terkipleri, terim ve deyimleri öğrenmek de kolay olmamıştır (Gökalp, 1952, 99-101). Bu nedenle; halkın okuma yazma öğrenmekteki sıkıntısı, hem Arap yazısı ile Türkçeyi okuyup yazmanın yetersizliğinden ve zorluğundan, hem de Farsça kelimeler, terkipler, deyimler ve terimler dolayı olmuştur.

Latin alfabesine geçmeyi savunanlar, hali hazırdaki okuma ve yazma karmaşasının giderilmesini, okuma yazma oranının artmasını ve batıya olan yönelişin hızlandığını dile getirerek aynı zamanda baskı ve haberleşmenin de kolaylaşacağı görüşündedirler.

Cumhuriyet döneminde Latin harflerini savunanlar arasında Hüseyin Cahit (Yalçın), Falih Rıfkı (Atay), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Mahmut Esat (Bozkurt), Ahmet Cevat (Emre), Kılıçzade Hakkı, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Celal Nuri (İleri), Şükrü (Saraçoğlu) ve Hüseyin Suphi (Tanrıöver) bulunmaktadır.

2. HARF İNKİLÂBİ

Alfabe tartışmalarının gazete sütunlarından meclise taşındığı Cumhuriyet Dönemi’nde tepkisinin ne olacağı merakla beklenen Mustafa Kemal, koşulların olgunlaşmasını beklemiştir (Sadoğlu, 2003, 224). Alfabe değişikliğinin köklü bir gelenek ve yerleşmiş alışkanlıklarla çatışan, dolayısıyla doğurabileceği tepkiler nedeniyle ihtiyatlı olmayı gerektiren bir inkılâp olduğu düşünülecek olursa Mustafa Kemal’in zamanlamasının manidar olduğu gözlemlenebilir. Hilafet kaldırılmış, Şeyh Sait isyanı bastırılmış, kıyafet inkılâbı yapılmış, tekke ve zaviyeler kapatılmış, medeni kanun kabul edilmişti. Yeni Türk Devleti laik, milli ve çağdaş bir yönde önemli adımlar atarak ilerliyordu. Meclisteki tartışmalar; siyasi, kültürel ve toplumsal alanda yapılan inkılâplar gibi Latin alfabesine geçişin ilk aşamasını oluşturmuştur. Nihayet 20 Mayıs 1928’de mecliste uluslararası sayıların kabulünün görüşüldüğü ortamda Milli Eğitim Bakanlığında kurulan geçici bir komisyon, yeni alfabe konusunu ele almış ve yeni bir alfabe hazırlama çalışmalarına başlamıştır (Maarif Vekâlet Mecmuası, 1929, 20).

2.1. Dil Encümeninin Çalışmaları

Alfabe değişikliği ile ilgili olarak yaşanan olumlu gelişmeler üzerine 23 Mayıs 1928 tarihindeki Bakanlar Kurulu toplantısında Latin Harflerinin dilimize uygunluğunu araştırmak üzere

resmi adı “Dil Heyeti” olan ancak basında “ Dil Encümeni” olarak yer alan bir heyet kurulmuştur (Özgürel, 1989, 67). Dil Encümeni, 26 Haziran 1928’de Mustafa Kemal başkanlığında ilk toplantısını gerçekleştirmiştir (Özer, 1992, 20). Dil Encümeni, Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan, Macar gibi yaklaşık yirmi ulusun alfabetini karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Dil Encümeni 14 kişilik ekibiyle Ankara’daki çalışmalarını sürdürürken Mustafa Kemal Atatürk’te İstanbul’da Dolmabahçe Sarayı’nda alfabe üzerindeki çalışmalarına devam etmiştir. 10 Temmuz’da Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey İstanbul’a gelerek Atatürk’ün çalışmalarına katılmıştır (Ünat, 1953, 371). Daha sonra Dil Encümeni de İstanbul’a gelerek çalışmalarına burada devam etmiştir.

Dil Encümeni, İstanbul’da Dolmabahçe Sarayı’nda yapılan çalışmalar sonucunda iki rapor hazırlamıştır. Bunlardan birincisi İbrahim Grandi’nin yazdığı Alfabe Raporu diğeri de Ahmet Cevat (Emre)’nin yazdığı Gramer raporudur. Alfabe Raporu’nda tespit edilen yeni alfabenin özellikleri, dilimizin bünyesine uygunluk, ses öğeleri arasında karışıklığa yer bırakmama, diğer seslerle olan benzerliği koruma; ulusal olma, okuma ve yazma konusunda sade, açık ve kolay olma; klişe halinde olmama; yazımda benzeşime yer vermeme, güzel olma gibi özelliklerdir (Öztürk, Harf Devrimi ve Sonuçları, 1998, 15).

Dil Encümeni üyeleri yalnız heyet çalışmalarına katılmakla kalmamışlar aynı zamanda gazetelerde makaleler ve fıkralar ele alarak Latin alfabesi konusunda halkı bilgilendirmeye çalışmışlardır.

Alfabenin uygulamaya geçiş zamanı, süresi ile ilgili bir plan program ve ortak düşünce başlangıçta yoktu. Heyet içinde beş ile on beş yıllık bir süre öngörülmüştür. Latin alfabesinin Türkiye’de eğitimde, toplumsal hayatta ve bilimsel çalışmalarda tam manasıyla yerleşmesi için iki kuşak, yani yetmiş yıl gibi çok uzun bir zaman geçmesi gerekir diyenlere bile rastlanmıştır. Bir geçiş dönemi tanınmadan yeni yazıya geçilebileceğini, Türk ya da yabancı hiç kimse düşünmemiştir. Dil Heyeti’nin en devrimci üyeleri bile en az beş yıllık bir zamana ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Falih Rıfkı (Atay), yeni alfabeğe geçiş dönemi ile ilgili olarak Mustafa Kemal’e encümenin düşüncelerini iletmiştir. Encümen, beş ile on beş yıllık bir geçiş dönemi düşünmekle beraber, ilkokullarda ilk yıllarda iki alfabenin birlikte okutulması ve gazetelerin yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş bütün metinlerin yeni yazıya çevrilmesi düşüncesindeydi. Büyük bir inkılâpçı olan Mustafa Kemal, bu iş “Ya üç ayda olur ya da hiçbir zaman” (Atay, 1953, 719) diyerek geçiş sürecini reddetmiştir. Mustafa Kemal, eğer teklif edilen geçiş süreci uygulamalarını kabul etse idi, bu inkılâp gerçekleşemezdi, Mustafa Kemal’in bu konuda net ve açık bir tavır takınması başarıyı beraberinde getirmiştir.

2.2. Harf İnkılâbının Duyurulması

Dil Encümeni raporundan sonra basında yeni alfabeği ve yeni yazıyı anlatan bir dizi yazılar yayımlandı. Zamanının geldiğini gören Mustafa Kemal, 8/9 Ağustos 1928 gecesi, CHP’nin İstanbul’da Gülhane (Sarayburnu) parkında düzenlediği halka açık eğlence de Harf Devrimini müjdeleyen bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında yeni Türk harflerini müjdelemiştir. Mustafa Kemal’in burada yaptığı konuşma harf inkılâbını başlatmıştır denilebilir. Mustafa Kemal’in konuşması ve yeni harfler, halkın bir kesimi tarafından büyük bir coşkuyla karşılanırken bir kesimi tarafından öfkeyle karşılanmıştır.

Mustafa Kemal’in söyleviden sonra alfabe seferberliği ilan edilmiş ve Dolmabahçe Sarayı’nda 11 Ağustos 1928 günü ilk uygulama dersi yapılmıştır. Devlet büyüklerinin katıldığı bu dersten sonra dil uzmanı İbrahim Necmi (Dilmen) tarafından iki ders (konferans) daha verilmiştir. Mustafa Kemal’in katıldığı bu tartışmalı konferanslara aydınların, yazarların, üniversite öğretim üyelerinin, ordu erkânının çoğu katılmıştır ve Türk alfabesi bütün katılanlara anlatılıp benimsetilmeye çalışılmıştır. Tartışmalardan sonra söz alan Başbakan İsmet (İnönü), kabul edilen harflerin Türk dilinin yapısına uygun bir Türk alfabesi olduğunu vurgulamıştır (Özgürel, Atatürk ve Eğitim Kavramı, 1989, 68).

Mustafa Kemal’in harf inkılâbı konusunda gösterdiği yoğun çalışma herkesin takdirini toplamış aynı zamanda herkese büyük sorumluluk yüklemiştir. Mustafa Kemal, yeni harfleri konuşmalar yaparak halka hızla öğretmek gerektiğini vurgulamış ve harf inkılâbı yasa haline getirilmeden önce, harf inkılâbını halka anlatmak ve halkın desteğini almak için yurt gezilerine

çıkıştır. Mustafa Kemal Başöğretmen olarak, Trakya, Karadeniz, Orta Anadolu bölgelerinde geziye çıkarak salonlarda ve açık alanlarda halka ders vermiştir (Ergün, 1982, 95-98). Mustafa Kemal, yeni harflere olan ilgiyi çoğu yerde görmüş, Ankara'ya döndüğünde Türk milletine teşekkür etmiştir (Turhan, 1981, 1).

2.3. Yeni Türk Alfabesinin Kabul Edilmesi

31 Ekim 1928'de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası gurubu, Meclis'te yeni Türk harflerinin görüşülmesi ve sonuca bağlanmasını 1 Kasım 1928 günü olarak kabul etmiştir. Bu tarihte meclise gelen Mustafa Kemal, yaptığı konuşmada:

“Aziz Arkadaşlarım; her şeyden önce her inkişafın yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel Büyük Türk Milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabılır. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir...”² demiştir.

Meclisteki konuşmalardan sonra TBMM'ye sunulan Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki hakkındaki 1353 sayılı kanun kabul edilmiştir. 11 maddelik kanun tasarısı 3 Kasım 1928'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

On bir maddeden oluşan yeni Türk harflerinin kabulü ve uygulanmasına ilişkin yasada özetle su hükümler yer almıştır: Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harflerinin yerine Latin esasından alınan ve merbut (ilişik) cetvelde şekilleri gösterilen (Öztürk, 1995, 118) harfler (Türk harfleri) kabul edilmiştir; Arap harflerinin son kullanım tarihleri Devlet dairelerinde 1 Ocak 1929'a; ticaret defterleri, mahkeme ilamları ve dilekçeler 1 Haziran 1929'a; basılı evrak ve tutanaklar için ise 1 Haziran 1932'ye kadar, aşamalı bir geçiş süresi saptanmıştır; Bütün Türkçe öğretim yapan okullarda Türk harfleri kullanılıp; Arap harfleri ile basılmış kitaplarla öğretim yasaklanmıştır; Bu yasa yayımlandığı tarihten (3 Kasım 1928) geçerlidir ve yasa hükümlerini uygulamakla “Bakanlar Kurulu” görevlidir (Yalçın, Gönülal, 1984, 157-159).

Kanunun gerekçesinde ise; “Arap harfleriyle okuma yazmanın mümkün olmaması, Türk matbaacılığını ve telgrafçılığını ilerlemekten alıkoyması, milli lisanımızın bünyesine uymaması belirtildikten sonra okuma yazmanın kolaylıkla halk kitlelerine yayılmasını ve lisanımızın geleceği için yeni Türk harflerinin kabulü zorunlu görülmüştür.”³ denilmektedir.

Ayrıca 1353 numaralı Türk harflerinin kabul ve uygulanmasına ilişkin kanuna karşı hareket edenler Türk Ceza Kanununun 526. maddesine göre devlet emirlerine itaatsizlikten yargılanacaklardı.

Türk Devrimi'nin belirgin özelliklerinden biri olarak görülen alfabe değişikliği; birçok sıkıntıya rağmen Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilmiştir. Harf Devrimi'nin büyük bir kültürel değişime dönüşmesi; Atatürk'ün devrim stratejisinin bir başarısı ve sonucudur. Harf Devrimi'nden sonra başlatılan yaygın eğitim-öğretim faaliyetleri ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun sağladığı “huzur ortamı” yeni harflerin bir kültür karmaşasına yol açmadan benimsenmesini sağlamıştır (Avcı, 2000, 117). Harf Devrimi'nden sonra kurulan eğitim kurumları ve eğitimde meydana gelen gelişmeler ise bu girişimin geniş kapsamlı bir kültür inkılabının hazırlayıcısı olduğunu kanıtlamıştır. Yeni Türk alfabesini öğretmek ve okur-yazar oranını arttırmak amacıyla “Millet Mektepleri” açılmıştır.

2.4. Millet Mektepleri

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beraber ülkemizdeki okuma-yazma bilmeyen büyük bir kitleye nasıl eğitim verileceği (Sakaoğlu, 1992, 46), en azından nasıl okuma öğretilceği sorunu gündeme gelmiştir (Ergün, 1982, 100-101). Mustafa Kemal, yaptığı konuşmalarda her fırsatta okuma-yazma sorununa değinmiş ve ülkedeki her bireyin en azından okuma-yazma bilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Teklif edilen önerilerin başında halk mektepleri ve halk dershanelerinin kurulması gelmiştir. Mustafa Necati Bey'in Maarif Vekilliği döneminde Bakanlıkta halk eğitimi birimi kurulmuştur. Ayrıca halk dershaneleri kurma çabaları 1927'de ilk ürünlerini vermiş ve ilk halk

² TBMM Zabıt Ceridesi, c.5, Birinci İnikat, 1.11.1928, s.4.

³ TBMM Zabıt Ceridesi, c.5, Birinci İnikat, 1.11.1928, s.13.

dershanesi 1927’de kurulmuştur. Harf inkılâbından sonra bu dershanelerin Millet Mektepleri adı altında kurumlaşması ve görevinin ve amacının öncelikle yeni harfleri öğretmek olması kararlaştırılmıştır (Özadaşık, 1999, 243). Türk harfleri yasasının yürürlüğe girişinden sonra, 7 Kasım 1928’de İsmet İnönü TBMM’de yaptığı bir konuşmada yeni yazının geniş halk kitlelerine yayılması için Millet Mekteplerinin açılacağını duyurmuştur.

Bakanlar Kurulu, 11 Kasım 1928 günü “Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi”ni onaylamış 24 Kasım’da yönetmelik Resmi Gazete’de yayınlanıp yürürlüğe girmiştir.⁴

Mustafa Kemal’in başkanlığında kadın erkek bütün Türk vatandaşlarının üyesi olduğu bir teşkilat kuruluyordu. Teşkilat illerde Maarif müdürlüklerine, ilçelerde kaymakamlara, nahiyelerde nahiyeye müdürlüklerine, köylerde ise köy ihtiyar heyetlerine bağlı olarak çalışacaktı. Bu hiyerarşi içinde Millet Mekteplerinin işleyişinden en üst düzeyde sorumlu olan Maarif Vekili, üç ayda bir teşkilatın genel başkanı olan Cumhurbaşkanı’na bir rapor sunmak zorundaydı. İl, ilçe, nahiyeye ve köy düzeyinde sorumlu olanlar ise genel olarak Millet Mektepleri’nin rutin çalışmalarını yürütmekle görevliydi. Buna göre ilk başta tüm ilkokulların bu okullar yeterli gelmezse cami, hükümet salonu, kulüp ve kahvehanelerin- dersane olarak kullanılması sağlanabilirdi (Sadoğlu, 2003, 229).

Millet Mektepleri Talimatnamesi yaşları 16–40 arasında değişen ve yeni harflerle okuma-yazma bilmeyen tüm yurttaşların zorunlu eğitimini öngörüyordu (İlgürel, 1981, 30). Ancak bu kursların süresi ve yöntemi kişinin önceki eğitim seviyesine göre farklılaşıyordu. Bu süre yaş ayrımı yapılmaksızın A kategorisi okullarda hiç okuma-yazma bilmeyenler için dört ay, B kategorisi okullarda daha önce Arap harfleriyle okuma-yazma bilenler için iki aydı. Okuma-yazma bildiğini bildiren vatandaşlar en yakın Millet Mektebi’nde sınava alınacak, başarılı olanlar bu zorunlu eğitimden muaf tutulacaklardı. Ayrıca yeni harflerle eğitim vermeye ehliyetli aile reisleri, kendi ailelerine okuma-yazma öğretmeyi taahhüt ettikleri takdirde bunları Millet Mekteplerine göndermeyebileceklerdi.⁵

Halkın yeni yazıya ilgisini çekmek, okuma-yazmanın faydalarını anlatmak için tanıtım örgütü de kurulmuştur. Sinema ve tiyatrolarda okuma-yazmanın faydalarına yönelik oyunlar tertip etmek, kahvehane, gazino gibi yerlerde konferanslar vermek; kasaba ve köylerde panayır, pazar, güreş, koşu ve sergi gibi halk kitlelerinin toplandığı yerlerde eğlenceler düzenlemek ve konferans vermek tanıtım çalışmalarından bazılarıydı. Ayrıca, halkın Millet Mektepleri’ne devam etmesini sağlamak için basın ve yayın organlarının da desteği sağlanmıştı (Öztürk, 2001, 184).

Harf İnkılâbının ilk amacı halkın eğitimi, yani yaygın eğitim olmuştur. Bu amaca en kısa zamanda, en köklü çözümlerle ulaşmak için, Mustafa Kemal’in başkanlığında ve Maarif Vekili Mustafa Necati’nin büyük desteği ile Yeni Türk harflerinin, kısa bir zamanda ve kolay bir şekilde halka öğretilmesi amacı ile Millet Mektepleri açılmıştır. Millet Mektepleri başlangıçta Harf İnkılâbı’nın coşkusu ile halka okuma-yazmayı amaçlayan bir örgüt olarak ortaya çıkmış, daha sonra millete sosyal hayatla, yeni yönetim biçimiyle ilgili bilgilerin yanı sıra iş hayatında, aile hayatında ve diğer insanlarla iletişimde kullanacakları pratik ve teorik bilgiler kazandırmıştır.

Harf inkılâbının uygulanması yeni yazının tanıtılması, öğretilmesi ve yaygınlaştırılması bakımından Millet Mektepleri oldukça etkili olmuştur. Beş yılsonunda okur-yazar oranı % 19,9’a yükselmiştir. Millet Mektepleri ile kitle eğitimine geçiş sağlanmış ve eğitim ülkenin en ücra köşelerine kadar götürülerek, eğitimde fırsat eşitliği uygulanmaya çalışılmıştır.

⁴ Resmi Gazete, S.1048, 24.11.1928.

⁵ Cumhuriyet, “1 Kanusani Her Yerde Maarif Bayramı Yapılacak”, 25 Kânunuevvel 1928.

SONUÇ

Tarih boyunca dünyanın değişik coğrafyalarına göç eden ve yerleşen Türkler, pek çok kültürle etkileşim içerisinde olmuş ve kültürel etkileşim neticesinde birçok alfabe kullanmışlardır. Türkler, İslamiyet'in kabulünden sonra ise Türk diline pek uygun olmayan Arap alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Asırlar boyunca Türkler tarafından kullanılan Arap alfabesinde sesli harflerin olmaması, harflerin kelime başında, ortasında ve sonunda oluşuna göre hem ses değerlerinin hem de yazılışının değişmesi, imlâ sisteminin Türk diline uymayışı, matbaacılık açısından elverişli olmama gibi nedenlerle eğitim ve öğretim toplumun her kesimine yaygınlaştırılamamıştı.

Arap harflerinin neden olduğu sıkıntı Tanzimat döneminde aydınlar tarafından tartışılmaya başlanmıştı. Alfabe tartışmaları Meşrutiyet döneminde de devam etmiş, ancak bu tartışmalar gerek Osmanlı yönetiminin bu konuda gerekli duyarlılığı göstermemesi gerekse alfabe ile ilgili sıkıntıların Arap harflerinin ıslahı ile giderilebileceği düşüncesi nedeniyle alfabe değişikliği gerçekleşmemiştir. Cumhuriyet döneminde alfabe tartışmaları yeni bir boyut kazanmış ve sorunun Latin alfabesi ile çözülebileceğini düşünenlerin sayısı artmıştır.

Milli eğitim ve kültür hareketlerinin bir toplumun en önemli değerleri arasında yer aldığını çok iyi bilen Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'de eğitimin yaygınlaştırılmasının ve okur-yazarlığın artırılabilmesinin Latin kökenli Türk alfabesi ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Alfabe değişikliğinin toplumların hayatında pek kolay olmayan ve sık rastlanmayan bir olay olduğunu çok iyi bilen Mustafa Kemal Atatürk, harf inkılabı için uygun zamanı beklemiş, yaptığı inkılâplarla da harf inkılâbına zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş eğitimi uygar bir millet olma yolunda önem teşkil eden faktörlerden biri olarak görmüş, Milli Mücadelede elde edilen bağımsızlığın eğitim ile pekiştirilmesini sağlamak istemiştir.

Türk milletine kendi diline uygun bir okuma-yazma sunmak için 1 Kasım 1928'de "Yeni Türk Harfleri Kanunu" kabul edilmiştir. Harf İnkılâbının ilk amacı halkın eğitimi olmuştur. Bu amaca en kısa zamanda ve kalıcı çözümlerle ulaşmak için Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında Millet Mektepleri açılmıştır. Harf inkılâbının uygulanmasında, yeni yazının tanıtılması, öğretilmesi ve yaygınlaştırılması bakımından Millet Mektepleri oldukça etkili olmuştur.

Harf inkılâbı milleti cehaletten kurtarma, toplumu kısa sürede okuryazar hale getirme, Türk dilini yabancı dillerin etkilerinden kurtarma, kendi benliğine kavuşturma, eğitim ve öğretimdeki sorunları çözme ve Türk toplumunun batı uygarlığına yönelmesi ve çağdaşlaşması amacını taşımıştır. Yeni Türk Devleti'nin batı uygarlığına yönelmesi, çağdaşlaşma hareketlerinin genişleyip halka yayılması ve dünyaca tanınmasında Harf İnkılâbının vazgeçilmez bir yeri olmuştur.

Bir kültür devrimi olan harf inkılâbı, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil kurumu ve Halkevleri gibi kültür kurumlarının oluşmasında etkili olmuş ve geriye dönüşü olanaksız biçimde kültür yaşamımızdaki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2002). Cumhuriyet Döneminde Türkçe. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Akdemir, A. U. (2005). Mahalli İdareler. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Atay, F. R. (1953). Yeni Yazı. Ankara.
- Avcı, C. (2000). III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinin Yapısı ve Faaliyetleri(1927-1931). Ankara.
- Bulaç, S. (1981). Osmanlı Devrinde Alfabe Tartışmaları. Ankara.
- Türkiye Zabıt Ceridesi(1928).
- Ergün, M. (1982). Atatürk Devri Türk Eğitimi. Ankara.
- Ertem, R. (1991). Elifbe'den Alfabe'ye Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Galanti, A. (1996). Arabi Harfleri Terakkimize Mani Değildir. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gökalp, Z. (1952). Türkçülüğün Esasları. İstanbul.
- Gülmez, N. (2006). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Harfler Üzerine Tartışmalar. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- İlgürel, M. (1981). Millet Mektepleri Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan. İstanbul.
- Kansu, M. M. (1966). Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber. Ankara.

- Korkmaz, Z. (2004). Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri. Ankara.
- Maarif Vekili Mecmuası. (1929). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Merdivenci, A. (1980). Türk Yazı Devrimi ve Yurt Dışındaki Türklere Yansıması. İstanbul.
- Özadaşık, M. (1999). Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çabaları(1923-1950). Konya.
- Özer, E. N. (1992). Yazı Devrimi Sonrası Türk Basınında Yazım Sorunu. İstanbul.
- Özgürel, N. (1989). Atatürk ve Eğitim Kavramı. İstanbul.
- Öztürk, İ. (1995). Türk Parlamento Tarihi: Tbm III. Dönem (1927-1931). Ankara.
- Öztürk, İ. (1998). Harf Devrimi ve Sonuçları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, İ. (2001). Millet Mekteplerinde Yurttaşlık Eğitimi: Öğretim Programı ve Ders Kitapları. İstanbul.
- Sadoğlu, H. (2003). Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1992). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, S. (1990). Türk Kültür Tarihi. İstanbul.
- Turhan, O. (1981). Yeni Türk Harflerine Geçişte Atatürk. İstanbul.
- Ünat, F. R. (1953). Latin Alfabesinden Türk Alfabesine. Ankara.
- Yalçın, B. S. (1984). Atatürk İnkılabı. Ankara.

Enderun Dergisi

Cilt:2 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 19/01/2018

Kabul Tarihi: 18/03/2018

ENFLASYON VE FAİZ İLİŞKİSİ ÜZERİNE İSLAMİYET AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Ayşe Nur Destebaşı¹

ÖZ

Literatürde çeşitli biçimlerde ele alınan enflasyon faizi İslam alimleri ve akademisyenler tarafından incelenmiştir. Bu anlamda oluşan farkın giderilmesinde faiz yolunun kullanılmasının İslamiyet açısından ribayı ifade edip, etmediği tartışma konusudur.

Bu çalışmada, genel anlamda enflasyon ve faiz tanıtılarak, İslamiyet'te faizin konumunu ayrıca detaylandırıldı. Literatürün kısıtlı oluşu nedeniyle, kısa bir literatür özeti sunduktan sonra bahsi geçen olguların İslamiyet'te ifade ettiği anlamları sunmaya çalıştık. Son olarak; İslami açıdan sunulan riba ile enflasyon faizinin eşdeğer olup olmadığını tartıştık.

Anahtar Kelimeler: Riba, İslamiyet, Enflasyon Faizi.

AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND INTEREST IN ISLAM

ABSTRACT

In the literature, interest of inflation, which is considered in various forms, has been studied by scholars in different forms in Islamic perspectives. In this case, it is a matter of debate whether or not the use of the interest route in terms of eliminating the difference is Islamic meaning.

In this study, we introduced the inflation and interest rate in general terms, and furthermore we made interest in Islamic dimension. Due to the limited occurrence of the literature, a short summary of the literature was presented after the presentation. Finally; We discussed whether the rate of inflation is equivalent to the 'riba' offered in Islamic terms.

Key Words: Islam, Riba, Interest of Inflation

¹ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, İktisat Anabilim Dalı, E-mail:aysenur-destebasi@hotmail.com.

GİRİŞ

Fiyatlar genel düzeyinin artışı ile enflasyon meydana gelmektedir. Enflasyonun meydana gelebilmesi için belli mal ve hizmetlerden oluşan bir sepetin fiyatlarının artması gerekmektedir. Aynı zamanda artışın süreklilik halinde olması gerekmektedir. Eğer fiyatların bir kez olmak üzere artışı gerçekleştiyse burada enflasyondan bahsedemeyiz. Enflasyonun oluşma sebeplerine değinecek olursak; eğer bir ekonomide talep arzı aşıyorsa talep enflasyonu meydana gelmektedir. Diğer bir yandan üretim için kullanılan tüm faktörlerin fiyatlarındaki bir artış maliyet ya da diğer bir adıyla arz enflasyonuna neden olmaktadır (Eğilmez, 01.05.2014, Blog).

Enflasyonun faiz ile olan ilişkisine değinecek olursak; bu noktada enflasyon çeşidinin önemli olduğunu belirtmek gerekir. Eğer ekonomide talep enflasyonu söz konusuysa diğer bir ifadeyle talep arzı aşıyorsa bu durumda fiyatlar yükselme eğiliminde olacaktır. Serbest piyasa ekonomilerinin hâkim olduğu piyasada talep enflasyonunu engellemeye yönelik faizlerde artışa gidilir. Böylece artan talep bir nebze yavaşlatılır. Akabinde bireyler tasarrufa yönelme eğilimine gireceklerdir. Maliyet enflasyonu söz konusu ise faizin artışı girdi fiyatlarının da artışına neden olacağından buradaki faiz bir maliyet unsuru haline gelecektir. Bu nedenle oluşan maliyet enflasyonunu engellemek adına faizlerin düşürülmesi gerekir (Doğan vd., 2016, s.407).

İslami çerçeveden faiz ve enflasyon ilişkisine ele aldığımızda; vardığımız net bir kanı olmamakla birlikte vadeli satışta meydana gelebilecek değer kaybının giderilmesinde uygulanabilecek faizin rolü kesin çizgilerle İslamiyet'te reddedilmiştir. Fakat oluşan kaybın ödenmesi gerektiği yönünde de fetvalar bulunmaktadır (Habergetiren, 2017, s. 10-12).

Bu çalışmada enflasyonun giderilmesi için vadeli alışverişte gerçekleşecek olan kaybın faiz yoluyla giderilmesini İslam ekonomisi açısından tartışacağız. Öncelikle İslami boyutta faizi ve enflasyonu ele alacağımız daha sonra temellendirdiğimiz enflasyon ve faizi bütünleştirerek açıklayacağız.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Bu bölümde enflasyon ve faiz ilişkisini İslami perspektiften ele alan ulaşabildiğimiz kaynakları tanıtacağız. Literatürde Türkçe kaynağın kısıtlı olması sebebiyle bu alanda yapılan çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Bu anlamda Türk literatürü açısından bu alanda eksikliğin giderilmesi gerekmektedir.

Faiz konusu İslamiyet'te kesinlikle reddedilmiş olmakla birlikte enflasyondan doğan haksız kazancın telafisi tartışma konusudur.

Yavuz, (1991), yaptığı çalışmada “İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış” adlı kitap üzerinden bir değerlendirme yapmıştır. Bizim ilgilendiğimiz alanı çalışmasında 58. Maddesinde açıklamıştır. Bu kaynağın üzerine eleştiriler getiren Yavuz yazarın enflasyon farkının ödenmemesi halinde oluşan kaybın faiz yoluyla giderilmesinin İslami anlamda geçersiz olduğunu ifade etmiş ve yazarı bu anlamda eleştirmiştir. Makalenin sonuç kısmında ise genel olarak kaynağı ele almış ve bu kaynağın İslami açıdan faizin tartışılmasına olanak sağladığının üzerinde durmuştur.

Bakkal, (1995), yaptığı çalışmada İslam hukuku açısından para, faiz ilişkisi ve enflasyon farkının ödenmesi konusuna değinmiştir. Madeni paranın kullanıldığı dönemde para miktarını hızlı arttırmanın mümkün olmadığı ve böylece enflasyonunda belli bir düzeyde kaldığını ifade etmiştir. Hal böyle olunca kâğıt paranın kullanılmasıyla birlikte paranın itibari değerinin de zaman zaman değişerek ekonomide kabul edilemeyecek bir enflasyon oranına neden olduğunu savunmuştur. Bu durumların yanı sıra politik süreçte politikacıların itibari parayı belirlediğini ve oluşan enflasyon farkının tamamının ödenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Son olarak İslamiyet'in oluşan kayıpların telafisinde isimden çok niteliğin değerlendirilmesi üzerine yoğunlaştığını ifade ederek, enflasyonun telafi edilmesinde ölçüt olarak faizin uygulanması İslami anlamda faizi ifade etmemektedir diyerek çalışmasını sonlandırmıştır.

Eskicioğlu, (1983), yaptığı çalışmada enflasyonu bir çeşit hastalık olarak tanımlamıştır. Toplum üzerinde enflasyonun oluşturduğu psikolojik etkilerin sosyal problemlere neden olduğunu ifade etmiştir. Enflasyon farkının bu anlamda ödenmesi gerektiğini ve İslamiyet'te kişinin hakkının korunması asıldır diyerek, İslami açıdan bir değerlendirme yapmıştır. İslam hukuku açısından imam ve alimlerin de çeşitli ifadelerle farkın ödenmesinin gerekliliği üzerinde durduklarını ifade etmiştir.

Ahmad, (2003), yaptığı çalışmada riba teorisini değerlendirmiş ve bu konuda kapsamlı bir çalışma ortaya koymuştur. Ribanın İslamiyet'teki karşılığını dönemlere göre inceleyen Ahmad İslamiyet'ten önce ve sonra olarak iki farklı açıdan analiz sunmuştur. Cahiliye döneminde kullanılan riba ile modern ekonomide uygulanan faizin benzerlik göstermesi ve aynı zamanda Müslüman bir toplum için bahsi geçen riba karışıklık ifade etmektedir. Bu karışıklığın giderilmesi için İslam toplumlarında bankalarda faizsiz bir yol izlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Keleş, (1998), yaptığı çalışmada İslamiyet'te paranın ne ifade ettiği üzerinde detaylı bir çalışma yapmıştır. Para sistemlerini, faizi ve paranın fonksiyonlarını ayrı ayrı bölümler olmak üzere ele almıştır. Çalışmadan özel olarak riba konusuna odaklanıldığında şu sonuç elde edilmektedir; enflasyon artışı ile birlikte bu farkı korumak adına faizi kullanmanın yerinde olacağını fakat; bankaya yatırarak paranın üzerinden faiz kullanmanın caiz olmadığını ifade etmiştir. Faizin doğru tanımlanması gerektiğini ifade ederek; enflasyon farkının alınmasında koyulan oranın faiz olmayacağını savunmuştur.

2. ENFLASYONUN İSLAMİYET'TE KARŞILIĞI

2.1. Enflasyon Nedir?

Enflasyon kelimesi Latince'den 'şişme', 'büyüme' anlamlarında kullanılmaktadır. Farklı tanımları olmakla birlikte genel bir ifade ile bir önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi fiyatlar genel düzeyinde süregelen sürekli bir artıştır (Bakkal, 1995, s. 45-48).

Enflasyona sebebiyet verecek durumlara değinecek olursak; devletin ihtiyaçlara göre para basma mekanizması olma durumunu kullanmasından söz edebiliriz. Günümüzde para basma merkezi olarak artık merkez bankaları faaliyette olmakla birlikte bir nebze devlet borçlarına karşılık para basılması engellenmiştir. Fakat; bu durumun örneği geçmişte epeyce ülke tarafından deneyimlenmiştir. Örneğin; Almanya bir takım dış borçlarını ödemek için para basmış ve sonucunda artan fiyatlarla baş edemeyerek krize girmiştir. (Bakkal, 1995, s. 49).

Enflasyonun oluşması durumunda bir ekonomide bazı sonuçlar meydana gelecektir. Yüksek bir enflasyon paraya olan itibarı zedeleyecektir. Paranın değersiz bir araç olmasından hareketle, mübadele aracı olarak eşya veya farklı değer ölçüleri kullanılabilir. Para uzun vadede değer kaybettiği için tasarruf ölçütü olarak kullanılmak yerine hemen harcanır ve elde tutulmaz. Borç ödeme durumlarında büyük farklar ödenecektir. Fiyatların yapışkan olduğunu düşünürsek; enflasyonun oluşmasının ardından, fiyatlar hemen enflasyonla aynı oranda uyumlanamaz. Ücretler, girdi fiyatları gibi olgular enflasyonu geriden takip etmektedirler. Son olarak; yatırımlar istenilen ölçüde gerçekleştirilemez ve yavaşlar. Seçenekler elbette çoğaltılabilir fakat genel hatlarıyla enflasyonun oluşması durumunda bu gibi olaylar birbirini takip etmektedir. (Bakkal, 1995, s. 50), (Eskicioğlu, 1983, s. 98-103).

2.2. İslamiyet'te Enflasyonun Açıklaması

İslami bakış açısına göre sermaye ve emek arasındaki ilişki normal ise, talep arzı aşmıyorsa ve İslami tüm gereklilikler sağlanmışsa oluşan kayıp için artık bir şey yapılamaz. Ebu Yusuf'un söylediğinden hareketle şu sonuca varabiliriz. Reelde gerçekleşen ucuzluk ve pahalılık Allah'ın takdiridir. Para üzerinde müdahaleler gerçekleştirmenin bir anlamı yoktur (Ebu Yusuf, 1973 s. 90).

Paranın satın alma gücünün esas alınarak kişinin haklarını koruyan ayetler aşağıdaki gibi kanıt olarak gösterilebilir.

- “Müminler, mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin”² Burada ifade edildiğine göre satın alma gücündeki bir düşüş dikkate alınmadan yapılan ödeme eksik olduğundan dolayı borç ödeyen burada haksız yere kazanç elde etmiş olacaktır.

² Nisa Suresi 4/29

- “İslam’da zarar verme ve zararı zararlarla karşılama yoktur.”³ Yani burada da üstteki ifadeyi çıkarabiliriz. Borcu ödeyecek olanın lehine bir alım gücü düşüşü gerçekleştiğinde borç verinin hakkı da korunmalıdır (Anonim, 2009, Süleymaniye Vakfı).
- Kamu yararını göz önünde bulundurmak adına paranın değer kaybının ödenmesi borç alma ve verme durumun gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Eğer enflasyon farkının zararı giderilmezse borç ödeyen kişi daha geç ödeme yapmayı yeğler. Çünkü para her geçen gün daha fazla değer kaybetmekte ve borçlunun yükümlü olduğu borcun maliyeti düşmektedir.

3. FAİZİN İSLAMETTE KARŞILIĞI

3.1. Faiz Nedir?

Faiz kelime anlamı olarak, İslami bakış açısına göre riba, artma, fazlalık, çoğalma gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Modern anlamda ise faiz bir borcun karşılığında elde edilen getiridir (Özsoy, 1994, s.110).

Faiz bir ekonomide sermayedarın üretimden elde ettiği pay ya da sermayenin başka bir birime kiralanması sonucu elde edilen getiri olarak tanımlanabilir. Para kullanıldığı takdirde elde edilen getiri olarak ele alınırsa yıllık aylık biçimlerde fazlalık ayrıca oluşturulabilir. (Tunalı, Erünel, 2016, s. 1416).

Faiz kendi içerisinde temel olarak nominal ve reel şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Nominal faiz oranına değinecek olursak; borç alan ve borç veren arasında sözleşmeli olarak ödenmesi taahhüt edilen miktardır. Reel faiz haddi ise; diğer bir deyişle gerçekleşen faiz oranı borç alanın borç verene fiili anlamda ödemeyi taahhüt ettiği miktardır. Gerçekleşen faiz oranı, nominal faiz ile gerçekleşen enflasyon oranı arasındaki farka eşittir (Ünsal, 2013, s. 129-131).

$$\text{Gerçekleşen reel faiz oranı}(r) = \text{Nominal faiz oranı}(i) - \text{Gerçekleşen enflasyon}(\pi)$$

3.2. Faizin Kısa Bir Tarihi

Faiz konusu ilk olarak ilkçağ dönemlerinde Aristo ve Eflatun tarafından ele alınmıştır. Aristo faizi kötü bir şekilde elde edilmiş kazanç olarak görmüş bu sebeple haksız kazanç olarak nitelendirmiştir. Zenginle fakir arasındaki farkın daha fazla arttırdığını, bu vesileyle zengin ve fakirin çatışma halinde olacağını savunmuştur. Bu durumda devletin refah anlayışı zedelenir toplum zarar görür demektedir (Özsoy, s.110-112).

Başka bir açıdan Hammurabi kanunlarında ödünç verme ve alma konusunda oluşturulan alanlarda faizin ana parayı kesinlikle aşmayacağı yönünde ifadeler yer almaktadır. Ek olarak, dini bir yönetim benimsememiş toplumlarda borçluyu koruyan bazı kurallar geliştirilmiştir. Fakat buna karşılık semavi kabul edilen dinlerde faizin sınırları net bir biçimde çizilerek yasaklanması yoluna gidilmiştir. Yahudiler bu noktada diğer dinlerden ayrılarak; kendi aralarında faiz alıp vermeyi yasaklarken yabancılara faiz uygulamayı uygun görmüşlerdir (Özsoy, s.110-112).

Ortaçağ döneminde ise yine ilkçağda olduğu gibi faiz haksız bir kazanç olarak adlandırılmıştır. Bu anlamda oluşan fazlalık aslında olmayan bir şeyi satmak olarak değerlendirilebilir. Ancak değişen sermaye akışları ve yatırımlar nedeniyle faize duyarsız kalınmasının artık ekonomik yapıyı güç bir duruma soktuğu yönünde ifadeler de yine ortaçağ döneminde tartışılmıştır (Özsoy, s.110-112).

3.3. İslami Perspektiften Faiz Değerlendirmesi

Kur’an-ı Kerim’de faiz konusu çeşitli şekillerde vurgulanmıştır. “Allah alışverişi helal, ribayı haram kılmıştır.”⁴ Şeklindeki ifadeden de anlaşıldığı üzere açık bir biçimde riba (faiz) İslamiyet’te haram kılınmıştır. Faiz ekonomik anlamda gelir dağılımını ve sosyal dengeyi bozan bir etkiye sahip olduğu gerekçesiyle haram kılınmıştır. Refahın iktisadi dengesizlikten süregelen bir düşüş eğilimine girmesi engellenmek istenmiştir (Omar, 2017, s. 147-148).

³ Hz. Muhammed (sav)’in sözü aktarılmıştır.

⁴ Bakara Suresi, 2/188.

Sosyal refah açısından faizin ciddi manada dengeleri bozduğu İslam alimleri tarafından da ayrıca belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bir miktar kar elde edebilmek adına yapılan faiz uygulaması Hz. Peygamber tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “Faiz yoluyla mal arttıran hiç kimse yoktur ki sonunda malı azalsın.”⁵ (DİB, 2014, s. 178).

İslam ekonomisinde faizin kesinlikle reddi olsa da ekonominin büyümesinde sosyal olarak istenen durumlar söz konusu olabilmektedir. Bu durumlar şu şekilde sıralanabilir:

- Sermayenin kıtlığı ve ona ayrılacak olan değer artışı,
- Faydaların maksimize edilmesi için ekonomik anlamda yapılacak düzenlemeler,
- Enflasyonun hâkim olduğu bir ortamda kişilerin ellerinde bulunan nakdin değerinin korunması gerekecektir (Karadoğan, 2014, s.133).

Söz konusu ilk iki durumun faizsiz bir ortamda gerçekleştirilmesi mümkündür fakat; son maddede bahsi geçen durum bankanın ciddi anlamda mevduatlarını dikkatli bir biçimde takip etmesini gerektirmektedir. Bu durum bir işlem maliyetine sebep olduğundan dolayı eleştirilebilir.

Faiz İslamiyet’te karşılıksız kazanç olarak kabul edilmektedir. “Ey iman edenler, gerçek müminler iseniz, Allah’tan korkun, faizden henüz almayıp da geri kalmış olanı bırakın.”⁶ Burada bir başka ayet bize delil olarak açık bir şekilde gösterilmektedir. İfade edildiği üzere fazlalığa yanaşmak kesin bir ifadeyle reddedilmiştir (Eskicioğlu, 1983, s.104).

4. ENFLASYON FAİZİNE İSLAMİYET’İN BAKIŞ AÇISI

Oluşan enflasyon farkının faiz yoluyla giderilip giderilemeyeceği hakkında İslami açıdan farklı görüşler hakimdir. Paranın zaman içerisinde değer kaybettiği üzerine yoğunlaşarak faizin bu anlamda gerekli olacağı kanısına şiddetle karşı çıkan alimlerin yanı sıra bu durumun bir faiz olarak ifade edilmesini yanlış bulan alimler de bulunmaktadır (Eğri vd., 2014, s.121).

Ticarette oluşturulacak faiz sayesinde elde edilen kar tam anlamıyla İslamiyet’te yasaklanmıştır. İslamiyet’te borç alan ve borç veren arasında oluşacak sözleşmeden hareketle borç verenin geri alacağı paradan sabit veya artan bir getiri elde etmesi durumunda oluşan fark yani kar, faiz olarak adlandırılmıştır (Ahmed, 1975 s.40-42).

Bu anlamda paranın zaman içerisinde değişiminin faiz yoluyla giderilmesinin iki farklı görüş açısından analizini yapan Eğri ve diğerleri bize yol göstermektedir. Alimlerin ayrımını değerlendirmek gerekirse Uzair, Mevludi, Sıddıki gibi önemli alimler faizin hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğini savunmuşlardır. Diğer bir yandan El-Gamal tüm faiz kabul edilen durumların esasında faiz olarak tanımlanmasının yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ödeme eğer uygun koşullar altında erteleniyorsa zaman içerisinde gerçekleşen paranın değer kaybı meselesinde oluşan farkın tahsil edilmesi faiz olarak algılanmamalıdır. El-Gamal bu çerçevede kredili satışların bir yanlışlık oluşturmadığını savunmuştur. Fakat bir paranın yatırılarak üzerinden faiz getirisini elde etmenin yanlış olduğunu belirtmiştir.

Bir başka isim olarak alim Fazlurallahman ise riba için ifade edilen hadislerde çelişkiler olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Kur’an-ı Kerim’in üzerinden faizlerin yorumlanması gerektiğini savunmuştur (Eğri vd., 2014, s. 121).

SONUÇ

Bugün geçmişten farklı olarak para üretiminin kolay olması paranın değerinin de hızla düşmesine sebep olmaktadır. Enflasyon paranın değerini yok etmektedir bu nedenle kaybolan değer bir taraf için avantaj haline dönüşürken diğer taraf için dezavantaj olmaktadır. Faiz vasıtasıyla bu farkın sıfırlanması nihai amaç olarak değerlendirilebilir (Bakkal, 1995, s. 63-64).

⁵ İbn Mace, Ticaret.

⁶ Bakara suresi, 2/276-277-279.

Günümüzdeki ekonomiler para üzerinden ilerlemektedir. Finansal sistemlerin hâkim olduğu küresel bir ekonomik alanda faizsiz hareket düşünülebilir mi? Serbest piyasa ekonomilerinde ilerleyen diğer bir ifadeyle geçişli bir ticaret anlayışının hâkim olduğu varsayımı altında eğer ekonomi kendi üretimini kendisi çeviremiyor ve dışa bağımlı bir anlayış hakimse faizin olmadığı bir alan düşünülemez. Eğer ki faizin olmadığı bir ekonomi amaçlanıyorsa ekonomik bağımlılığın olmadığı bir ekonominin varlığından söz etmek gerekecektir. Bu durum tam anlamıyla faizi ortadan kaldırır nitelikte midir? Hayır. Karmaşık ekonomik sistemlerin finansal, ticari, politik açıdan ele alınarak değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymamız gerekir. İslami açıdan bireylerin haklarının korunmasının yanı sıra üçüncü kişilerin hak ve özgürlükleri de önemlidir. Toplumun genelinde gelir dağılımının haksız kazancın olmadığı bir ekonomi elbette ki hedeflenebilir. İslam devletleri açısından durum düşünüldüğünde sadece faizsiz bankacılığın yaygınlaştırılması ile durum çözülebilir mi ayrıca tartışılabilir.

Bu durumda borç alan ve veren arasında hızla değer kaybeden paranın maliyetinin borç alan kişi tarafından avantaja dönüşüyor olması borç verenin hakkının gasp edilmesi anlamına gelecektir. Durumun faiz yoluyla giderilmesi literatürde farklı şekillerde savunulurken şu soruyu sormamız gerekir; enflasyon faizi islami anlamda ribaya tekabül etmekte midir? Yoksa farklı şekilde adlandırılabilir mi? İslamiyet adalete son derece önem veren bir dinken riba artma anlamında kullanılan bir değer ifade ediyorken enflasyon faizi enflasyon farkı kadar alındığı takdirde bir artış meydana gelmiyorsa bunu yine riba olarak nitelendirmek ne kadar doğrudur tartışmaya açık bir konudur.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Z., (2003) “Riba Teorisi”, *İslami Çalışmalar Dergisi*, Çev. Ali Rıza Gül, 44(1): 453-465.
- Ahmed, M., (1971), *İslam İktisadi*, Çev. Yusuf Ziya Kavakçı, Çağaloğlu Yayınevi: İstanbul.
- Anonim, (2009), *İslam Fıkhi Açısından Borçlanmalarda Enflasyon Farkı*, Süleymaniye Vakfı, Erişim Tarihi: 14.04.2018, <http://www.suleymaniyevakfi.org/islam-iktisadi/islam-fikhi-acisindan-borclanmalarda-enflasyon-farki.html>
- Bakkal, A., (1992), “İslam Hukukunda Para ve Faiz Telakkisi Zaviyesinden Enflasyon Farkının Ödenmesi Problemi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları*, 2: 45-50
- Doğan, B., Eroğlu, Ö., Değer, O., (2016), “Enflasyon Ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1): 405-425.
- E., Yusuf, (1973), *Kitabül Haraç*, Çev. A. Özek, Hisar Yayınları: İstanbul
- Eğilmez, M., (2014), *Enflasyon İle Faiz İlişkisi*, Blog erişim: 12.04.2018, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/05/enflasyon-ile-faiz-iliskisi.html>
- Eğri, T., Karasu, O., Kızılkaya, N., (Ed.), (2014), *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, İGİAD Yayınları: İstanbul.
- El-Omer, F., A., *İslam İktisadına Giriş*, Çev. Adem Esen, İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi: İstanbul.
- Eskicioğlu, O., (1983), “İslam Hukukunda Enflasyonla İlgili Bazı Meseleler”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1:98-117.
- Habergetiren, Ö., F., (2017), “İslam Hukukunda Fulus’un Değerinde Değişimi İfade Eden Dört Kavram: Rahs, Gala, Kesad, İnkita”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 106-118.
- Karadoğan, S., (Ed.), (2014), *İslam Ekonomisi: Tanım ve Metodoloji Üzerine*, İslam Ekonomisi Enstitüsü: İstanbul.
- Keleş, A., (1998), *İslam’a Göre Para Kavramı*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsoy, İ., (1994), *Faiz Ve Problemleri*, Nil Yayınları: İstanbul
- T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, (2011), *Hadislerle İslam 5*, Diyanet İşleri Başkanlığı: Ankara
- Tunalı, H., Erönel, Y., Y., (2016), “Enflasyon Ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(4): 1415-1431.
- Ünsal, E., (2013), *Makroiktisat*, İmaj Yayıncılık: Ankara.
- Yavuz, V., Y., (1991), “İslam’da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış’ Adlı Kitap Üzerine Düşünceler”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3(5):221-230.
- Yenice, C., A., Genç, T., A., (2017), “İslam Ekonomisi Umudunun Yeniden Doğuşu”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 3(3):79-90.

Enderun Dergisi

Cilt:2 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 01/02/2018

Kabul Tarihi: 27/02/2018

KİTAP İNCELEMESİ:

TOPLUMSALIN ALACAKARANLIĞI; KULLANILIP ATILABİLİRLİK ÇAĞINDA YENİDEN DİRİLEN TOPLULUKLAR

Henry A. Giroux, 2018

Esmatorun¹

Dost Kitabevi Yayınları Ocak 2018 de çıkan ve Ümit Hüsrev Yolsal tarafından çevrilen 160 sayfalık eser Giroux'un Eğitim ve çoktandır marjinalleşmiş bir gençliği tümünden gözden çıkararak bir toplumu bekleyen akıbetten söz edilmektedir.

Eleştirel pedagojinin kurucusu, Birleşik Amerikalı düşünür, eleştirmen. 1977 yılında Carnegie-Mellon Üniversitesi'nden doktorasını aldıktan sonra 1983'e kadar Boston Üniversitesi'nde ders verdi. Ardından Miami ve Penn State Üniversitelerinde görev aldı. Kitabın yazarı Henry A. Giroux Ontario'daki McMaster Üniversitesi'nde hala öğretim görevlisi olarak çalışmasını sürdürmektedir. Yazar alanının en etkili ve çığır açıcı düşünürlerinden birisidir. Yazarın 11 kitabı bulunmaktadır.

Yazar bu eserinde eğitimi ve marjinalleşmiş gençliği tamamen gözden çıkararak bir toplumu bekleyen bir sondan söz edilmektedir. Özelleşmiş çıkarlar uğruna geleceği ipotek altına alınmış bir toplumun nasıl bir çıkmaza sürüklendiğinin çok da büyük bir analiz becerisi gerektirmediğini, yıkımın kısa ve orta vadeli sonuçlarının gündelik hayatta hızla boy attığını özellikle vurgulayarak doğuştan gelen hakların alınıp satılabilen, devredilebilen birer müzakere kalemine dönüştüğü bugünün dünyasında, bu yakıcı tartışmanın tüm olası sonuçlarını bir kamu entelektüeli olarak sorguluyor. Tüm bu karmaşa ve yıkımın orta yerinde umut yüklü bir perspektifi gözden irak tutmadan başarıyla gerçekleştiriyor.

Yazar bu kitabını genç kesime ve genç kesimi gözden çıkararak kitlelere hitaben yazmıştır. Kitabın genç okuyucular tarafından okunmasında fayda vardır. Yazar, üslubunu gayet düzgün kullanmış fakat kitabın dili ağır olduğu için kitap akıcılığını kaybetmiş. Kitabın kapak kısmı toplumun içerisinde yer alan karmaşıklığı ele alır şekilde tasarlanmış; karmaşık bir şekilde birbirine yakınlık kuran birkaç kişi resmedilmiştir.

“Öğrenciler yaşça büyük nesillerin genç insanların geleceğinden çaldığı genel duruma da karşılar.” Kitabın giriş kısmında yer alan bu söz öğrencilerin başlatmış olduğu gençlik hareketinin sebebini açıkça ortaya koymaktadır. Anlatılmak istenen, öğrenciler ve genç insanlar artık direniyor, yeni dayanışma biçimleri ortaya koyuyor, iktisadi ve siyasi eşitliğe adanmış bir demokrasi görüşünü sahipleniyor. Kitapta yer alan Mayıs 1968'in en ünlü sloganı “gerçekçi ol, imkânsız iste” sözü okuyucuya farkındalığı ve mücadeleyi olanaklı kılmayı aşılacaktır. Birinci bölümde anlatılmak

¹ Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, esmatorun1@gmail.com

istenen konu, kamu hizmetlerinin içini boşalarak ve onları özel bir tedarikçiler ağı haline getirerek devletin dokusunu paramparça etmeye başlanmasıdır. Walter Benjamin'in Tarih Meleği 1940'lı yıllarda üst üste yığılan tek bir felaket olarak görünen olayları yansıtmaktadır, anlatılmak istenen meleğin bile bu tür olaylar karşısında çözüm bulamadığıdır ve bu durum ilerlemeye engel olacaktır. İkinci bölümde bireysel ve toplumsal sorumlulukların zayıfladığı konu alınmıştır. İnsanların gereksinimlerine daha ılımlı yaklaşan bir toplum elde etmek için bir araya toplanma cesaretinin yitirilmesi, demokratik baskıların zayıflaması, sorumlu yurttaşlıktan kitlesel bir kopuşun yaşanıldığından bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde belgesi olmayan insanların korkmadan yaşamalarının olanaksızlaştırıldığına vurgu yapılmaktadır. Yazar, David Harvey'in "akademi çeşitli neoliberal disiplin aygıtlarına tabi kılınırken, aynı zamanda neoliberal düşüncelerin yayıldığı bir yer haline geliyor" iddiasını haklı bulmaktadır. Dördüncü bölüm dayatılmış bellek yitimini konu almaktadır. Bu bölümde özellikle demokrasinin neoliberalizmle birlikte öldüğü düşünülse de Amerikan halkı için özgürlükler farklı konularda birbirinden ayrıldığı için böyle düşünmek yanlış olacaktır. Konu alınan dayatılmış bellek yitimi, yalnızca demokrasiyi canlı tutmak için gereken bellek egzersizinde değil, aynı zamanda, karanlık günlerden geçerken alternatif değerler, bilgi, toplumsal ilişkiler sağlamakta ve en umut veren şeyin, canlı bir biçimleyici kültürün koşullarını geliştirmekte de araçsal olan kamu entelektüellerinin, medya kuruluşlarının ve büyüyen toplumsal hareketlerin arkasında tolanmamız gerekmektedir. Beşinci bölümde yükseköğrenimi bir kamu yararı olarak savunmak konu alınmıştır. Böyle bir tartışma, yükseköğrenimi bir kamu yararı olarak savunmakta ve onun bir toplumsal hak olarak finanse edilmesinde önemlidir. Kitabın bölümleri sosyal devlete, işçilere, genç insanlara, öğrenime ve kullanıp atılabilirliğin sınırında yer işgal eden diğerlerine yönelik hali hazırdaki saldırının farklı unsurlarını ele almaktadır.